

Catherine **CLÉMENT**

MARTIN HANNAH

EDITURA VIVALDI

Ilustrația copertei: Theodor PETROȘANU

MARTIN ET HANNAH

Copyright © by *Calmann-Lévy* 1999

Toate drepturile asupra versiunii în limba română aparțin
Editurii VIVALDI

Catherine Clément

MARTIN ȘI HANNAH

roman

În românește

de

Natalia CERNĂUȚEANU

Editura VIVALDI
București, 2002

Pentru Anne Schuchman

Freiburg-im-Breisgau
Republica Federală Germania

15 august 1975

— Dumnezeu mare, ce ploaie!

Bătrâna înainta cu greu, ținându-și strâns umbrela. În rafale, ploaia torențială îi biciuia obrajii ridați, îi sfichiuia mustele, răvășea florile de gura-leului din grădină. Cu un deget, ea apăsă soneria de la intrare.

La capătul aleii, casa părea pustie. O a doua încercare rămase fără răspuns. Exasperată, bătrâna bătu în panourile de lemn, strigând un nume. Elfride! Elfride! Am sosit!

Un pas târșit. Zăvorul tras. La adăpost, pe verandă, ceaialtă bătrână apăru.

— Dumneata ești, zise Elfride fără să se clintească. Nu te așteptam atât de devreme, Hannah.

— Spune, ce tornadă! În plină lună august!

— O furtună de vară, constată Elfride, fără să facă un pas.

Cuprinse cu privirea grădina udă, florile rupte și pe bătrâna cu nas acvilin, cu pantofii plini de noroi, cu pungi sub ochi, cu același aer de capră încăpățânată dintotdeauna.

— Oare nu vezi că plouă, Elfride? reluă Hannah pe un ton aspru.

„Hannah Arendt, evreica arogantă, americanca“, gândi Elfride. „O previn? Nu. Nu, e rândul ei să sufere.“

— Stai, vin!

Timpul necesar să ia o umbrelă, s-o deschidă cu o înce-tineală calculată, să traverseze grădina. Hannah simțea că explodează.

— Semeni cu un cățel ud, zise Elfride. Hai. Scuză-mă.

Ținute strâmb, umbrelele se izbeau una de alta. Hannah o aplecă pe a ei, mormăind.

— N-am făcut-o dinadins, spuse Elfride cu un oftat.

— Ia-o înainte, zise Hannah. Te urmez.

— Ca de obicei, murmură Elfride.

Bătute de ploaie, cu pași mici, meraseră împreună. „El-fride Heidegger, nemțoaica, cea legitimă”, gândi Hannah. „Cea care ține închisă ușa și mă lasă afară. Am să-l văd oare, în sfârșit, în liniște?”

— Iată-ne ajunse, zise stăpâna casei. Pune-ți imperme-abilul în cuier și scoate-ți pantofii. Ai să găsești papuci...

— Oh, știu. Unde e el?

— Vrei să-l vezi imediat?

— Dar... Da, sigur, răspunse ea surprinsă.

„Mi-o propune din proprie inițiativă! gândi Hannah. Este oare bolnav? Ar fi profitat ca să-mi interzică accesul. Nu. E altceva.”

— Ați pregătit sticla? întrebă ea brusc.

— Care sticlă? zise Elfride.

— Cea pe care mi-a promis-o el pentru a sărbători pre-miul meu danez, haide... Știi doar, premiul Sonning. O sticlă de vin bun. În scrisoarea lui din iulie trecut îmi scrie că...

— Nu sunt la curent, întrerupse Elfride sec. Nu te con-duc, cunoști drumul.

— Dar dumneata nu vii cu noi?

- De data asta, nu, răspunse Elfride.

Inima Hannei începu să bată nebunește. De când nu-l văzuse între patru ochi? De cel puțin douăzeci de ani, sau mai mult? Cu exactitate din... Din 1950, da. Douăzeci și cinci de ani.

De fiecare dată când traversa Atlanticul pentru a reveni în Germania, Hannah îl vizitase pe Martin Heidegger. Acolo, Doamna veghea. Niciodată departe, întotdeauna gata să între ca o vijelie. Contabilizând timpul cât au stat de vorbă. Întotdeauna, Martin ceda.

O singură dată, una singură, Martin încălcase interdicția conjugală. Era în 1950, la Freiburg, Hannah și Martin împreună, singuri. După exilul Hannei, după exterminare, după nașterea Statului Israel, după război. După condamnarea lui Martin pentru nazism, deruta lui. Și peste douăzeci și cinci de ani, Martin și Hannah aveau să se revadă fără martori.

Pentru că, de când Doamna aflate adevărul despre iubirea adulteră dintre Martin și Hannah, Doamna era la pândă. Gardiana lagărului Heidegger nu slăbea supravegherea. Ostracizat, Martin se afla acasă la el în închisoare.

— Hai, draga mea, hai, zise Elfride, încrucișându-și brațele. Nu, nu în birou. Acolo, lângă fereastră. În sufragerie.

Hannah și Martin

Hannah închise încetișor ușa.

Era așezat în fața ferestrei, cu o pătură pe genunchi, cu nelipsitul lui basc negru pe cap.

— Bună ziua, Martin, eu sunt! E o vreme de nu-ți vine să dai un câine afară! Cum te simți...

Nu întorcea capul, nu se ridica în picioare, el, atât de politicoș în totdeauna, ceremonios aproape. Hannah nu-și termină fraza și se apropie cu pași șovăielnici. Dormea oare? Nu. Își dregea glasul.

— Sunt aici, Martin, anunță ea. În spatele duminică. Chiar lângă dumneata.

Nici un răspuns. Bătrâna dădu ocol fotoliului.

— Martin, murmură ea, sunt eu.

Aținti asupra ei o privire împăienjenită, de bătrân. Ochii îi erau lipsiți de expresie.

— Atât de obosit, mormăi el. Fără auz.

— Dumneata care m-ai dojenit de atâtea ori pentru vocea mea groasă! spuse ea cu o vioiciune forțată. Nu puteai să-ți pierzi auzul într-un an, Martin. Ai primit scrisoarea mea? Îmi anunțam vizita pentru astăzi.

Cu un gest, el evită întrebarea și începu să tușească.

— Accesul de tuse deveni șuierător. Cu gura deschisă, Martin fixa vidul înspăimântat.

— Respiră rar, spuse ea punând mâna pe pieptul bătrânului. Așa. Bine, Martin.

Treptat, își reveni. Apoi, își trecu limba peste buzele uscate, închise ochii și tăcu.

— Mereu astmul ăsta care te sâcăie, zise Hannah. Nu te neliniști, n-am să fumez. Te simți mai bine?

Bătrânul își sprijini capul de speteaza fotoliului, fără să răspundă. Hannah se așează în fața lui. Chipul lui Martin nu exprima absolut nimic.

— Haide, murmură ea. Nu fi copil. Acum, criza a trecut cu totul. În sfârșit, o să stăm de vorbă de la suflet la suflet.

Nici o clipire, nici o tresărire. Martin era de piatră.

— Cel puțin, privește-mă! Sper că nu ți-a revenit depresia. Martin! Deschide ochii!

Numai mâinile îi erau vii, mângâind cuvertura de lână de pe genunchi.

„Prin urmare, iată de ce nevastă-sa m-a lăsat singură cu el!” își spuse Hannah. „Zgrițuroaica.”

— Martin, spuse ea, prinzându-i amândouă mâinile. Martin, nu te prăbuși din nou. Opera dumitale nu este terminată! Ești cel mai mare filozof al secolului al XX-lea. Ce motiv ai să te lași înghițit de această genune oribilă? Smulge-te imediat din ea! Altă dată scriai scrisori atât de frumoase despre mâinile mele, nu le mai simți căldura? Zâmbește-mi.

Nimic. Cu lacrimi în ochi, Hannah îi dădu drumul.

Acest spirit luminos, această inimă romantică pe care numai ea le cunoștea, iată, dispăruseră. Acest geniu pe care-l iubise toată viața nu mai era oare decât un bătrân cu mintea în declin? Nici un semn de inteligență. În ce zonă a ființei se refugiase Martin?

Nu. N-avea să-l lase în acest mutism. Fără să facă zgo-

mot, Hannah merse să se asigure că Elfride nu asculta la uşă. Apoi, se întoarse şi se așeză din nou în fața lui Martin, scoase o batistă din geantă și-și șterse energic nasul.

— Martin, ascultă, zise ea. De multă vreme nu te-am mai tutuit. Noi n-am fost niciodată singuri de la... ultima noastră noapte. Nu știu dacă ne vom mai vedea. Dacă mă auzi, ridică un deget, te rog.

Măinile pătate se crispară sub cuvertură.

— Este, poate, ultima dată când ne vedem! strigă ea. Trebuie să știi, niciodată n-am încetat să te iubesc! Auzi, Martin? Niciodată, din 1924, la Marburg...

Hannah strânse pumnii și așteptă.

— Când ai devenit nazist, zise ea, și vocea îi coborî brusc, am crezut că m-am vindecat de tine. Am rezistat până la sfârșitul războiului și, uite! M-am întors la tine și mă întorc încă.

Se mișcase. Imperceptibil, dar se mișcase.

— Mă ascuți, șopti ea. Știu. Acum trebuie să aflu, Martin. Te-ai gândit la mine în timpul ăsta? Voi ai să mă uiți, spune?

Capul bătrânului se înclină în față.

— Asta e, zise ea. Suntem foarte asemănători. Eu n-am reușit să te șterg din suflet. Eu, evreica din Germania. Așa stau lucrurile, nu pot să nu te iubesc. La fel și tu. Mă înșel?

Un suspin scurt.

— Am șazeci și nouă de ani, iar tu, mult mai mult, imploră ea. Nu mă lăsa singură! Fă un efort... Eu te-am ajutat întotdeauna. Spune-mi că nu m-am înșelat. Spune-mi că rămân singura pasiune a vieții tale, Martin! Spune-mi-o!

Cu un gest mecanic, una dintre mâini se ridică și apoi recăzu.

— Oh, sunt ridicolă. Să-i vorbesc de dragoste unui bătrân inert! E ceva fără sens! Fără sens. E inabordabil. Haide, plec.

Hannah se ridică, șovăind. Apoi se aplecă și-și puse cu timiditate buzele pe bascul negru. Atunci simți niște degete tremurătoare strângându-le pe ale ei.

— Mulțumesc, spuse ea.

Stăteau astfel, cu mâinile înlănțuite când ușa se deschise.

— Ei, ai văzut? spuse Elfride. Acum, lasă-l.

Fără să răspundă, Hannah sărută tâmpla bătrânului. Brusc, el se întoarse cu o privire în care vibra fulgerul regăsit. O izbucnire de furtună, repede stinsă. Tuși. Bascul îi alunecă. Soția lui veni în fugă.

— Îl obosești, spuse Elfride. Pleacă, Hannah.

Când ele erau afară, bătrânul clipi din ochi și-și mângâie pe furiș palma.

„Ușă închisă, în sfârșit. Plecate. Liber! Tot te iubesc... Te iubesc încă... Iubește-mă, Însu-mi-Eu, Însu-mi-Eu... Spune-mi. Efort! Încearcă! Spune-o! Obosit, epuizat. Pa-siune? Nazist, nazism, Însu-mi-Eu, uitată? Tăcere! Depre-sie, genune? Nu, nu, deloc. Inert, da. Pierdută vorbirea. Rezultat, sărut, mângâiere, degete, atingere, plăcere. Bine. Încercare, să văd. Voință, privire, fulger, prea greu... Eșec! Nu mai pot!

Ele două, împreună. Fără el. Armuri, atacuri, săgeți. Fără țintă. Atunci? Punct mort. Rădăcini, cufundare, trecut, suspine... Tristețe. Război, pace? Frontieră; teren ne-sigur. Încotro?

Să dorm. Nu acolo. Ca și mort. Să mor? Nu, totuși. Să aștept. Să veghez. Să rezist.”

— Iată, zise Elfride, trebuia să vezi cu ochii dumitale. Martin nu mai este ceea ce era. În orice caz, nu m-ai fi crezut.

— Așa e, răspunse Hannah, cuprinsă de un tremur. Ce are?

— A surzit. Este răcit, descurajat, nu spune aproape nimic. Numai cuvinte fără șir. Știi, e foarte bătrân.

— Și deprimat, adăugă Hannah oftând.

— Deprimat, Martin? N-a fost deprimat decât o dată în viață, în 1946, când a fost... În sfârșit, când i-au făcut acel proces oribil.

— De epurare, Elfride. Țsta era termenul folosit. Și eu știu că este deseori deprimat.

— Eu îți spun că nu! A îmbătrânit, asta e tot.

— Încă o dată, dumneata te înșeli, zise Hannah cu răceală. Te-ai înșelat tot timpul. Cu privire la el, la mine, la noi și la Hitler.

— Te rog, Hannah, nu astăzi... Și eu îmbătrânesc. Să nu stăm în picioare, în curent. Coridorul ăsta e glacial. Țți place tot atât de mult cafeaua?

„E pierdut, gândi Hannah. Dacă Elfride se arată atât de conciliantă, înseamnă că Martin o să moară curând.”

— Să mergem în bucătărie, ordonă soția, conducând-o de umeri. Trebuie să te usuci, Hannah, să te încălzești.

Elfride trăgea un scaun, scotea cafetiera, lua ibricul, pre-

gătea ceștile, zahărul, laptele, cu gesturi precise, ca totdeauna.

— De fapt, starea lui s-a înrăutățit în cursul ultimelor luni, zise ea. Doctorul a crezut că e un mic atac cerebral, dar se pare că nu e asta. Eu sunt singura persoană pe care o înțelege. Îți dai seama, după atâția ani de căsătorie...

— Oh, căsătoria, sigur, oftă Hannah.

— Te rog, Hannah, fără ironie! Astăzi, o nimica toată îl epuizează. Uite, în seara asta, din cauza duminicilor, știu că nu va putea să adoarmă.

— Crezi? zise Hannah, cu sufletul plin de bucurie.

— Sunt sigură. Ține mult la dumneata. Dar ce milă îmi face, Hannah!

Nu-și vorbiseră niciodată cu atâta calm. Niciodată cele două vechi dușmance nu-și băuseră cafeaua în bucatărie. Elfride o fixa pe Hannah cu ochii ei ca albastrelele. Ridată, gârbovită, încărunțită și mereu la fel de frumoasă.

Hannah își arcui umerii.

— Vorbeai de milă, murmură ea, îți interzic asta. Ce ofensă pentru Martin! Demn de milă, el? E prea mare...

— Lasă-mă în pace. Eu nu sunt filozof. Nu dau importanță cuvintelor ca voi. Mi-e tare milă de el și nu mă rușinez de asta. Eu nu mă gândesc decât la bietul meu Martin. Să-l văd într-o asemenea stare...

— Cel mai mare spirit al epocii sale nu se poate pierde, afirmă Hannah cu o voce fermă. Continuă să fie prezent, simt asta.

— Nu, nu mai este. Dar continuă să fie profesorul Heidegger, soțul meu. Că te-a iubit sau nu, asta n-are importanță. N-ai să fii niciodată asociată cu numele lui. Opera lui va rămâne. Cât despre viața lui privată... Ni-

meni nu-și va aminti de dumneata, Hannah Arendt.
Vrei lapte în cafea?

— În nici un caz, zise Hannah, tremurând de furie.

— Și fumezi tot atât de mult?

Hannah nu răspunse. Război, până la ultima suflare.

Elfride

Fără nici o îndoială, război, gândi Elfride.

Hannah deschisese ostilitățile în 1950, în ziua când ele se întâlniseră pentru prima dată.

La trei ani după umilirea lui Martin.

Destituit de la Universitate, lipsit de drepturi, ilustrul profesor Heidegger își pierduse reputația pentru faptul că fusese numit rector nazist la Freiburg, în 1933. Demisionase din funcție după zece luni. La nici măcar un an!

Pentru un an scurt, după victoria Aliaților, fusese condamnat. Pedeapsa fusese ridicată în 1949. Iar în 1950, doamna Arendt debarcase din America pentru a da năvală în viața lor conjugală. Un an scurt, ca să revină la idilele lui.

Pentru că era clar: Hannah îl iubea pe Martin așa cum știu s-o facă evreicele, cu o ardoare... Nu existau cuvinte să califici situația. La optsprezece ani, ezitase ea oare să-și ia drept amant pe profesorul ei, un tată de familie, cu șaptesprezece ani mai mare ca ea? Nu! Hannah îl sedusesese fără să-și facă probleme. Și când se întorsese în Germania cu aureola de martir și cu gloria dobândită în Statele Unite, ezitase doamna Arendt înainte de a-l chema pe Martin s-o întâlnească? Nu, deloc. Martin era un naiv.

El i-a cedat întotdeauna. Îi ceruse chiar ei, soția lui, să aibă legături de prietenie cu fosta lui amantă!

Oh! Hannah știa să plece. Dar mai ales știa să se întoarcă. Străbătea lumea în jurul unui punct fix, căminul familiei Heidegger. Măcar dacă ar fi rămas o dată pentru totdeauna în Germania ei natală... Nu! Apariții, dispariții. Fugită în Franța, evadată în Spania, emigrată în Statele Unite, inaccesibilă pentru Martin. Și, pe neașteptate, ghiciți cine revine? Iubita eternă.

Nimic n-o împiedicase. Hannah se căsătorise de două ori. Era sionistă. La sfârșitul războiului, Hannah scrisese un articol violent împotriva lui Martin sub pretext că el ar fi fost un nazist convins, de parcă nu toți germanii aderaseră la ideile lui Hitler... Și evreica se întorcea fără rușine la Freiburg.

Ar fi putut el refuza s-o vadă? Îi era prea frică! Bietul Martin! Nu avea de ales. Plină de generozitatea învingătorilor, Hannah își pusese în cap să-l salveze. Lovitură fără greș. Isteața doamnă Arendt prinsese rădăcini în casa lor.

De fapt, ea intrase acolo prin efracție încă din 1924. Dar, abia douăzeci și cinci de ani mai târziu, Martin îi mărturisise aceasta soției sale.

Martin nu fusese niciodată un soț ca toți ceilalți. Fragil, el rămânea fragil. Avea nevoie de stabilitate, de un program riguros, de liniște, de aer pur, de calm. Elfride îi țesuse un cuib indestructibil. În felul acesta, sigur, el putea să gândească, să-și construiască opera, departe de toate. Cine putea ghici dincolo de autoritatea marelui filozof angoasele sale, spaimile sale, teama de lume? Soția lui. Nimeni altcineva.

Când Elfride îl întâlnise pe Martin, acesta își revenea

cu greu după anii de seminar. De ce naiba optase el pentru preoție, când totul îl despărțea de ea? Elfridei, care era luterană, îi fusese greu să reconstituie itinerariul lui Martin. La Messkirch, mic târg din Suabia unde se născuse Martin, catolicii fideli Romei erau persecutați de Vechii catolici. Aceștia nu acceptau dogma infailibilității pontificale și erau promotorii unui catolicism național german. Erau moderniști, puternici și bogați; constituiau elita orașului Messkirch. Or, tatăl lui Martin era un simplu dogar, sacristan al bisericii din Messkirch, un romano-catolic, un sărăntoc fără viitor. Pentru a studia, Martin nu avusese de ales: micul seminar din Constanț, la recomandarea preotului din Messkirch.

Dar, încă din copilărie, lucru cunoscut în familia sa, Martin se distingea printr-o predispoziție la visare. Intrase la seminar cu toată inima, dar nu suportase disciplina. Rigorile, zicea el. Orarul slujbelor, statul în genunchi. Catolicismul cerea imposibilul, iar Martin avea momente când se sufoca, din cauza tulburărilor cardiace sau a crizelor de astm, diagnosticul nu era clar. Tânărul Heidegger nu avea sănătatea cerută de preoție, conchiseseră demnitarii Bisericii romane. Nici unul nu bănuise focul cugetării mocnind dedesubtul respirației tăiate.

Imbecilii! Luther avea dreptate. Elfride detesta preoții catolici, castitatea lor simulată, refuzul căsătoriei, cunoscute ca fiind mincinoase. După ce scăpase de obligațiile sale clericale, Martin intrase la Universitate pentru a studia teologia, în perioada în care Elfride era studentă la Economie. Acolo, în penumbra bibliotecii, îl remarcase ea. Un tânăr mic de statură, cu chip serios, peste măsură de rezervat.

Martin apleca deseori capul, dar când îl ridica, o scân-

teiere neagră îi tâșnea din ochi. Într-o după-amiază de iunie, Elfride simți asupra ei una dintre aceste priviri arzătoare, aprinsă pentru o clipă și de îndată stinsă. Când Martin înceta s-o privească pe Elfride, teii își pierdeau prospețimea frunzelor. Pentru totdeauna, ea și-ar da viața ca să revadă lumina în ochii bărbatului pe care-l iubea.

El nu era nici bine făcut, nici blond, nici frumos cu adevărat. Era așa de scund că putea fi subiect de glumă. Cu o mustață scurtă, deloc provocatoare, pe un cap imens, cu bărbia scobită, cu privirea profundă, Martin nu semăna cu nimeni. Când bine dispus, când melancolic, avea toanele îndrăgostitului, privirea zâmbitoare sau pierdută. Uneori avea crize de sufocare. Martin era un suflet neliniștit într-un trup scund și îndesat, cu o gândire complicată, cu o respirație vulnerabilă, un bărbat încă în formare care o chemase, tăcut, în ajutor.

Elfride consimțise. Pentru el, acceptase o căsătorie catolică și fusese de acord cu botezul copiilor. Ea, o luterană! Ea spusese da.

Apoi, începuse munca ei de regină a stupului. Jocului de fotbal, pe care-l practica din copilărie, Martin îi adăugase schiul, mersul pe jos, traiul în aer liber, spațiul, tăcerea zăpezilor. Trupul său căpătase robustețe, el devenea splendid. Fusese docent la Freiburg, apoi urcase în grad la Universitate. Elfride îi dăruise doi fii, iar el pusese să i se construiască o căsuță acoperită cu șindrilă, o simplă cabană, la 1000 de metri altitudine, pentru momentele sale de meditație. Căsuța rustică, fără apă, fără electricitate, pierdută printre păduri, fu pe placul lui Martin. Singurătatea era pentru el un izvor nesecat de inspirație.

Cuplul și copiii trăiau în perfectă armonie, iar Martin lucra. Tocmai atunci venise Hannah să tulbure această ordine ideală.

Pe vremea aceea, domnișoara Arendt avea părul în vânt, o față ovală, ochi melancolici, negri, asemeni ochilor lui Martin. Frumoasă fată, trebuia să recunoască; Martin avea scuze. În timp ce astăzi! Hannah era de nerecunoscut. Dinții i se încălecau, iar părul! Niște țepi zbârlite.

Cu un gest energic, Elfride își aranjă cocul pe ceafă și surâse.

— Dumitale ți se întâmplă, Hannah, să te gândești la timpul când aveai optsprezece ani?

— Dar dumitale? replică ea, vexată. Mi-e greu să mi te închipui tânără.

— Nu mi-ai răspuns.

— Nu văd de ce să vorbim acum despre mine la optsprezece ani, izbucni ea. Doar dacă vrei să mă faci să sufăr... Dar suntem în aceeași situație, Elfride.

— Eu sunt mai bătrână decât dumneata, preciză Elfride.

— Nu se vede, zise Hannah, izbucnind în râs. Întotdeauna ești așa de corect îmbrăcată, cu șorțurile dumitale înflorate... În sfârșit, dacă trebuie, recunosc. Am îmbătrânit mult. Ești mulțumită?

— Nu. Ți-am pus o întrebare.

— Care e aceea? fu răspunsul Hannei.

— Perioada când aveai optsprezece ani.

— Optsprezece ani... Stai... Eram la Marburg. Oh, te gândești la legătura noastră. Dar, în sfârșit, Martin ți-a mărturisit totul în 1950!

— Nu! strigă Elfride. Nu în amănunte!

— Vrei amănunte! zise Hannah, uluită.

— Nu, reluă ea jenată. Dar...

- Dar ce? Spune limpede ce vrei.
- Martin nu-și amintea nimic despre început.
- Începutul a ce? întrebă Hannah.
- Ei bine, al legăturii dintre voi doi!
- Înțeleg. Vrei să știi care dintre noi l-a sedus pe celălalt, cred. O poveste atât de veche, Elfride...

Hannah

Cine începuse? Întrebare de soție înșelată.

Elfride era de esență conjugală. Ea fusese cea care îl luase în căsătorie pe Martin, fără discuție. O clipă, Hannah avu nostalgia unui cămin plin de copii, în jurul unui bărbat unic, pe care l-ar fi iubit toată viața. Dar ea iubise doi bărbați unici și nu avusese copii. Regrete inutile.

Care dintre ei, ea sau Martin, începuse în 1924?

Înainte de a-l vedea pentru prima dată, Hannah îl admira deja pe profesorul Heidegger. Numele lui trecea din gură-n gură în universitățile germane, ca parola unei societăți secrete. Se născuse un nou filozof! Un tip pasionat, îmbrăcat în haine de stofă de țară, speranța gândirii, moștenitorul trecutului prestigios al filozofiei germane. Rupând cu zumzăiala plată a universitarilor, Heidegger îndrăznea să pună primele întrebări, cele mai pure, cele mai noi, îngropate sub secole de uitare. Îndrăznea să ridice stâncile pentru a regăsi sursa greacă, să gândească lumina ființei, apariția ei, disperarea de a o pierde, constrângerea timpului...

Nu publicase mare lucru, dar se așteptau de la el zorii unei lumi noi. Se spunea despre cursul său că nu avea nimic clasic, că la început era greu de înțeles, dar antrena spiritul într-o stare de incomparabilă exaltare. De altfel,

filozofii oficiali îl priveau de sus. Semn bun. Vremurile erau atinse de boală, Germania nu depășea înfrângerea din 1918, Republica de la Weimar ținea cu greu în frâu sărăcia și resentimentele, iar acest geniu în devenire ridică de fapt capacul cu care fusese acoperită gândirea.

Tot auzind acest refren, Hannah își imaginase un fel de divinitate greacă, un Dionysos, cam bătrân, cam nebun, stăpânit de filozofie ca zeul de beția vinului său sacru. La optsprezece ani, ea luase o hotărâre. Va părăsi Prusia natală, se va îndepărta de mama ei pentru prima dată. Domnișoara Arendt, studentă la filozofie, va merge la Marburg să urmeze cursul profesorului Heidegger.

Fu mirată să-l găsească atât de tânăr. Când, de fapt, lucrurile nu stăteau chiar așa. Avea treizeci și cinci de ani, poate mai mult, în curând chiar patruzeci. Scund, mai degrabă negricios, cu tenul mat, cu părul ondulat, un țigan. Totuși, arăta îngrijit. Cămășile îi erau călcate, gesturile lente, picioarele i se modelau frumos sub șosete înalte. Căci, lucru ciudat, profesorul Heidegger nu purta redingota, ținuta obișnuită în Universitate. Profesorul Heidegger arbora knickerbokers* și o vestă de culoare cafeniu închis, cu flori de edelweiss brodate pe revere. Ar fi avut alura ridicolă a unui țaran poet dacă i-ar fi lipsit acel surâs fugar la o întorsătură de frază și strălucirea întunecată a ochilor.

Profesorul se exprima cu o erudiție infailibilă, care lăsa auditoriul înmărmurit. Era primul contact, dificil pentru ignoranți. Apoi, urechea se obișnuia cu misterele textelor pierdute; cursanții pătrundeau, pe băjbăite, într-o nouă împărăție. Ideii, profesorul îi conferea o forță no-

* *knickerbokers* - pantaloni de golf, n.t.

uă; cuvintelor le reda vigoarea. Cum reușea acest magician să regăsească sensul propriu al celui mai obișnuit limbaj? Ca un specialist de geniu în detectarea zăcămintelor, profesorul știa să găsească filonul limbii germane, purificat de stratul gros de steril. Minuțios, el smulgea cuvintelor rădăcinile lor moarte, le replanta și acestea reîncepeau să crească, pline de viață.

Când, de exemplu, ceilalți filozofi germani flecăreau despre decadență, profesorul Heidegger se mulțumea să despartă cuvântul: „de-cadență” și, dintr-o dată, ieșea la iveală justa cadență pierdută. De-cadența era o nerespectare a tempoului, lucrul acesta fusese uitat și iată că ni-l reaminteam. Să nu ieșim din tempo, ca să evităm decadența. Era atât de luminos, atât de simplu! Uimită, Hannah își repeta cuvântul „de-cadență”, numărându-și pașii în timp ce mergea.

Adesea, furat de magnetismul său, profesorul se înflcăra. Invizibila baghetă de alun care-l ghida în activitatea lui de detectare începea să vibreze și cuvintele sale își luau zborul avântate, poetice, sălbatice... Dădea impresia că se naște într-o gândire și în acele momente, ori i te abandonai, ori erai pierdut. Hannah se abandonase.

Mai târziu, Martin îi spusese că o remarcase de cum își aruncase ochii asupra sălii. Dar niciodată Hannah nu-i simțise privirea ațintită asupra ei, pentru că, știa cu toții, profesorul nu-i vedea pe studenți în timp ce-și ținea cursul. Privirea și-o păstra pentru el însuși sau pentru cerul pe care-l contempla prin fereastră. Uneori, da, ea prindea o scânteiere profundă pe care o pune pe seama ideilor care-i treceau întâmplător prin minte. Scânteierea aluneca pe lângă ea și se stingea. Era imposibil să prinzi privirea profesorului; tot așa cum dacă ai fixa direct soa-

rele ți-ai arde corneea, ai deveni orb. Sau idiot... Hannah se mulțumea să asculte și să ia notițe.

Și cum nu îndrăznea să-i ceară întrevvedere pe care fiecare student trebuie s-o solicite unui magistru, profesorul făcu el însuși invitația, cu o curtoazie afectată.

Se pare că în ziua aceea ea purta o pălărie la modă. Martin insistase întotdeauna asupra acelei pălării. Ea n-avea nimic special, numai că era mică, din fetru pufos, mulată pe cap. Al naibii de modernă. Prin urmare, profesorul văzuse mai întâi pălăria cu boruri, apoi impermeabilul pe care-l purta Hannah. După aceea, îi adresase un surâs plin de admirație. Privirea cea atât de rară se fixase asupra ei și n-o mai părăsise. Într-un mod straniu, Hannah n-avea nici cea mai vagă amintire despre conversația lor în biroul profesoral de la Universitatea din Marburg.

Acesta a fost începutul începuturilor, cea dintâi clipă a ființării. Întâlnirea lor era opera zeilor, ar fi spus grecii. Fulgerul care lovea pornea din mâinile lui Zeus, paznicul destinului oamenilor. La optsprezece ani, cum ar fi putut Hannah să reziste? Nici măcar nu încercase. Martin era irezistibil.

Căsătorit, Heidegger? Și ce importanță are asta pentru eroi? Atunci, Hannah se convinsese fără nici o greutate: iubirea lor nu intra în tiparele omenești. Modelul general acceptat era cel al soției obișnuite, cea care ținea geniul prizonier pe pământul oamenilor, ceva îngrozitor.

Pentru Hannah, căsătoria lui Martin rămânea o eroare tragică, responsabilă de catastrofa care se abătuse asupra lui la sfârșitul războiului. Pentru că nazismul lui Martin se datora Elfridei.

Cu mult timp înaintea lui Martin, Elfride își exprima-

se opțiunea. Încă din 1920, pe timpul când Adolf Hitler nu era decât un agitator terorist, Elfride își luase carnetul de membru al Partidului național-socialist; ea era o nazistă, una adevărată. Elfride citise cartea lui Hitler, *Mein Kampf*. Elfride știa totul despre ura lui Hitler față de evrei. Elfride prevăzuse violența Conducătorului, ea o dorise. Prusacă, ordonată, naționalistă, rasistă. Bietul Martin.

Așa era soția legitimă. Geloasă, irascibilă, întotdeauna prezentă. Vinovată de delictul de influență asupra unui zeu obosit. Vinovată de meschinărie. Antisemită, de la sine înțeles.

Și trebuia să-i dea amănunte? Să-i povestească întâlnirile lor secrete, prima lor îmbrățișare, extazul lor? Să-i descrie amănunțit trupul lui Martin, forța lui, bucuria lui în clipele lor de totală și profundă contopire? Să-i explice voluptatea?

Țigară. De când trecuse pragul casei, Hannah nu fumase. În fața soției exigente care-i cerea socoteală, îi era imposibil să reziste. Măinile îi tremurau de nerăbdare și, sub masă, picioarele îi zvâcneau în ritmul dezordonat al inimii ei. De-cadentă, această inimă bătrână. Să reia cadența. Brichetă, flacăra, fum, relaxare.

Printre rotocoalele de fum, Hannah văzu mânia sclipind în ochii de culoarea albăstrelelor.

— O poveste atât de veche! Cum îndrăznești să vorbești astfel? exclamă Elfride. Crezi că nu te-am văzut sărutându-i părul adineauri? L-ai fi hărțuit până la capăt! Nu el te-a căutat, dumneata ai fost aceea! Viața lui era perfectă. Cursurile, familia și cărțile lui. Dumneata trebuie să-l fi urmărit!

— Urmărit, ăsta e cuvântul, zise Hannah pe un ton sarcastic. I-am făcut cu ochiul, l-am pândit la ieșirea din amfiteatru, mi-am ridicat fustele șoptindu-i obscenități... Haide, nu fabula.

— Sunt sigură că dumneata ai luat inițiativa, spuse Elfride, încăpățânată.

— Oh, hai să discutăm. Am acceptat o întrevedere la sfârșitul cursului. Asta era regula la Universitate. Am spus: „Bună seara, domnule profesor.” Apoi am tăcut.

— Și mai rău! țipă ea. Și el, ce-a făcut el?

— Nu mai știu. Cred că și-a continuat cursul în fața mea.

— După care, l-ai invitat în camera dumatăle, murmură Elfride. El a urcat.

— Lucrurile nu s-au petrecut câtuși de puțin așa, surâse Hannah. Nu căuta începuturile iubirii, Elfride. Sunt de negăsit.

— Voi, celelalte! spuse cu reproș Elfride. Ați știut întotdeauna cum să ne furați bărbații.

— Voi celelalte, care?

— Voi celelalte fe...

Elfride se opri. Hannah aștepta cu nerăbdare urmarea.

— Continuă!

— Fetele de la universitate, sfârși Elfride cu voce scăzută.

— Așa e mai bine, zise Hannah.

Cu încetineală, ea strivi mukul țigării. Elfride găfâia. Hannah o observă cu atenție.

— Fetele din oraș, reluă Elfride, cu privirea aspră. Cele dezghețate. Le vedeam învârtindu-se în jurul lui... Iar el, sărmanul, nu observa nimic! Martin era fidel. Cum i-ai atras dumneata atenția? L-ai hăituit!

— Hăituit, repetă Hannah, cu calm. Vânătorul hăituiește. Sau poliția. Se hăituiește un vânat, om sau animal. Asta nu provoacă dragostea, Elfride. E un lucru pe care-l știu, eu am fost hăituită.

— Nu te refugia în persecuția evreilor! exclamă Elfride. De când te cunosc, nu încetezi. Șapte ani de exil în frumoasa Franță, care te-a internat apoi într-un lagăr de concentrare, trecerea în Spania, imbarcarea la Lisabona... Ajunge! Știi perfect la ce mă refer, Hannah. La tupeul dumitale. Nu te temi de nimic.

— Oh, zise Hannah. Vrei probabil să spui că ăsta e motivul pentru care am fugit. Că, fără îndoială, atunci când am ales exilul, nu-mi era cu adevărat teamă de ceea ce avea să urmeze.

— Isprăvește! se răsti Elfride, tremurând.

Hannah închise ochii.

*Hannah
Berlin, 1933*

Ziua fugii

E seară. Mama și fiica au fiecare o valiză în mână. Au părăsit Berlinul cu un taxi, mergând până la hanul de la marginea pădurii. Acolo este punctul de întâlnire pentru toți cei care au decis să se salveze din mâinile naziștilor, câteva persoane în fiecare săptămână. Cu un bol de supă cu găluște în față, așteaptă. Martha Arendt Beerwald și Hannah Arendt, fiica ei, două nume pe lista organizației care se ocupă de ele. Plecarea lor e absolut necesară.

A trecut deja o lună de când Arendt, Hannah, studentă, a fost interogată de poliție, timp de peste o săptămână. Imediat după aceea, a venit rândul mamei ei, pentru câteva ore.

Ea, Martha, n-a avut noroc. Ca în repetate rânduri, a venit să petreacă câțva timp cu unica ei fiică și apoi, catastrofa. E obligată să fugă de urgență, fără a putea să se întoarcă la Königsberg unde o așteaptă soțul ei, tatăl vitreg al Hannei.

Era previzibil ca aceasta să se întâmple. La Berlin, de aproape un an, Hannah ascundea la ea persoane suspecte, aproape toți, comuniști. Când se întâmpla să fie aco-

lo, Martha o ajuta cum putea mai bine. Hannah are cui semăna. În tinerețe, Martha militase alături de revoluționari – fiica merge pe urmele mamei.

Hannah este acuzată că a transportat documente pentru Organizația sionistă germană care vrea să alerteze opinia publică mondială asupra noului regim, Cel de al Treilea Reich hitlerist. De abia ales în mod democratic, Cancelarul Germaniei a promulgat primele decrete împotriva evreilor. Vor urma altele. Nimeni nu vrea să creadă că Führerul își va aplica programul *à la lettre*.

Din fericire, polițistul care a interogat-o pe Hannah este nou la secția politică ce se ocupă de opoziția noului regim. Și apoi, este un om cumsecade. Nu-i urâște pe evrei, este foarte necăjit din cauza situației. N-a avut chef să analizeze atent faimoasele documente. Ce măsuri să ia împotriva acestei fete cu ochi atât de blânzi? Atât de tânără, o opozantă periculoasă? Să fim serioși.

În prima zi, polițistul i-a adus țigări, pe care le-a cum-părat din propriul buzunar. Cafeaua nu era suficient de tare pentru a fi pe placul Hannei — i-a făcut alta. A sfătuit-o să nu-și risipească banii chemând un avocat; el avea să găsească mijloacele pentru a o ajuta să iasă, în cele din urmă. A spus chiar că evreii ar trebui să-și păstreze banii; aveau să aibă nevoie de ei. În felul său, polițistul s-a opus regimului. S-au împrietenit.

A ținut-o pe Hannah aproape o săptămână. Poate că era puțin îndrăgostit.

Ceilalți agenți de la secția politică au perchezitionat în zadar apartamentul în care locuia Hannah. Martha s-a ținut bine. Acum, trebuie să fugă.

Înainte de a părăsi casa, Hannah a ars piesele compromițătoare. Pe urmă, cu prietenii ei, a făcut o ultimă petrecere strașnică, așa că este încă puțin mahmură.

Când te gândești că a fost ieri... Hannah privește fix găluștele rotunde din supă, acești ochi mari, familiari.

Singurul lor bagaj este o valiză. Tot ce știu pentru moment este că vor merge cu mașina spre „Frontul verde”, pe unde fuge lumea.

Hannah își rememorează, punct cu punct, celelalte detalii organizatorice. Adevăratul punct de trecere este Karlsbad, la frontiera cehă. O dată depășită pădurea de la Harz, Karlsbad nu e departe. Se pare că va fi ușor. Vor intra în locuința unor prieteni pe poarta principală, situată în Germania. Vor fi invitate la cină și vor ieși pe ușa din dos, în Cehoslovacia. Frontiera dintre Cel de al Treilea Reich și libertate trece pe dinăuntru casei. Cei care trec sunt germani ostili naziștilor. Pare atât de simplu.

Tânărul soț al Hannei a fugit cu câteva luni înainte. Prea cunoscut, pentru că este ziarist, n-a așteptat să fie arestat. Hannah trebuie să-l regăsească mai târziu, la Paris. Dacă totul merge bine.

Martha tremură. E frig. Nu mai e așa de tânără, la urma urmelor.

— Îți promit că ai să te întorci la Königsberg, Mutti, spune fiica ei, mângâindu-i mâna. Nu plânge.

Brusc, Martha are lacrimi în ochi.

Tăcută, Hannah se gândește la prietenii ei, intelectuali germani. La acei nebuni ai spiritului care văd în Hitler speranța Germaniei. La Bruno von Wiese, amantul ei pentru scurtă vreme. „Este un moment important al istoriei” au fost cuvintele lui când Hitler devenise Cancelar al Reich-ului. Hannah se gândește la Martin, singura ei iubire, care n-a protestat împotriva legilor antievreiești. Profesorul Heidegger nu spune nimic; profesorul sub-scrie. Spulberată, iluzia. Lichidat, Martin.

„Pentru totdeauna”, murmură ea, neîmblânzită.

De acum înainte, întrucât sunt atacați evreii, se va apăra în calitate de evreică. Pentru Hannah, situația este nouă: nu se va ocupa decât de problema evreiască, la bază, în organizație. Hannah va acționa pe plan practic. Intelectualii, nu vrea să mai știe de ei. Ei trădează.

A sosit momentul. Ele își termină supa și se ridică. E noapte. Trebuie să-și ia valiza și să plece.

Traseul fusese parcurs fără dificultăți. La Praga, doamnele Arendt găsiseră asistență înainte de a ajunge la Geneva. Hannah reușise să aranjeze întoarcerea mamei ei la soțul acesteia. Apoi, Hannah luase trenul spre Paris, spre țara preferată a refugiaților germani. Era în 1933, cu cinci ani înainte ca Franța să-i trădeze, la rândul ei.

Hannah deschise din nou ochii.

— Lasă-mă să termin, Elfride, oftă ea, aprinzându-și a doua țigară. Dumneata nu mă cunoști bine. Crezi că nu mi-e frică de nimic... Ei bine, mi-a fost frică de Martin înainte de a-l cunoaște. Nu l-am urmărit, liniștește-te.

— Stăteai cu ochii închiși, insinuă Elfride. Te gândeai la el.

— Dacă ți-aș povesti în ce mă pierdusem... murmură Hannah. E foarte ciudat. De câtva timp, trecutul revine cu brutalitate. Scene incoerente. S-ar părea că sunt fenomene datorate bătrâneții.

Elfride îi aruncă o privire îngrijorată.

— Se spune că în clipa morții, întreaga viață se derulează într-o secundă, zise ea coborând tonul.

— Stai puțin, draga mea, n-am murit!

— Nu, dar asta mi se întâmplă și mie uneori, spuse Elfride. Instantanee. Detest aceste momente. Nu te mai regăsești.

— A trecut epoca orologiilor, corectă Hannah. Este o altă cadență. Nu e neplăcut.

Elfride se liniștea. Hannah profită pentru a trage în piept fumul și tuși.

— N-ar trebui să fumezi, bombăni Elfride. De la criza cardiacă pe care ai avut-o, ți s-a interzis, nu-i așa? Dar dumneata nu știi să te supui. Încetează o dată!

— Trebuie să murim de ceva. Toarnă-mi prin urmare un pic de cafea, te rog. De fapt, Elfride, dumneata știi că e nevoie de doi pentru a face dragoste?

Elfride

Acest dispreț de plumb, gândi Elfride într-o izbucnire de ură. Nu numai că această femeie îl răpise pe Martin, dar ea rivalizase cu el și ca reputație... Filozoafă, bătrâna asta cu părul zbârlit? Categorie nu! O elevă a lui Martin, nimic altceva. Doamna Arendt obținuse celebritatea cocoșându-se pe umerii maestrului său. Și dacă nu era înfrângerea din 1945...

„Înfrângere” era un cuvânt exclus din vocabularul german. Pentru totdeauna, cuvântul care trebuia folosit de germanii învinși era „ocupație”. 1945 fusese anul victoriei aliaților. O lume, în care Elfride crezuse, se prăbușea. Cea care urma să se nască era cât pe-acți să-l îngroape pe Martin sub ruine. Șocul era de multă vreme previzibil, nu și bombele asupra Germaniei, nici Berlinul devastat, Dresda rasă de pe fața pământului, nici ruinele, nici foamea. Un neant de inerție.

Soții Heidegger nu fuseseră atinși de gloanțe, casa lor scăpase neatinsă în urma bombardamentelor, fiii lor nu muriseră pe frontul de est, în Rusia. Erau nevătămați, dar unda de șoc rănise de moarte onoarea lui Martin. Comisie de epurare, convocări, tribunal. Depoziții, argumente. Verdict. Pentru nazism, privat de drepturile de a primi o pensie, de a preda. Numele Heidegger era proscris.

Elfride nu mai știa când se înșelase. Pentru că ea își luase carnetul de membru al Partidului național-socialist de îndată ce citise doar manifestul lui Adolf Hitler, necunoscutul care voia să regenereze Germania. În 1920, nimeni n-ar fi pariat un pfennig pe el. În momentul în care Germania se împotmolea în smârcurile democrației, Elfride spera o recrudescență a spiritualității, o revenire a elanului patriotic. Unde era greșeala ei? Când trebuia să înțeleagă? În 1933, din momentul în care șeful partidului nazist fusese ales, Germania se masase în mod democratic în urma lui. Hitler devenise cancelar după toate regulile. Elfride era mândră că devansase poporul german. Unde era fisura pe care ea n-o văzuse?

În orice caz, asta nu era treaba lui Martin. Nimic în afară de meditație nu era treaba lui Martin. Dar Elfridei îi plăceau lucrurile minuțios rânduite. În interesul lui Martin, al Germaniei, al Europei, ea crezuse...

Să nu se mai gândească la asta. Nu cu Hannah de față. Privind nasul coroiat, pe care vârsta îl făcea și mai lung, Elfride se întreba care fusese cel mai rău moment în relațiile cu doamna Arendt.

În 1924, Elfride nu bănuise nimic despre legătura adulteră — prin urmare, nu suferise. În 1945, la adăpost, în îndepărtata Americă, Hannah se răzbunase scriind un text împotriva lui Martin. Și încă, dacă s-ar fi oprit doar la această condamnare! Dar de la Hannah, te puteai întotdeauna aștepta la mai rău. Peste mai puțin de patru ani, ea se căise și îl revăzuse pe Martin. Atunci, în 1950, aflase Elfride totul despre trecutul lor de amănți.

Hannah revenise de mai multe ori, ca să-l vadă pe Martin. Elfride ceruse să asiste la întrevederile lor. Ea cenzurase scrisorile de la Hannah. Se luptase și, după

doi ani, câștigase. În 1952, Martin cedase. Timp de doisprezece ani buni, Hannah dispăruse. Dar evreica era tenace. Într-o bună zi, ea se întorsese din nou la Freiburg.

Nu acesta era lucrul cel mai rău. Dacă te gândeai bine, cel mai rău era să-l știe pe Martin protejat de amanta lui evreică de la capătul lumii. Cea mai devotată protectoare a lui era celebra doamnă Arendt, încununată de glorie și laureata premiului Sonning, pe care tocmai îl primise în Danemarca drept recompensă pentru activitatea ei în favoarea Europei. Europa! Aceasta încetase să existe sub Hitler. Da, Elfride pregătise o sticlă de vin bun de Rin, așa cum îi ceruse Martin, pentru a sărbători premiul doamnei Arendt. Dar Elfride nu avea intenția să bea cu dușmanca.

Iar Martin făcea pe umilul și pe amabilul...

Atacurile cu privire la trecutul nazist reprezentau o amenințare iar cabalele împotriva lui Heidegger reîncepeau, însă la intervale tot mai mari. Ceea ce era cel mai rău ținea de acest fapt de necontestat, pe care Elfride îl cunoștea pe dinafară: de la înfrângere încoace, Martin avea nevoie de Hannah. Câte zile va avea, Hannah va apăra cu ghearele și cu dinții opera lui Martin, din pasiune.

Din 1967, Hannah își vizita pasiunile la intervale regulate. Și câtă vreme cei doi filozofi schimbau opinii nemuritoare, rolul Elfridei se mărginea la replici răstite, la scene, la supraveghere. Elfride făcea cafeaua și ținea casa.

Cine și-ar fi asumat acest rol? Hannah? Ea era absolut incapabilă, sărmana. Hannah nu era decât o intelectua-lă, care mai și fuma.

Martin și Hannah, împreună, pe vremuri, ei doi. Doi, era nevoie de doi pentru dragoste. Martin și Hannah într-un pat, două corpuri nude.

Satisfăcută că și-a atins ținta, Hannah trase fumul în piept. Foarte palidă, Elfride își mușca buzele.

— Calmează-te, zise Hannah.

— Eu? Dar nu sunt nervoasă, se revoltă Elfride. Pur și simplu, te găsesc de o grosolănie...

— Pentru că spun lucrurilor pe nume? Nu iubim stând singuri într-un ungher.

— E posibil, zise Elfride. Dar o femeie cinstită nu se duce un bărbat însurat.

— Un bărbat însurat nu comite adulter. Nu, orice ai face, Elfride, nu poți evita evidența. Dacă Martin m-a iubit, asta s-a întâmplat numai din voința lui.

— Detesta părul scurt, mormăi Elfride. Și fetele care fumează.

— Eram foarte decentă. Părinții mi-au dat o bună educație.

— Oh, murmură Elfride. Erai fecioară?

— Dumnezeule, zise Hannah. Câtă îngustime! Nu, nu mai eram fecioară. Îmi închipui că Martin ți-a spus asta, ca să te consoleze. Dar ce importanță are?

— Înseamnă că nu era el primul! izbucni Elfride.

— El avea o soție, eu avusesem un amant. Eram egali, draga mea.

— Egali, un bărbat și o femeie? Visezi!

— Cu privire la acest subiect, nu avem aceleași con-

ceptii, replică Hannah, cu țigara în gură. A mea e destul de liberă. De altfel, fumez.

— Fumezi pentru că nu ești într-o stare normală, zise Elfride cu asprime. Ești așa de ciufulită...

— Ciufulită? spuse Hannah, trecându-și mâna prin clăia de păr. Cu furtuna asta...

— Te-am cunoscut mai cochetă. Când te-ai întors prima dată în Germania, arătai foarte bine. Uite-te la bluza asta descheiată, la gulerul șifonat...

— Ce naiba, Elfride, unde vrei să ajungi? Nu mai sunt la vârsta lecțiilor de ținută.

— Nu, dar aparențele contează, continuă ea. Mai ales la bătrânețe. Dacă vrei să eviți decrepitudinea, trebuie...

— Trebuie, trebuie... Ce putem face împotriva trupului care ne părăsește? Și, pe urmă, sunt în voiaj. Închipuie-ți că ai descinde la aeroportul din New York și că ai veni în vizită la mine. Ai avea și dumneata o înfățișare dezordonată.

Arăta atât de rău pe cât spunea Elfride? Cu febrilitate, Hannah își stinse țigara, își încheie bluza, își netezi sprâncenele. Elfride observa cu atenție mâinile care se mișcau grăbit.

— Cârpeala e inutilă, zise Elfride. Te-ai schimbat, Hannah. De la moartea soțului dumitale, te neglijezi. Evident, o femeie singură, fără copii...

— Poftim?

— Spuneam că ești văduvă și fără copii, insistă Elfride. E foarte trist.

— N-ai să faci din nou caz de copiii dumitale!

— Sunt cei pe care Martin mi i-a dat. Dumitale nu ți-a...

— Încetează! Devii vulgară.

— Dar de ce n-ai avut copii, la urma urmelor?

Hannah își aprinse a treia țigară și scoase fumul pe nas, cu ostentație.

Hannah

Fără copii, nu ai copii, sloganul Elfridei. Hannah, stearpă, cu sânii uscați. Și de cealaltă parte, soția germană cu pântece fecund. Elfride dăruise țării sale doi fii sănătoși.

Evident, soțul ei, copiii ei. Bunul ei, opera ei, apărute de leoaica de pradă. Leul medita visător, dar leoaica veghea. Asupra teritoriului, a cârnii pentru micuți, a împrejurimilor și a pericolului.

Acestei realități animaliere, marea Arendt nu avea ce să-i opună. Opera ei filozofică? Pentru familia Heidegger, fără valoare. Contribuțiile sale politice? Inaccesibile înțelegerii. Notorietatea ei? Gloria era un examen la care Hannah se știa respinsă.

Uneori, când părăsea casa primitoare din Freiburg, ea își simțea oarecum inima grea la gândul că va regăsi New York-ul, viața ei agitată, biroul ei, mașina ei de scris și ceștile de cafea din fiecare dimineață. Nu se poate trezi cu adevărat fără băutura amară, acest drog negru care o ajută să reconstruiască lumea. Îi lipsește luciditatea fără excitantul de fiecare zi. Fără cafea, nu trăiește.

Cafea, cafea, copii nu. Doi soți, un divorț, prieteni și cărți. Taxi, avion, tren, motor, acțiune, călătorii, dus, întors. Viața, agitată, măcinată ca boabele de cafea. Incontrolabilă, fărâmițată, epuizantă. Fără copii.

Odinioară, acest du-te-vino al ei de la un capăt la altul al lumii îi înviora spiritul. La întoarcere, după ce traversa Atlanticul, de îndată ce se așeza la rând pentru controlul intrării pasagerilor, Hannah nu se mai gândea la copiii pe care nu-i avusese. În America, era mai ușor să nu fii mamă și Hannah devenise americană.

Celebră. Hannah era o personalitate invitată pretutindeni. Numai în acest an, 1975, ținuse discursul de la ceremonia inaugurală a festivităților bicentenarului orașului Boston, conferința de la Köln, fără a omite cursurile ei la New School for Social Research din New York. Cu un an înainte, în chiar mijlocul ciclului de conferințe pe care le ținea la Aberdeen, survenise criza cardiacă. Umilința spitalului, analize, odihnă, diuretice, digitală și ce încă? Câteva luni de inactivitate. Apoi, Hannah primise premiul Sonning, la Copenhaga. Obosită, era obosită. Nu avea copii să-i fie sprijin.

Și i se cerea părerea. Cu privire la scandalul Watergate, la probabila demisie a lui Nixon, la Curtea Supremă a Statelor Unite, la grevele universitare, la sfârșitul războiului din Vietnam. Exact în momentul în care Hannah avea o singură dorință – să recitească: misticii germani, Kant, filozofii greci, să sfârșească cu cele omenești, cu acest vacarm...

Cu câteva zile în urmă, un tânăr îi trimisese o scrisoare, cu intenția de a i se prezenta înainte ca ea să dispară, pentru că îmbătrânea, scria el. Hannah încercase strania impresie că devine un monument viu, un fel de altar pe care, înaintea sfârșitului, trebuia să se facă sacrificii. Ce să răspundă? Da, nu mai era departe de dispariție.

Prietenii ei îmbătrâneau. Ea nu avea copii s-o vegheze când își va da ultima suflare. Iar Heinrich Blücher, al doilea soț al ei, murise.

În timp ce survola norii între Germania și New York, în momentul apusului de soare pe fundalul orizontului atât de senin, Hannah se gândea la bătrâna Sara căreia Eternul îi anunțase nașterea unui copil la vârsta de o sută de ani. Soața lui Abraham răsese în nasul îngerului mesager, un adorabil răs știrb. Dar Isaac se afla deja în embrion în uterul vid și sânii uscați ai centenarei se umpluseră de lapte. Isaac se născuse. Poate că era de ajuns un răsunător hohot de răs în infinitul ceresc pentru a concepe un prunc la șaizeci și nouă de ani...

Atunci, fatalitate, avionul intra într-o zonă de turbulență, însoțitoarea de bord controla centurile de siguranță, Hannah își stingea țigara și blestema trepidățiile care o făceau să se simtă rău. După aceea, aeronava atingea terenul ferm pe care nici un om, nici un zeu nu se aflau pentru a o fecunda.

Vestitului răs al Hannei, pe care prietenii îl adorau, îi urmasse un fel de nostalgie, nici tristă, nici veselă. Un între viață și moarte acceptat, lipsit de strălucire. Intellectul îi era într-o stare mai bună. Trecuse timpul răsului în care țărâna tracă din antichitatea greacă izbucnea în fața filozofului, acel nătărău care nu știa nimic despre realitate. Hannah surâdea și atât.

Trecut, timpul de fiecare zi trăit împreună cu soțul ei. De la moartea lui Heinrich, în viața ei exista un înainte și un după.

Înainte, exista dragul ei soț, revoluționarul ei, un veteran al grupului comunist Spartakus, în care el luptase cu arma în mână. Heinrich, urmărit de naziști, cealaltă unică iubire a ei. Minunatul soț împreună cu care trăise exilul în America, din momentul îmbarcării lor la Lisabona. 1943 – 1970, atâta timp...

Imprevizibilul Heinrich care trăia în dezordine, plin de idei, confuz și clocotitor, dar cu sufletul puternic. Înainte, Hannah împărțea cu el independența. Cu Heinrich nu exista nici obligație, nici sancțiune. Nici un angajament, o dragoste liberă. Împreună, fiecare pentru sine, cu celălalt.

Iar apoi a survenit acel după. Elfride țintea punctul sensibil: soțul Hannei murise și Hannah era singură. Văduvă? Nu. Singură. Heinrich nu-i dăruise copii soției lui.

În cursul nesfârșitelor certuri dintre ele, de fiecare dată când Elfride aborda țarmurile maternității, Hannah îndrepta asupra ei tirul nenorocirilor războiului. Fuga în Franța, viața grea a refugiaților germani.

În general, internarea Hannei în lagărul de concentrare de la Gurs, în Franța, era de ajuns pentru a o face să tacă pe doamna Heidegger. De ce nu avusese Hannah copii? Din cauza lui Hitler. Elfride, făcută mat. Eliminată. Ei bine, trebuia să-și reia tirul.

— Trebuie oare să-ți aduc aminte că la vârsta când se fac copiii grija mea era să-mi salvez viața? răspunse cu asprime Hannah.

— Îmi tot repeți refrenul ăsta, dar nu e adevărat! În loc să petreci patru ani cu un bărbat însurat, ai fi putut avea copii cu un soț legitim! Nu timpul ți-a lipsit, Hannah. De altfel, te-ai căsătorit cu Günther Stern în 1929, și ce? Nimic! Nici urmă de sarcină!

— Ai face mai bine să nu-l evoci pe primul meu soț, zise Hannah, ironică. Te detestă din toată inima.

— Stern? Știi bine că nu l-am văzut niciodată!

— Hotărât lucru, ai memoria scurtă, Elfride. I-ai admirat vigoarea mușchilor într-atât, încât i-ai propus să intre în partidul nazist și, când ți-a spus că este evreu, i-ai întors spatele. Era la Todtnauberg, Stern era student. Și dumneata l-ai primit în celebra cabană a profesorului Heidegger. Ți-am spus-o de douăzeci de ori.

— De douăzeci de ori am răspuns că e o minciună, tipă Elfride. Acest episod n-a avut loc! Cred că mi-aș aminti!

— El își amintește foarte bine. Vorbește încă despre asta.

— Imposibil. Minte, ca să-ți faci plăcere. Pentru că îți place să crezi că sunt antisemită, Hannah! Nu e adevărat. Adevărul este că îmi invidiezi copiii. Mori de gelozie.

— Serios? zise Hannah, scoțând rotocoale de fum.

— Realitatea este că nu aveai să fii niciodată mamă, atacă Elfride.

— Și dacă aș fi avut un copil cu Martin, fără să vă spun? replică Hannah.

— Fără să-i spui lui? Ai fi făcut asta? Nu. Ai fi anunțat vestea în gura mare. Te cunosc foarte bine, Hannah. Nu te pricepi să minți.

— În privința asta, ai dreptate, zise Hannah cu un surâs. Dar aș fi putut...

Se opri. Departe, în casă, căzuse cu zgomot ceva. Sau cineva.

— Zgomotul ăsta... murmură Elfride, schimbându-se la față. Ai auzit, Hannah?

— Martin! exclamă bătrâna, ridicându-se. În birou, repede.

— Nu. Stai. Mă duc eu.

Hannah se reaseză cu mișcări greoaie. Singură în bucătărie, ea răsuci ceașca de cafea în mâini și așteptă. Acolo, soția avea să adune rămășițele vazei sparte sau, poate, pe Martin.

Acolo, Martin avea, poate, un coșmar.

Martin
Messkirch, Suabia, 1899

Bufnița

E duminică. Nu s-a luminat de ziuă. În picioare, pe coridor, copilul ține lumânarea cu mâinile împreunate. Mama lui scapără chibritul, îl apropie de fitil, pe care îl atinge. Ceara se topește într-o clipă și lumânarea se aprinde. Două flăcărui se contopesc în una singură, impetuoasă, tremurătoare.

— Ca întotdeauna, Martin, spune mama. Ai grijă să nu se stingă și mergi înainte.

În fundul coridorului, copilul merge, paznic somnoros al luminii. Mama deschide ușa. Afară mijesc zorii. Flacăra strălucește în ceea ce a mai rămas din întunericul nopții. Câteva stele scânteie încă. Cenușiul și trandafirul își dispută cerul. Când acesta va fi albastru, stelele se vor stinge.

În hambar, bufnița își înghite prada. În acea seară, într-un ungher, copilul va găsi cocoloșul scăpat din cioc, un bulgăre lipicios de oase sfărâmate și de puf, singurul semn al prezenței bufniței. Odată, iarna, copilul a văzut două cercuri enorme, privirea fixă a bufniței. De atunci, pasărea nopții este invizibilă.

O rafală de vânt. Flacăra pâlpâie. Trezit, copilul își face palma căuș. Flacăra își revine. Trăiește, ceara se topește.

Ca în fiecare duminică, băiatul ridică degetele care țin lumânarea și adună ceara în sus pentru ca flacăra să nu se stingă câtă vreme va traversa spațiul dintre casă și biserică, ca să meargă la slujbă. Îl arde puțin. Ceara îi curge pe mână. Transparente, picăturile cad și se întăresc. În capătul tije albe, flacăra rezistă. De la biserică, va răsună curând prima chemare de clopot...

E senin. Nu mai sunt stele. Domolită de lumina zilei, flacăra lumânării nu mai strălucește ca înainte. Trei pași, doi, unu...

— Bine, Martin, spune preotul. Ești un bun ministrant. Ai ocrotit flacăra. A rezistat. Tot așa ai să faci și tu.

Copilul respiră adânc. Apoi, misiunea lui a luat sfârșit. În acel moment, dangătul clopotului cel mare izbucnește deasupra capului său. Din bronzul lovit de o parte și de alta se dezlănțuie armonia, atât de aproape, încât copilul vibrează sub șuvoiul sunetelor care se sting, reîncep mai tare, îl înalță, îl readuc pe pământ, îl copleșesc. Nu mai poate. Își astupă urechile și fuge de rupe pământul. Urcă spre altar și o apucă pe micul pod. Un pod?

Legând un mal de altul, lucrarea de metal vopsită într-un verde pal se înalță deasupra unui fluviu, ale cărui ape în creștere se revarsă peste maluri. Furtuna este atât de puternică încât podețul scrășnește. Însăpăimântat, copilul se încheștează de barele de fier și se apleacă. E întuneric și apa urcă, abis noroios unde nimic nu e. Odgoanele se luptă cu uraganul, podul se clatină, copilul se împletește. Să nu cadă! Să reziste!

Și iată! În valuri se desenează două cercuri fosforescente care nu se mișcă. Fixe, luminoase, salvatoare. Podul

rezistă. Datorită ochilor de bufniță, podul ține. De altfel, zorile îl învăluie în lucirea portocalie a soarelui care se apropie. Fluviul se aprinde, arde. În sfârșit, luminează. Și, din abis, izbucnește o voce răgușită. „Germanul, cu sufletul sfâșiat... cu mintea în derută... descumpănit... în ceea ce vrea... și prin urmare neputincios în... pierde puterea de a afirma... viața... visează la un drept printre stele... se simte rătăcit pe pământ... la un nou Reich, la o nouă viață!”

O voce de bufniță care-și înghite prada. Prins de suflu, copilul încalecă balustrada și sare...

Strivit în pânțele fluviului, arde. Un cioc îngrozitor îi face bucățele creierului, îi înghite mintea, o scuipă apoi făcută zob. Să nu cedeze! Să reziste! Copilul nu poate respira. Înoată spre un mal, ezită, se simte dezorientat, înoată spre celălalt... Între cele două, pe care să-l aleagă? Care este adevăratul țărm al vieții?

În mod inexplicabil, se află pe pământ. Copilul respiră adânc. Salvat. Ars atât de grav, încât pielea i se sfâșie. În locul de unde venise, podul metalic se prăbușește cu un zornăit îngrozitor.

Martin geme în somn.

„Stele... Arse! Fără drept. Cu sufletul sfâșiat. Sfâșiat în două. Neputincios! Dezorientat... Să nu cedeze! Să reziste!”

Se trezește, strigă, vrea să se ridice... Elfride!

— Sunt aici, spune ea. Nu e nimic, Martin. În somn, ai împins o carte, care a căzut. Îl sărută pe frunte.

— Eu sunt în bucătărie cu Hannah, adaugă ea. Dacă ai nevoie de ceva, cheamă-mă.

Elfride

Elfride răsuci clanța ușii și o închise fără zgomot.

Nimic nu era mai prețios decât somnul lui Martin. Când dormea, trăsăturile lui destinsese recăpătau ceva din fermitatea lor; ridurile de pe frunte nu mai exprimau neliniștea. Uneori surâdea visând.

Dar, alteori, desfigurată de frică, fața i se crispa. În prima săptămână a vieții, un nou născut se contorsionează din cauza unor dureri care rămân necunoscute mamei lui. Așa era Martin în timpul coșmarurilor sale. Ce spaime îl persecutau? Ce imagini? Cine îl agresa, el însuși sau celălalt, detestabilul Conducător?

Elfride ar fi vrut să-l ia pe genunchi și să și-l așeze pe pânțele, așa cum făcuse cu pruncii ei. Dar dacă accepta de bună voie sărutările, Martin era prea greu pentru a se lăsa legănat. Martin va adormi din nou, fără îndoială, dar Elfride nu avea controlul asupra viselor lui. Va trebui să revină, să-l liniștească.

Ca de obicei. Ocupația ei de fiecare zi. O viață întreagă trăită pentru a-l liniști pe Martin. Unde dispăruseră sclipirile de ironie care îl făceau să-și îngusteze ochii, entuziasmele care-i încălzeau brusc sufletul, elanurile neașteptate. Drept unică recunoștință, Elfride primea suspinul potolit al nou-născutului sătul. Pe nesimțite,

Martin se întorcea la starea din momentul nașterii sale.

Preocupată, Elfride consideră de datoria ei să se întoarcă în bucătărie, unde o aștepta dușmanca. Să nu se grăbească. S-o lase pe Hannah măcinată de neliniște. Să-i dea de înțeles că ea nu avea nici un drept asupra accidentelor din viața lui Martin. Să bareze calea spre somnul lui Martin.

Să nu-i permită să-l vadă pe Martin întors în copilărie. Bătrânețea lor le aparținea în exclusivitate.

Ce avea să spună intrusa? „Se simte bine?” sau „Trăiește?” Elfride avea să tacă. „Răspunde-mi! Spune repede!” Tăcere, răzbunare.

Ea trecu de cotul coridorului, locul incomod unde se lovea adeseori. Ușa bucătăriei era deschisă. Nemișcată, în fața ceștii de cafea, Hannah visa.

Hannah
Königsberg, Prusia orientală, ianuarie 1916
Ziua primei analize de sânge

La spital. Martha ține fetița de mână și o conduce pe coridoare, către serviciul de boli venerice. Copilul are temperatură și dureri mari în gât. Cu o zi înainte, i-a curs sânge din nas. Ce va face doctorul? Îi va introduce în nări o tijă cu vată în vârf, ca să cauterizeze? E dureros, arde... Sau îi va băga în gură un cornet de oțel cu un șurub în curmeziș, ca să-i deschidă palatul? Instrumentul dă senzația de foarte rece, de introducere cu forța.

— Boli venerice, ce înseamnă asta? întreabă fetița.

Mama încremenește. A decis să nu mintă niciodată. Hannah are zece ani.

— Sunt boli de care se poate muri, spune mama. Una dintre ele l-a ucis pe tatăl tău.

— Și eu sunt bolnavă ca și el?

— El a murit pentru că n-a fost tratat la timp, draga mea. Dacă tu ai boala lui, o vom trata și n-ai să mori.

— Atunci, de asta îmi curge sânge din nas?

— Nu. Ai răcit. Nu, nu e câtuși de puțin boala tatei. Nu te neliniști.

Hannah merge mai repede, se îndepărtează de mama

ei. Strânge din dinți, nu va plânge. Boală venerică, trebuie să rețină cuvintele. Martha o prinde din urmă, au ajuns.

— Bună ziua, doamnă Arendt, spune doctorul. Iat-o, deci, pe mica noastră Hannah. Ce ochi mari ai!

— Dar am un aparat urât pe dinți, răspunde Hannah, deschizând gura. Se pare că o să mi-l scoată într-o zi.

— Desigur. Până atunci, ai să-ți ridici binișor mâneca și ai să-mi întinzi brațul. O să ți-l strâng cu un cauciuc...

— Oh, nu! strigă Hannah văzând seringă.

— N-ai să simți nimic, o asigură el. Strâng puțin mai tare. Strânge pumnul, Hannah. Mai tare.

Hannah închide ochii. Degetele îi sunt pline de furnici minuscule. Lacrimile îi urcă în ochi, nu trebuie să plângă. Niciodată.

— Gata, zice doctorul. Deschide pumnul și nu te mișca. Poți să te uiți, dacă vrei. Într-un minut am terminat.

La încheietura brațului, acul este înfipt într-o umflătură verde și un lichid negru urcă în seringă.

— Ce e asta? întreabă Hannah.

— Sângele tău. Iau numai un pic. Îți rămân cinci litri în corp. Nu te mișca...

Doare când acul fin este scos. Copilul scoate un strigăt de pasăre.

— Gata, zice doctorul. Vezi, nu era mare lucru. Pansamentul acum... Uite. Îndoaie brațul și stai așa. Așază-te pe taburet și fii cuminte.

Cu degetele strânse pe pansament, micuța se supune. Nu mai spune nimic.

Martha oftează.

— Sunteți sigur de rezultatele analizei? întreabă ea cu voce scăzută.

— Oh, absolut. Suntem foarte mulțumiți de procedeul

pus la punct de doctorul Wassermann. Un mare progres. Vom ști precis în câteva zile.

— Și dacă...

— E puțin probabil, doamnă Arendt. Nu vă faceți griji. Analiza va trebui repetată de două ori pe an. Dar eu sunt foarte liniștit, micuța nu are, fără îndoială, nimic.

— Fără îndoială, spune pe șoptite Martha. Soțul meu se credea vindecat când am conceput-o pe Hannah. Și pe urmă...

— Va trebui să faceți și dumneavoastră analiza, întrerupe doctorul. În altă zi, dacă vreți. Știați despre boala lui înainte de căsătorie?

— Da, răspunde ea în șoaptă. Mi-a spus că avusese sifilis și că era vindecat.

— Ah, spune doctorul. Măine dimineață?

Martha acceptă.

„Sifilis”, își spune Hannah. „Trebuie să rețin și cuvântul ăsta.”

— Hannah! Nu te mișca, strigă doctorul. Îndoaie brațul. Perfect. În cinci minute, totul va fi uitat.

— Măine, la ce oră? întreabă Martha.

— Ei bine, vă aștept la nouă, spune doctorul notându-și programarea în carnet. La revedere, doamnă Arendt. La revedere, micuț. Ce fetiță drăguță!

Mama și fiica sunt pe coridor. Martha este palidă.

— Nu te doare prea tare, draga mea? întreabă ea.

— Un pic, geme Hannah, ca să fie compătimită.

— O să mergem la cofetărie, spune Martha.

Hannah merge cu pași mărunți, urmărită de o idee.

— Sifilis este numele bolii tatei?

— Da, draga mea. Îți promit să-ți explic cum să faci ca să n-o iei.

— Dar dacă o am deja, înseamnă că tata mi-a dat-o?

— Tata nu ți-a dat-o! exclamă mama îngrozită. Am să-ți spun.

— Acum! bate din picior Hannah.

— Hannah, nu începe, amenință Martha. Dacă te agiți, o să-ți curgă sânge din nas...

Copilul se liniștește. Cel mai rău este să-ți curgă sânge din nas.

Hannah

Câți ani avea, așadar, când mama ei își respectase promisiunea și îi explicase totul? Paisprezece ani? Treisprezece? Cam așa ceva.

Între timp, Hannah auzise de multe ori cuvântul sifilis. Sifilisul era o boală rușinoasă. Tații o contractau adesea, mamele rareori. Când cineva o lua, ascundea faptul pentru că-i era rușine. Dar adevărul ieșea la iveală din cauza copiilor lui, piperniciți, cu coșuri dezgustătoare, cu spatele diform, reduși mintal, numiți uneori „degenerați”.

Rezultatele analizelor erau negative. Hannah nu moștenise sifilisul tatălui ei, dar doctorul recomandase analize suplimentare atunci când se va căsători.

Ca o mamă instruită, Martha i-a vorbit fără ocolișuri fiicei sale în momentul primului ciclu. Hannei i-a fost greu să înțeleagă faptul că dragostea putea fi mortală, iar copiii afectați.

— Din păcate, spunea mama ei, asta e realitatea. Da, dragostea între bărbat și femeie poate genera boli. Sunt numite „venerice”

— De la Venus? întrebuse Hannah.

— De la Venus. Dar numai sifilisul putea ucide. Făcuse deja milioane de morți în Europa.

— Și femeii?

— Și.

Martha descrie aspectul primului șancru pe penisul partenerului, periculos pentru că trecea repede, fără tratament. Cel mai bine ar fi ca partenerii să fie atent aleși, când va veni timpul.

— Când?

— Ești prea tânără.

Prin urmare, Hannah află că dragostea trebuia supravegheată foarte atent și puse întrebări despre tatăl ei.

El însuși nu știuse de la cine luase boala. Paul Arendt era bravul fiu al unei familii evreiești liberale și viața sa de tânăr fusese conformă uzanțelor: femeii înainte de căsătorie, pentru a învăța s-o satisfacă pe viitoarea soție. Paul fusese infectat. O singură dată era de ajuns. El nu era vinovat. Nu era vina nimănui.

Dar el murise timpuriu, de o moarte atroce și lentă. Hannah nu avusese coșuri scârboase, dar, înainte de căsătorie, va trebui să facă o analiză, spusese doctorul.

Momentul sosi. Nu cel al căsătoriei, nu, ci momentul trupului, fără inel în deget. Din bravadă, ca să încerce.

Primul era un băiat de care nu avea nici un motiv să se îndoiască. Deși... Se culca și cu cea mai bună prietenă a ei, dar cu Anne Mendelssohn nu era nici un pericol. Totuși, Hannah aruncase pe furiș o privire înainte de a desface picioarele. Îmbrățișarea fu scurtă, iar plăcerea, inexistentă. Pe urmă, cu ceilalți amanți ai ei, Hannah găsi mijloacele de a verifica dacă nu era un șancru. Nu se știe niciodată.

Fără copii... Pericolul era ascuns în umbră. Absurd, irațional.

Când Hannah îl cunoscuse pe Martin, pericolul fusese uitat. Ea nu verificase, nu se mai gândea la asta. Îmbră-

țișarea lui Martin a fost lentă, iar plăcerea, intensă. Apoi, încă de prima dată, la șapte seara, el o părăsi pentru a se întoarce acasă.

Nici măcar o dată nu se trezise alături de Martin la sfârșitul unei nopți. Nu-i va cunoaște privirea din zori. „E timpul, viața mea”, murmură el când era momentul să plece. Răstimpul convenit iubirii lor lua sfârșit, începea seara, și el se îmbrăca fără un cuvânt. Pasiunea lor va fi clandestină, sau nu va fi deloc. Problema copilului nu-i trecuse Hannei prin minte.

După aceea, problema nu s-a mai pus.

Bravând, Hannah se căsătorise cu Günther Stern, un băiat de vârsta ei și, pe deasupra, evreu. Era după Martin, din cauza lui. Înainte de căsătorie, făcuse analiza, pentru orice eventualitate. Nimic. Formidabil nimic, de altfel.

Günther și Hannah munceau pentru a-și câștiga existența; nu se grăbeau să facă un copil. Patru ani mai târziu, Hitler era Cancelarul Germaniei.

Hannah își părăsise țara, plecând spre Paris, îl întâlnise pe Heinrich, supraviețuiseră în mod miraculos și se îmbarcaseră pentru America. La sfârșitul războiului, Hannah era divorțată, recăsătorită, dar trecuse de patruzeci de ani. Problema copiilor nu se mai punea.

Simplu ca bună ziua. Destinul ei nu ținea de ordinul maternității. Ea va fi o intelectuală cu un program supraîncărcat în care copilul nu-și avea locul și ea nu încerca nici remușcări, nici regrete.

Pașii Elfridei se apropiară de masă. Dușmanca se întorsese.

Hannah o privi fix, fără o vorbă. Cealaltă stătea cu capul plecat. Senină, cu un surâs ciudat, oarecum disimulat.

Prin urmare, el nu murise.

Elfride așteptă o întrebare. Hannah își învârtea în mâini ceașca, în tăcere. Înciudată, Elfride se așează.

— Nu e nimic, zise ea oftând. O fereastră prost închisă, o adiere de vânt, o carte care a căzut.

— Martin?

— Probabil că s-a trezit în momentul acela. Încerca să se ridice, sărmanul. Dar am ajuns la timp. Cred chiar că a adormit din nou.

— Este, fără îndoială, tot ce poate fi mai bine pentru el, zise Hannah pe un ton neutru.

— Doarme deseori, știi. Mult prea mult. Nu sunt liniștită, Hannah. Adevărul este că nu se simte bine.

— Ești sigură că nu e deprimat? I s-a întâmplat atât de des...

— Nu știu, murmură ea. De data asta, nu e la fel. A îmbătrânit în câteva zile. Mi-e frică, Hannah.

Elfride încetase să se războiască. Spre marea ei surpriză, Hannah se simți emoționată în fața suferinței dușmancei.

— Oricând ar surveni, nu-i vei putea împiedica moartea, zise ea cu blândețe. Asemenea momente sunt grele.

Când i s-a întâmplat lui Blücher... Oh! E foarte dureros. Important e să nu sufere.

— Știu, spuse Elfride. Se poate stinge liniștit. Ar fi bine. Mă gândesc la asta în fiecare dimineață. Dar mi-e frică.

— Bine. Fie, ți-e frică. Nu ți se întâmplă totuși pentru prima dată. Trebuie să te lupți împotriva acestui sentiment. N-ai cunoscut niciodată frica înainte?

— Oh, ba da! Atunci când fiii mei erau prizonieri în Uniunea Sovietică. Și când au venit învingătorii. O teamă surdă care nu mă mai părăsea. Nu e același lucru acum.

— Dar adevărata frică, Elfride, groaza?

— Bombardamentele?

— Cu bombardamentele te obișnuiești. Eu vorbesc despre groază. Pe aceea eu o cunosc. Nu dumneata.

— Ai s-o iei de la capăt cu lagărul de la Gurs, oftă Elfride. Iar ai să-mi vorbești despre pachetotul de refugiați care te-a dus în America. Ai să-mi repeți istoriile dumitale, pe care le cunosc pe dinafară. Ai să aștepti să plec capul și atunci ai să triumfi.

O rază de soare luminează vasele de aramă de pe perete. Cu capul vuind, Hannah ascultă ecoul unui cântec revenit din copilărie.

„Es brent briderläh, es brent! Oi, unzer uräm šteitl brent!”

— Greșit, spuse Hannah cu voce scăzută. Frica despre care îți vorbesc are o cauză pe care n-o cunoști. Am trăit-o pentru prima oară în 1914, când orașul meu natal a fost asediat de cazaci. Dar dacă ai ști... Acel răcnet!

— Nu i-am văzut niciodată pe cazaci, recunosc Elfride. Nici nu le-am auzit răcnetul.

— Nu era al lor, Elfride. Orașul era cel care răcnea:

„Vin cazacii!” Chiar și în cartierele avute din Königsberg, în care locuiam noi, pătrundea de la mare depărtare, vuietul spaimei... Cazacii, vin cazacii! Îmi amintesc de un vechi cântec idiș care spune: „Arde fraților, arde! Oi, sărmanul nostru sat evreiesc arde!”

În fața ochilor îi reveneau imaginile de groază ale unui mic sat în flăcări sub cerul portocaliu. Plângând cu disperare, femeile cu broboade își înălțau brațele spre Cel Etern, bărbații, în șir, își treceau din mână-n mână niște biete găleți cu apă iar, în depărtare, la orizontul de un albastru intens, alerga în galop un cal, un cazac. Spaima era portocalie, violența avea culoarea azurului.

— Groaza pogromului, reluă ea, este feroce.

— Viața dumitale n-a fost ușoară, recunosc Elfride, stânjenită. Dar nu aveai grija copiilor. Dumneata ai fost liberă. Nu știi ce înseamnă să aștepți vești atunci când ai doi fii în război; eu nu dormeam, iar Martin trebuia protejat. După aceea, nu aveam nici de unele. Ca să trăim, a trebuit să lucrez ca învățătoare, Martin era fără slujbă...

— Pedeapsa lui, i-o reteză Hannah.

— Și ce-au făcut cazacii în 1914? întrebă Elfride cu jenă.

— Și-au făcut meseria, răspunse Hannah. Au ars, au violat, au prădat.

O imagine brutală. Un om într-o cușcă de sticlă.

*Hannah
Ierusalim, 1961*

Ziua lui Immanuel Kant

Pe Hannah o doare spatele.

Primul proces al celui mai mare criminal nazist pe teritoriul Statului Israel este interminabil. Mărturii, întrebări, mărturii, subtilități juridice, fără sfârșit. Procurorului israelian îi face o plăcere răutăcioasă să-i tortureze pe puținii martori supraviețuitori ai exterminării: „De ce n-ați protestat? De ce n-ați atacat?” Cu lacrimile în ochi, ei stau cu capul plecat, ca niște vinovați. De ce această întrebare dacă nu pentru a opune eroicul Israel atitudinii supuse a evreilor din Europa? Este stupid, crud. Furi-oasă, Hannah ia note, întrebându-se în ce fel își va redacta relatarea pentru ziarul *The New Yorker*.

Ca să asiste la acest eveniment istoric, și-a anulat cursurile, și-a schimbat planurile, s-a pregătit de călătorie în grabă. La sfârșitul războiului, Hannah n-a asistat la marele proces de la Nürnberg, dar ea va fi prezentă la întâlnirea pe care și-a fixat-o: judecata lui Adolf Eichmann, organizatorul nazist al călătoriilor fără întoarcere către lagărele morții.

Așezată pe banca rezervată corespondenților de pre-

să, Hannah resimte apăsarea zilelor care trec. Procesul secolului se pierde în rutina judiciară, fără măreție, fără idei. Nimeni nu se îndoieste că Adolf Eichmann va fi condamnat la moarte. El știe acest lucru. Toată lumea îl știe.

În cușca lui de sticlă, acuzatul se apără cu fervoare. El spune adevărul adevărat, fără remușcări. Dintr-o dată, Hannah redevine atentă. Eichmann vorbește despre Kant, Immanuel Kant. Cel care e răspunzător de exterminarea evreilor face filozofie!

Nu-și poate crede urechilor.

Adolf Eichmann afirmă că, organizând convoaiele cu destinația camerelor de gazare, el n-a făcut decât să acționeze în spiritul filozofiei lui Kant. Pentru că, nu-i așa, Kant este cel dintâi care a formulat enunțul legii morale și al imperativului categoric? El, Eichmann, tocmai asta a făcut. A respectat imperativul categoric. „E datoria ta, pentru că e datoria ta”, „Trebuie, pentru că trebuie.” Să te supui fără rezerve. Fără excepție. Mai ales, fără nici un sentiment.

Căci, după Kant, legea morală trebuie să facă abstracție de indignare, de resentiment, de ură și chiar de milă. Legea morală nu cunoaște alt sentiment decât respectul rece al supunerii.

Immanuel Kant n-a spus nimic altceva. Și, cu toată compasiunea pe care Eichmann o resimțea pentru dragii lui evrei, el s-a străduit să se supună. Pentru că Eichmann e bun la suflet. Într-o zi, când a asistat la o execuție în masă prin împușcare, era cât pe-acți să leșine. Dar imperativul categoric nu trebuie să țină seama de sentimente umane.

Cuvintele lui Eichmann o lovesc pe Hannah în plin. Uite ce a făcut din filozofia germană omul acesta teribil

de banal! Kant, instrument intelectual al masacrului evreilor, Dumnezeuule!

Omul ăsta minte. Nu l-a citit pe Kant. Legea nu este legea unui șef, ea este morală înainte de toate. Ea cere să-l tratezi pe celălalt ca pe un scop în sine, niciodată ca pe un mijloc pentru atingerea unui obiectiv. Legea interzice să-l transformi pe om într-un obiect numerotat, sursă de aur dentar și de păr de femeie din care să se facă papuci, după arderea trupurilor.

Hannah ascultă încordată. Nu, Eichmann nu minte. Da, el a citit precis cartea lui Kant *Critica rațiunii practice*. Criminalul este de o sinceritate care nu poate fi pusă la îndoială. A fost cu certitudine de bună credință când a urmat preceptele lui Kant pentru a organiza mai bine convoaiele. Ca un elev silitor, el a urmărit lecțiile profesorilor germani. Trădarea începe la universitate.

Pentru a relata despre proces, Hannah își face o datorie din a explica sursa abominabilei supunerii. Ea vine din această greșită interpretare germană, care nu lasă loc pentru căință. „E datoria ta, pentru că trebuie.”

Legea lui Kant e în limitele umanului. El, Eichmann, e în afara acestuia. Nu-și dă seama de asta.

- **L**a ce te gândești, Hannah?
Ea tresări. Vocea Elfridei o readuse în prezent.
- O veche amintire, spuse ea.
- Dar nu foarte plăcută, judecând după expresia dumitale, sugerează Elfride. Tot despre cazaci?
- Aproape. În sfârșit, ceva mai rău.
- Încercările dumitale au luat sfârșit, Hannah. Primești premii, călătorești, publici cărți... Ce-ți lipsește?
- Tovarășul meu de viață, murmură Hannah.
- Elfride se ridică și-și rezemă fruntea de geam. Ploua încă.
- Norocul dumitale, zise ea fără să se întoarcă, este că ești o intelectuală.
- Asta-i acum, ripostă Hannah.
- Fără responsabilități, fără restricții, pleci și vii după bunul plac! exclamă Elfride. Eu n-am avut niciodată această libertate.
- Atenție! o avertiză Hannah. Încerci să-mi explici că am fericirea de a fi liberă pentru că soțul meu a murit. Ce vrei de fapt? Să-l îngropi pe Martin definitiv?
- Oh, Hannah, cum poți...
- Te ascult, draga mea, și asta mi-e de ajuns... Dragul meu Blücher a murit și dumneata tragi de aici concluzia că mă bucur de o libertate fără limite! Drept cine mă iei? Drept o femeie fără suflet?

— Cunoscându-te, îmi închipuiam că... ezită Elfride. Activitățile spirituale ar trebui să-ți fie de ajuns... Eu nu știu. Credeam că filozofia îți este o salvare.

— Ei bine, te înșeli. Dumneata nu-mi cunoști viața, Elfride.

— Nici dumneata pe a mea! izbucni ea, schimbându-și brusc poziția. În fiecare zi gospodărie, mereu gătitul, curățenia, paturile bine făcute și, pe lângă astea, cărțile lui Martin, somnul lui Martin, angoasele lui Martin... Dumneata nu știi ce înseamnă monotonia zilelor.

— Toate zilele merită să fie trăite, zise Hannah. Chiar atunci când ești în doliu. Iubesc viața.

— Pentru că ai avut mai mulți bărbați, gemu Elfride. Gândește-te puțin. Unul singur, cu frământările lui.

— Norocul e de partea dumitale, surâse Hannah. Unul singur, dar el se numește Heidegger.

— Să nu crezi asta. Nu ți-a fost dat să cunoști adevărul căsătoriei, Hannah. Această taină...

Clătinându-se, Elfride se sprijini de speteaza scaunului.

Elfride
Freiburg-im-Breisgau, martie 1917

Ziua nunții

Capela este aproape goală. Câțiva credincioși sunt așezați pe bănci, spectatori întâmplători ai unei căsătorii în vreme de război. Preotul care oficiază i-a anunțat pe miri: datorită circumstanțelor, nu se va cânta la orgă, nu va fi muzică.

Elfride nu are rochie lungă. Ea poartă un mantou de culoare deschisă și o pălărie simplă, fără voal de mireasă. Mirele poartă un loden de culoare închisă, cu reverul împodobit cu nasturi de os, haina care-i stă cel mai bine. Tremură puțin. Își trece mâna prin părul des.

În ajun, preotul a convocat-o pe domnișoara Elfride Petri. I-a reamintit datoria lui Martin Heidegger față de Biserică – aceasta fiind cea care l-a întreținut în timpul anilor săi de seminar. El n-a omis să-i evoce forța morală a tatălui lui Martin, acel dogar fidel opțiunii pentru catolicii romani din regiunea Suabia. A insistat asupra sărăciei lui Martin, asupra persecuțiilor la care au fost supuși adevărații catolici de către „Vechii catolici”, bogații renegați, fanatici ai modernității. Asupra credinței profunde a docentului Heidegger, tânăr teolog destinat unei

carriere strălucite. Asupra viitorului său de filozof german, ancorat în cea mai nobilă dintre tradiții. În numele iubirii sale de logodnică, preotul i-a cerut să promită că-și va boteza copiii în religia catolică.

Martin este așa de fragil... Elfride a promis. Ce contează catolicismul în raport cu soliditatea iubirii? Nimic. Nici măcar pentru o luterană. În veșmintele sale albe, preotul se pregătește să officieze taina căsătoriei. Ea se gândește la nunta trupului, cu puțină teamă.

Elfride stă dreaptă. Martin, cu statura lui scundă, își corectează ținuta și tușește, semn de emoție. Ea își strecoară mâna înmănușată pe mâneca lui Martin, îi atinge ușor degetele, se retrage. De-abia aude cuvintele preotului. Afară este războiul. Armata, frontul, tunetul. „Da” așa cum îl rostește Martin se pierde în spațiu, dar răspunsul Elfridei sună clar. Sacramentul Bisericii catolice, apostolice și romane îi leagă în fața lui Dumnezeu și a oamenilor. Sunt soț și soție, la bine și la rău.

Se întorc unul către celălalt cu stângăcie, Martin depune un sărut pe buzele miresei. Elfride se înfioară de fericire.

Părinții lui Martin n-au venit, cei ai Elfridei n-au vrut să vină. Nu va fi nici banchet, nici sărbătorire. N-au fost nici cai, nici trăsură. Doar câteva zambile albe în mâna Elfridei. Acum a sosit momentul să parcurgă spațiul spre ieșirea din biserică, pentru a apărea în ochii lumii. Trebuie să iasă din capelă. Gestul pe care-l face Martin pentru a-i oferi brațul e atât de natural, încât Elfride tresare.

E mândră că se căsătorește sărăcăcios cu Martin, în timp ce țara ei e în război. Mândră că se află singură la brațul lui, că îl susține, că-i este sprijin. Ea îl va face fericit, cu sau fără voia lui. Va fi mare. Cerul este de o lim-

pezime rece în curtea Universității, iar Martin are ochii plini de lacrimi.

Ultimele versuri ale poemului pe care i l-a scris la întoarcerea dintr-o plimbare pe lacul Reisenau răsună în mintea Elfridei: „nemărginire lipsită de sens – în deșertul cenușiu – de o mare austeritate.”

Trebuie să coboare scara de piatră. „Nemărginire”, o treaptă. „Lipsită de sens”, două trepte. „În deșertul cenușiu”, două trepte, o ezitare. Ultima treaptă duce la piața din fața bisericii, „De o mare austeritate.”

Aceasta va fi viața lor. Timpul nu este cenușiu. Un albastru incisiv decupează un viitor simplu. Au ajuns.

Ea se ghemuiește în brațele lui, iar el o cuprinde.

Elfride

În 1918, războiul sfârșise rău pentru Germania, supusă printr-un tratat odios la plata unor daune. Imperiul fusese urmat de Republică și cu aceasta, de o criză fără precedent. În numele libertăților, civilizația germană se degrada în pervertirea citadină. Învingătorii din Primul război mondial s-au arătat fără milă. După distrugerea Imperiului habsburgic, Austria a fost redusă aproape total ca importanță. Umilită, lumea germanică aluneca în ruină.

În Rusia, Roșii își terorizau poporul și amenințau Europa. Iar America gonea către un exces de bogăție în care nu conta decât banul. Degradarea spirituală domnea pretutindeni.

Din fericire, Martin nu fusese trimis pe front.

Singura fericire a Elfridei rămânea familia. I se născuse un fiu, apoi altul, care nu fuseseră botezați. Erau alte probleme presante – ele priveau reconstrucția țării.

Elfride evita să ridice problema botezului. De altfel, ea nu mai înțelegea sensul unei promisiuni făcute în numele trecutului lui Martin. Trecutul, din nou trecutul, glod blestemat lipit de picioarele colosului german, împiedicându-l să înainteze... Când erau atâția oameni nevoiași, atâtea femei care plângeau de foame pe străzi,

atâtea guri de hrănit, atâția bani de plătit ca daune de război!

Într-o seară memorabilă, Martin își anunță soția că o dezlegase de promisiunea făcută, scriindu-i preotului care îi unise. Desfăcuse el singur legătura cu Biserica catolică.

În sfârșit, aproape singur. Uneori câteva cuvinte, alteori o frază. Elfride se mulțumea să repete calm că, pentru a filozofa, geniul lui Martin avea nevoie de o libertate necon-di-țio-na-tă. Ea sublinia silabele, înțelegea Martin, fără condiții. Ce însemna o căsătorie care impunea condiții? Era el liber? Nu. Martin o înțelesese. Cu sinceritatea lui obișnuită, își informase mentorul despre aceasta la momentul potrivit.

Concepția lui Martin se cristalizase în umbră. Mai întâi, rupsese cu povara romană a copilăriei. Apoi, o urăse intens, din spirit de răzbunare. În sfârșit, Martin îl combătuse public pe Dumnezeu. Înaintea lui Martin, Nietzsche scrisese „Dumnezeu a murit”, iar Martin preluase torța lui Nietzsche, acest mare german. Moartea lui Dumnezeu deschidea o lume nouă.

Gândirea nu are nevoie de Dumnezeu, pentru a se manifesta. Dumnezeu a murit, iar lumea se putea naște.

Acestei nașteri își consacra Martin viața. Viitorul, Martin era cel care se gândea la el. Cât despre prezentul Elfridei, acesta era să ocrotească opera lui Martin și să vină în ajutor dezmoșteniților secolului.

Luterană ca religie, Elfride rămânea luterană în spirit. Îndârjită, ea avea privirea ațintită asupra degradării Germaniei, asupra abjecției de la Berlin, în care își dădeau ultima suflare rămășițele Republicii germane. Ar trebui să li se dea foc, pentru ca putreziciunea să fie transfor-

mată în cenușă și să se revină la adevăratele valori, perfect întruchipate de Martin: pasiunea pentru înălțimi, zăpada pură, sportul, natura, sănătatea, aerul curat și marea spiritualitate.

Din toată inima, Elfride își puna speranța în vijelia care ar risipi miasmele democrației. Să dispară traves-tiții berlinezi, prostituatele, comuniștii, bancherii, artiștii. Germania să fie purificată de evrei. Pentru a spulbera decadența, era nevoie de un teribil vânt sălbatic.

În limbajul său, Martin vorbea despre chemare, despre absolut. Iar Elfride visa la ziua care îi va permite să-și conducă soțul pe culmile Ființei, de care țara sa era atât de departe.

Această zi venise în 1933.

Cu mult timp înaintea lui Martin, Elfride recunoscuse sub aparența aspră destinul micului austriac ce alesese Germania drept patrie. Până la venirea Führer-ului, Elfride luptase singură. Apoi, după ce reflectase în tăcere, Martin o luase cu un pas înaintea soției sale. De acum încolo, el mergea în frunte.

În sfârșit, în familie erau doi naziști: un cuplu responsabil. Soții Heidegger urmaseră cu naivitate torța care țâșnea din adâncuri. Cum să bănuiești monstrul ascuns dedesubtul eroismului? Imposibil.

Ar fi bănuț ea oare în 1924 că Martin o înșela cu Hannah Arendt? Cătuși de puțin.

De fiecare dată când Elfride se gândea la toate acestea, simțea că se sufocă.

— Fii atentă, ai să cazi, zise Hannah cu vocea ei de stentor. Mă auzi? Vai de mine, dar ești gata să leșini.

Hannah se grăbi s-o ajute.

— Sprijină-te de mine, spuse ea. Așază-te. Cum te simți?

— Mulțumesc, îngăimă Elfride, năucită.

— Vrei să chem un medic?

— Nu e nevoie, răspunse ea de îndată. Astea sunt ametele mele. E ceva obișnuit.

— Cum vrei.

Dușmanca merita o pauză.

Despre ce vorbea Elfride chiar înainte de a i se face rău? Ah, despre adevărul căsătoriei. Și dacă Hannah n-ar fi fost acolo s-o împiedice să cadă, ce s-ar fi întâmplat? Soția și-ar fi sfărâmat oasele în cădere. Ea având colul femurului fracturat, iar Martin în camera lui, adormit. Frumoașă dandana!

Cu mâinile la tâmpole, Elfride avea o mină suferindă. Bău un pahar cu apă; obrajii începură să-și recapete culoarea.

— Când te gândești că trăiești așa, singuri, voi doi, zise Hannah. Ce s-ar întâmpla dacă...

— Uite, asta înseamnă căsătoria. Să îmbătrânești împreună.

— Da. E îngrozitor.

— Se vede bine că nu știi despre ce vorbești, murmură Elfride.

— Scuză-mă, dar dumneata nu ești unica depozitară a... cum îl numeai? Adevărul căsătoriei? Dragul meu soț și cu mine l-am avut și noi pe al nostru, închipuie-ți.

— Până la despărțirea prin moarte, completă Elfride. Este jurământul sacru al creștinilor.

Simțind că se sufocă, Hannah tăcu. Elfride roși.

— Nu asta voiam să spun, continuă ea încurcată. Îl simpatizam pe domnul Blücher.

— L-ai întâlnit o singură dată!

— O dată este de ajuns, zise Elfride. Soțul dumitale era calm, serios. Ți-a făcut mult bine.

— Lasă asta, replică ea sec. Ne iubeam, asta e tot.

— Fără îndoială. Cu toate acestea, veneai mereu să-ți regăsești...

— Fostele iubiri, zise ea tranșant. Prin urmare, iată ce te supără. În viziunea dumitale, adevărul căsătoriei impune exclusivitatea. Nu suntem cu adevărat căsătoriți dacă dorim să întâlnim o iubire din trecut, nu-i așa? Dar Blücher nu era meschin. Mă iubea îndeajuns pentru a mă încuraja să-l revăd pe Martin.

— Nu e posibil. Nu te cred.

— Nu numai să-l revăd, dar și să-l sprijin, preciză Hannah. Pentru că, dă-ți seama, fără el nu l-aș fi ajutat pe Martin cu această...

Elfride se întoarse, gata să riposteze. Hannah nu termină.

— De ce să te oprești, zise soția. Spune-o. Cu această pasiune.

Pasiunea care-i lega pe Martin și pe Hannah. Elfride o cunoștea atât de bine. În 1950, Martin o strigase în gura

mare, fără putință de tăgadă. Existau două adevăruri, cel al căsătoriei și celălalt.

Surprinsă, Hannah o privi pe dușmancă. Elfride vorbise fără ură, cu tristețe. Încruntată, ea reflecta urmărind firul unui gând. Brusc, se ilumina.

— Dar nu pe tine te iubește el, Hannah. Iubește o idee.

— O idee! Știi cel puțin ce înseamnă o idee? se răsti Hannah. Dumneata... În sfârșit, eu nu...

Nu-și găsea cuvintele.

— Așa dar, eu sunt o idee, reluă ea cu dârzenie. Vrei să știi cum ne-am regăsit, Martin și cu mine, în 1950?

— Nu, ripostă Elfride. Știu deja.

Hannah

Era în august 1950. Pentru prima dată Hannah acceptase să se întoarcă în țara care o alungase. Venea cu o misiune importantă: inventarierea averilor evreiești, un motiv inatacabil. Dar să se întoarcă acolo, pe acel pământ pe care-l părăsise la venirea lui Hitler... Insuporabilă idee. Dureroasă? Atrăgătoare?

Cântărind atent argumentele pro și contra, Hannah se pregătise să regăsească Germania. Pe de o parte, pământul morții, pe de alta, limba germană. Pe de o parte ruinele, pe de alta, regăsirea unui element comun. Întoarcerea în țară îi oferea posibilitatea unică de a vorbi limba ei maternă. Nu va mai trebui să-și facă probleme cu accentul german care îi parazita engleza. Va regăsi ceea ce avea mai bun Germania ei, va vorbi ca toată lumea, cu toată lumea.

Misiunea oficială a doamnei Arendt trecea în mod obligatoriu prin Freiburg.

Dar la Freiburg, în Germania, se afla Martin. Fostul ei iubit, un nazist.

Când Martin se exprima, germana atingea supranaturalul. Nimeni nu înălțase această regină a limbilor pe culmile perfecțiunii mai mult decât Martin Heidegger, poetul filozofiei. Fără Martin, lumea ar trebui prin ur-

mare să se resemneze să nu audă vorbindu-se în Germania devastată decât limba cea de toate zilele. Fără el, întâlnirea ei cu Germania ar fi incompletă. Era vorba doar de felul lui de a vorbi. De nimic altceva, desigur.

Să șteargă trecutul nazist al lui Martin? Imposibil.

Hannah se opri la Paris, pe care îl găsi ostil. Parisul, în care locuise, era un oraș în debandadă, cu locuitori grăbiți și artăgoși. Ea îi făcu o vizită lui Karl Jaspers, bătrânul său profesor, exilat la Basel. Cruțată pentru că alesese neutralitatea, Elveția trăia într-o ordine jenantă. Numai Anglia, în ciuda rănilor suferite, nu fusese atinsă de dezastrul moral. Cât despre Germania, aceasta se reconstruia pe ruinele sale. Pretutindeni, fenomen de masă, persoanele deplasate își pierdeau identitatea. Martin era în aceeași situație, fără îndoială.

De îndată ce trecuse frontiera germană, Hannah îi trimisese lui Martin o scrisoare, fără să o semneze. Deoarece trebuia să rămână câtva timp în Freiburg, îi dădea adresa hotelului ei, pentru orice eventualitate.

Hannah sosi la Freiburg fără iluzii.

Și iată că la hotelul la care Hannah făcuse rezervarea, recepționarul avea un mesaj pentru ea. Tocmai îl lăsase un domn. De altfel, mesagerul nu plecase încă. Cel de colo, din fundul holului, doamnă Arendt, îl vedeți?

Martin.

Într-o clipă, trupurile lor se recunoscuseră. Mai rapide decât gândul, mai dinamice decât războiul, cuprinse de aceeași fascinație, Martin și Hannah. Părul lui Martin se argintase la tâmpile, fruntea largă devenise pleșuvă, iar ea... Într-adevăr, Hannah nu mai știa cum arăta în acea seară. Care dintre ei spusese „Vino“?

În absența soției sale, Martin o dusesese pe Hannah acasă la el. Acolo s-a întâmplat totul.

Au urmat doar frazele, lacrimile, explicațiile, rușinea lui Martin. Rolul pe care îl avusese Hannah în această tragedie. Nefericirea despărțirii lor, oroarea acelor evenimente monstruoase. Cu chipul devastat, Martin pronunța cuvântul „tragedie!”

Prin urmare, își spusese Hannah, Martin își înțelesese greșeala.

Se înșela. Pentru că Martin nu se gândea la tragedia nazismului, nu. Asta nici măcar nu-i trecuse prin minte. Tragedia lui Martin era despărțirea lor. Lașitatea lui în iubire, tăcerea lui. Rolul Hannei în tragedia lui Martin se limita la acela al unei muritoare abandonată de zeul ei.

În fața acestei orbiri, Hannah rămase fără glas. Să-i explice? El nu înțelegea nimic. Naiv ca întotdeauna, Martin rămânea un copil mare. El, atât de critic în ceea ce privește „lucrurile omenești” cum putuse ajunge într-o asemenea situație. Să se abată de la ordinea timpului, să-i neglijeze cadența, să abandoneze Ființa. Nimic nu era mai contrar concepției sale. Filozoful se accidentase.

Un singur pas alături pe marginea prăpastiei. O minusculă abatere de conduită și răul fusese făcut. Răul? Martin îl exclusese din sistemul său. Accepta cel mult noțiunea de a-fi-în-eroare, proprie ființei omenești care gândește.

Să-i spună: „Uită-te la tine Martin! Ai purtat svastica pe reverul hainei! Ai făcut salutul nazist, ai spus cuvintele, ai cântat imnurile! Și spui că mă iubeai? Cum ai îndrăznit?” Da, să-l întrebe, să facă un efort, haide...

Cuvintele nu i-au ieșit din gură. Martin nu avea habar de greșeala lui. De ce să vrea ca el să fie altfel decât era?

Îi veni în minte un cuvânt: „Escapadă”. Martin făcuse o „escapadă” în nazism. Asta era.

Îl iubea încă.

Căința amantului fu urmată de alintul cuvintelor. Martin îi spunea ca înainte: viața mea, Orientul meu, Grecia mea...

Înainte, pe timpul când se iubeau în taină, Martin visa împreună cu Hannah la Grecia lui ideală, cu limba ei. Patria originilor, spunea el. Pământul natal al filozofiei. Sub umbra cenușie a măslinilor, spiritul Greciei se naștea între coloanele dorice și spiritul Greciei era ea, Hannah, spunea el.

Hannah era patria pierdută, Hannah era marea, Orientul zorilor, iar Martin era Occidentul asfințitului de soare, contactul între soare și ființă. Ajuns aici cu visa-rea, Martin renunța la cuvinte. Ochii i se pierdeau în cei ai Hannei, topindu-se în trupul ei.

Ciudat pentru momentul 1950 era că nimic nu se pierduse pe drum. Nici cuvintele, nici trupul, nici Grecia lui Martin.

Într-un sens, Elfride avea oarecum dreptate. Ideea pe care o iubea Martin era o idee cu două fețe, ca androginul cu patru picioare, patru brațe și două capete descris de Aristofan în *Banchetul* lui Platon. O jumătate căutându-și partea complementară pentru a se întregi, două sexe unul în altul. Ideea avea întotdeauna două trupuri cu-fundate în apele unei mări, la apusul soarelui.

În legătură cu acest eveniment din 1950, care îi făcuse să retrăiască pasiunea începutului, Martin îi ceruse să jure că va păstra secretul. În felul acesta, ei împărțeau un univers în care nu va intra nimeni.

A doua zi dimineăta, când ieșea de la el, Hannah regăsi în buzunar scrisoarea pe care Martin i-o lăsase la recepție și o citi. Ceremonios, profesorul o invita pe doamna

Arendt să petreacă seara la el acasă unde, soția, reținută de obligațiile ei, era absentă.

Poate că, dacă ar fi citit-o, doamna Arendt n-ar fi răspuns acestei invitații glaciale. Dar, continuându-și lectura, Hannah descoperi esențialul scrisorii.

Mai departe, ca și cum s-ar fi referit la ceva fără importanță, Martin îi scria Hannei că îi mărturisise soției lui pasiunea lor de patru ani. 1924-1928, mai precis. Era mult, dar nu totul. Martin o informase pe soția lui legitimă că Hannah este pasiunea vieții lui.

Nu „a fost”. Ci „este”. „Ea știe că tu ești pasiunea vieții mele.” Era scris foarte clar și semnat Martin Heidegger.

Hannah și Martin la prezent.

Hannah păstră scrisoarea dinaintea întâlnirii lor.

Stabiliseră o a doua întâlnire pentru ziua următoare. Elfride se întorsese. Elfride făcu prima scenă.

Martin rezistă. Se întâlni din nou cu Hannah la hotel. Pe Elfride o cuprinse furia. Hannah părăsi Freiburgul și își continuă misiunea. Hannah și Martin nu s-au mai văzut în intimitate pentru a treia oară.

Trupește, nu mai erau împreună, dar reîncepură să-și scrie: Freiburg – New York – Freiburg, un traseu neîntre-rup. Martin și Hannah nu mai erau despărțiți. Timp de doi ani, în ciuda amenințărilor conjugale, Martin rezistă.

În sfârșit, folosindu-se de invective, Elfride câștigă prima rundă. Începând din 1952, o lungă tăcere se așternu între Hannah și Martin. Doisprezece ani! O eternitate...

În 1966, când Hannah împlini șaizeci de ani, Martin îi trimise o scrisoare în care era vorba mai ales despre el și despre Elfride. Totuși, era o scrisoare. În anul următor, Hannah se întoarse la Freiburg.

După paranteza de doisprezece ani, se regăseau bă-

trâni. Martin nu mai avea puterea să impună întâlniri în afara casei, fără soția lui.

Hannah o păcăli pe Elfride și simulă pacea, trișând. Ea inventă o poveste în care ea însăși se străduia să creadă. Soția și amanta căzură prin urmare de acord că, deranjat de gloria fostei lui eleve, Martin nu putuse suporta publicarea cărților Hannei și asta explica cei doisprezece ani de tăcere. Problemă încheiată, despre care nu se va mai vorbi. Scenele de gelozie nu mai erau potrivite la vârsta lor.

Elfride stătea bosumflată cu ostentație, dar Martin o putea vedea puțin pe Hannah. Elfride era ursuză, dar Hannah îl regăsea puțin pe Martin. Ura mocnea sub cenușă, iar cenușa se regăsea acum în culoarea părului lor. Cele două femei încheiaseră un pact de neagresiune, hotărând să-și spună pe nume.

— Bună ziua, Hannah. Ce mai faci?

— Mulțumesc, foarte bine, Elfride.

Politețe în armură. Tolba cu săgeți era pregătită.

Cu un an în urmă, vizita Hannei se soldase cu un fiasco. Slăbit deja, Martin nu găsisese mijloacele să-i reziste Elfridei. Ca de obicei, Martin și Hannah se întâlniseră sub supraveghere și bietul Martin tăcea. 1974 va rămâne o amintire neplăcută.

Iar 1975! Și mai rău. O inutilă întrevvedere între patru ochi cu el și o lungă confruntare directă cu dușmanca... Jalnic sfârșit, nedemn de o dragoste imposibilă.

De acum încolo, Elfride știa totul despre pasiunea care îi lega pe Martin și Hannah, în afară de secretul intimității în doi din 1950. Venise oare timpul să-l dezvăluie soției? Nu. Atâta timp cât Martin era în viață, nu.

Pentru o clipă, Hannah visă că Martin avea să moară

atunci, imediat, și că ea îi va striga în față Elfridei plăcerea pe care o încerca Martin în trupul Hannei. Înfiorarea Hannei sub degetele lui Martin. Pântecele lui Martin deasupra Hannei, împreunarea lor pasionată, plăcerea lui intensă. Și a ei, plăcere pe care n-o mai trăise cu nici un alt bărbat.

Da, Hannah era o idee a lui Martin, la urma urmelor. Ideea care devenise trup.

În fața ei, bătrâna soție cu păr vaporos îi ținea piept. Privirea Elfridei nu fusese nicicând atât de luminoasă, atât de pură.

Să se prefacă. Ca și cum ar fi fost ceva lipsit de importanță.

— Prin urmare, dumneata pretinzi că Martin iubea în mine o idee? reluă Hannah cu un râs forțat. Nostim! Dar ce idee, draga mea? Filozofia? Lui Martin nu-i place când îmi public cărțile... Să nu reluăm discuția. Ani de tăcere, ca să mă facă să ispășesc acest păcat al trufiei, știi bine.

— N-am spus că era vorba despre filozofie, replică Elfride.

— Atunci despre ce era vorba? Semăn eu cu o abstracțiune?

— Poate. Dumneata ești străina. Nomada. Cea pe care Martin n-o vede în fiecare zi. Ce simplu e!

— Oh! Marea fericire de a fi fost alungată din țara mea natală, replică Hannah cu un oftat. Să fi fost atâta vreme apatridă, chiar, ce bucurie!

— Ei bine, da! se răsti Elfride, ridicând capul. Da, e un noroc să nu mai ai patrie! Să nu mai suferi pentru nenorocirea țării tale! Dumneata n-ai cunoscut înfrângerea, suferințele ei.

Dușmanca avea nevoie de lămuriri. Hannah își alege cuvintele.

— A fi apatrid, explică ea, înseamnă să nu ai nimic altceva al tău decât un acoperiș nesigur. Înseamnă să nu știi niciodată dacă trebuie să pleci din casă sau nu. Înseamnă pribegia.

— Uite, asta e ideea pe care el o iubește în dumneata.

— Ideea de pribegie? exclamă Hannah. Dar nu există cineva mai legat de casă decât Martin...

— Tocmai de aceea! Nu înțelegi? Prezența dumitale este temporară. I-ai traversat viața în anumite momente, n-ai rămas lângă el în permanență. Nu te-a văzut îmbătrânind și când te-ai întors, după război, asta se întâmplase deja.

— Dar nu aveam decât patruzeci de ani! protestă Hannah, uluită.

— Din fericire! Patruzeci de ani, e mult. Ce șansă că era prea târziu. Altfel, Dumnezeu știe ce-ai mai fi făcut.

În noaptea aceea, sub acoperișul propriei sale case, Martin adormise cu capul pe sânii Hannei. Pe la trei dimineata, se trezise frecându-se la ochi, ca un copil. Apoi își pipăise bărbia înăsprită de firele albe crescute din ajun. Se privise în oglindă și-și adresase o privire malițioasă. Ce festă grozavă tocmai jucaseră vieții Martin și Hannah!

Hannah surâse.

— Ai o expresie ciudată, Hannah, spuse Elfride, bănuitoare. La ce te gândești?

— La dumneata, minți Hannah. La femeile germane. De ce țiiți atât de mult la căminul vostru? Dumneata făcuseși studii de economie, ai fi putut lucra...

— Chiar asta am făcut acasă, o întrerupse Elfride.

— Ah, vechea și exemplara tradiție germană! Copiii, bucătăria și biserica!

— Oh, biserica, știi... răspunse Elfride cu o strâmbătură.

— Păcat. Cel puțin cu biserica n-ați fi alunecat în acea tăbără demonică. E adevărat! Cu Hitler, aleseseți ca zeu un om... Noi ceilalți, evreii, noi spunem că numai Eternul

este Dumnezeu. Dar voi ați fost idolatri, ați divinizat un om. Când mă gândesc că au fost evrei care au intrat în camerele de gazare cântând „Șema Israel”...

— Nu văd legătura, zise Elfride.

— Bine înțeles că n-o vezi. Acei oameni care urmau să moară se rugau lui Dumnezeu. Idei de Dumnezeu. În timp ce voi, voi adorați niște ochi cu sclipiri metalice, o voce stridentă, o uniformă...

— Să-l adorăm! Nu, e prea mult. L-am crezut doar.

— Evreii, și ei, au crezut în Vitelul de aur, zise Hannah. Au fost, și ei, aspru pedepsiți. Masacrați cu miile din ordinul lui Moise. Pe când cei care cântau în pragul morții nu credeau, se rugau. Nu e același lucru.

— Spui că nu credeau în Dumnezeu?

Hannah își încrucișă mâinile, fără să răspundă.

— Ah, triumfă Elfride. Văd că tăcem...

— Cum să-ți explic diferența dintre credință și rugăciune? zise Hannah, descurajată. N-am să-ți țin un curs, totuși! Eu nu vorbesc despre rugăciunile care se recită, ci despre cele care izbucnesc în fața pericolului, fie că ai credință în Dumnezeu sau nu. Ai idee cum sunt acele cuvinte care urcă fără să te gândești, ca o revărsare?

Elfride n-o mai asculta. La întrebări trebuia să se răspundă printr-o tăcere esențială, scrisese Martin. Să tacă și s-o lase pe doamna Arendt să peroreze.

— O clipă, Hannah, întrerupse ea. Mă duc să mă asigur că totul este în ordine.

Să scape de acest șuvoi de cuvinte și să-l regăsească pe Martin.

El dormea. Elfride atinse bascul negru și părul rar, atât de negru odinioară. În timp ce îl mângâia, Martin începu să sforăie.

Martin
Todtnauberg, Pădurea Neagră, 1929
Completoriu

E duminică. În cabana sa, Martin își așteaptă vizitatoarea. A venit singur, cu intenția să scrie. Ultimele raze de soare auresc lambriurile. În curând, se va lăsa seara. Martin nu aprinde lămpile cu petrol. Afară, cerul mai este încă luminos. Vizitatoarea deschide ușa. A sosit.

El o ia de mână, o invită să se așeze în penumbră. Ea se exprimă cu timiditate, dar e inteligentă. Este evreică.

În timp ce vorbește, Martin se apleacă asupra ei. Apoi, îi atinge ușor buzele. Ea se retrage, cu respirația tăiată de emoție. Nu. De data asta nu acceptă. „Înțeleg, zice Martin. Am depășit limitele. Scuzați-mă.”

Vizitatoarea își revine și se calmează, dar privirea i se încetosează. Martin reia conversația de la punctul la care ea o întrerupsese în ajun, de la filozofia lui Platon. Cu mâinile încrucișate pe genunchi, el vorbește cu voce scăzută, ca să n-o sperie. Când se înflăcărează, el se ridică, scrutează întunericul, măsoară încăperea în lung și-n lat, se așază din nou. Ea nu se mișcă. În sfârșit, el aprinde lampa. Calm acum, chipul femeii se luminează.

Pe masă se află o pâine rotundă, unt, paté. Tartinele

nu stânjenesc conversația. Destinsă, tânăra femeie comentează cu vioiciune mitul cuprins în ultima carte din *Republica* lui Platon, face o asociație cu *Teetet*, între două îmbucături. Gânditor, Martin o contemplă în timp ce, cu firimituri pe buze, ea mestecă miezul de pâine.

Trece o oră. Vizitatoarea spune că este timpul să plece. Martin caută un mijloc de a o reține. De ce să nu coboare la mănăstirea din Beuron, foarte aproape? Să asculte acolo slujba de noapte, cea numită „completoriu”.

Ea acceptă, ușurată. În felul acesta, vor ieși din cabană. Martin propune să meargă pe jos. Vor merge repede, nu e departe. Ea acceptă. El o ia înainte, dinadins. Ea găfăie puțin, în întuneric. Martin e vesel, o tachinează. „Trebuie să mergem mai repede, haide!” Ea se vaită. El se bucură, simțindu-se la largul său.

Clădirea abației apare deasupra mănăstirii. Au ajuns. În timp ce deschide poarta, Martin aude țipătul bufniței „Uhu...Uhu...”. Vechiul lui prieten.

Ei intră, se așază pe bănci, așteaptă toaca ce anunță intrarea călugărilor. Cântul polifonic naște din trupurile lor imobile și urcă înspre bolți. Armonia care invadează biserica e atât de profundă, încât Martin are lacrimi în ochi.

Cu privirea încețoșată, el nu-i mai vede pe călugări în stranele lor, nici altarul, nici statuile cu aripi aurite. Nu vede decât un singur punct luminos, lampa roșie de la Tabernacol. Un punct fix și Martin se lasă furat de visele lui: nu-și poate reține suspinul adânc care se transformă într-un cuvânt.

„Hannah.”

Ea se întoarce către el, surprinsă.

— Credeam că detestați religia catolică, spune ea în șoaptă.

— Da...desigur, răspunde Martin. Ce-am spus?

— Ați spus „Amen”. Cu un suspin din adâncul sufletului.

Domnul fie lăudat. Tânăra femeie n-a auzit bine. Pentru că ea nu se numește Hannah. Hannah n-a venit niciodată la Todtnauberg.

Aceasta este Elisabeth, Elisabeth Blochmann, Lisi, pentru intimi. Ar fi putut fi o înlocuitoare acceptabilă a Hannei, dar... A spus nu.

— Vom relua discuția mai târziu, îi șoptește vecinei sale.

Martin se concentrează asupra lămpii roșii care pâlpâie. Nimic nu-l mai reține. Nu mai este o biserică, este o șură cu clăi de fân. Beat de dorință, Martin se aruncă asupra fetei, o culcă pe jos și face dragoste cu ea, acolo, în șură. O cheamă Hannah, așa vrea el. De altfel, ea închide ochii. El se mișcă sacadat, în ritmul cântului călugărilor, se cufundă în trupul femeii, acolo, pe paie. Leșină.

Din înaltul bolților, cade fulgerul. Când Martin se ridică, biserica este în ruine. A avut loc războiul. Pe dale, lampa roșie e spartă. Lisi a dispărut. E singur, înconjurat de cenușă și fum. Se trezește.

„Imposibil! Sex, în vis? Minune! Preaplin al dorinței, dezlănțuire, penetrare, eliberare, zbor. Întoarcere, întotdeauna viu. Într-o zi, bătrânețea. Totul pierdut. Nu... Să supraviețuiesc. Să visez lampa.”

— Ei, zise Hannah, cum se simte?

— Bine, răspunse Elfride. Doarme atât de profund, că sforăie.

— E de înțeles.

— Uneori și visează. Îl aud vorbind în somn.

— Și ce visează? întrebă Hannah, interesată.

— Crezi că-mi spune!

— Poate că nu-și amintește nimic, zise Hannah.

— Atâta vreme cât nu are coșmare îngrozitoare...

— Martin nu are decât un singur coșmar, răspunse Elfride foarte sigură. Visează că dă un examen și-l pierde.

— Ia te uită! El n-a căzut niciodată la un examen, după câte știu.

— Sigur că n-a avut eșecuri, reluă Elfride. Martin nu dă greș decât în vis, înțelegi? Efectul vârstei.

— E adevărat că a îmbătrânit, spuse Hannah, după un moment de tăcere.

— Oh, zise Elfride. Vezi! Măcar dacă ar vrea să deschidă ochii! Mai cu seamă de asta mi-e teamă. Nu mai vrea să vadă.

„Dar pe mine m-a privit”, își spuse Hannah.

— Mai curând cred că nu mai vrea să vorbească, spuse ea. E cufundat în tăcere, iar asta îi place.

— Și eu?

Văicăreala asta!

— Dar te iubește și pe dumneata, admise Hannah. În tăcere.

— Da. Fără îndoială.

— La urma urmei, Elfride, e într-un fel vina dumitale dacă știe atât de bine să tacă. Dumneata ai vrut să-l ferești de zgomotul lumii, nu-i așa?

— Da, repetă ea. Din toate puterile.

— Care nu ți-au lipsit, zise malițioasă Hannah. Ești puternică. Pentru că ai reușit, fără nici o îndoială, să faci liniște în jurul lui.

Elfride simți că pierde teren. O dată, o singură dată, dăduse greș.

Elfride
Todtnauberg, Pădurea Neagră, iulie 1925

Ziua cabanei

La Todtnauberg, fânețele sunt încă înflorite vara. Cei doi băieți se tăvălesc și cad pe spate în iarbă, se rostogolesc pe panta dulce, se îmbrâncesc. Și țipă de bucurie. Mama lor trage cu urechea: Martin lucrează, zgomotul e interzis. Ea deschide fereastra și le cere să tacă.

— Dar, mamă, ne jucăm...

— În liniște, articulează ea de departe, fără să ridice vocea.

— Ce spui? întreabă cel mai mare. Nu se aude!

— Am spus „În liniște”! strigă ea, enervată.

Băieții se liniștesc. Elfride respiră ușurată. Nu pentru multă vreme.

Pașii lui Martin răsună pe podea. Ea își ține răsuflarea... Prea târziu. Martin are mina lui de martir.

— N-au făcut-o dinadins, spune ea rugător. Martin schițează un gest pentru a o îndepărta. Umblă ca o fiară în cușcă, apoi o privește demoralizat.

— Sunt copii, adaugă ea.

— Nu poți născoci pentru ei un joc care să-i absoarbă? zice Martin.

— Ba da, răspunde ea și se năpustește pe pajiște.

Prin fereastra deschisă, tatăl urmărește tratativele, de departe.

Elfride negociază. Să numere petalele margaretelor până la o sută. Nu, zice cel mai mic, nu știu. Atunci să culeagă flori puțin mai departe? Nu, am cules deja azi dimineață, spune cel mai mare. Să construiască o cabană din ramuri de copac? Da!

Băieții se bucură și o iau la fugă.

Cu ochi obosiți, tatăl lor îi urmărește cu privirea înainte de a urca din nou în biroul său. Ușa se închide.

Câtă vreme o să mai reziste Martin? Pentru Elfride, situația e chinuitoare. Ieri doar, copiii se jucau de-a v-ați ascunselea. Unul îl căuta pe celălalt, pitulat în coroana unui brad. În tăcere. Jocul ar fi continuat în liniște dacă micul năzdrăvan ascuns printre ramuri n-ar fi alunecat din vârful copacului.

— Acolo ești! urlase mezinul cu vocea lui ascutită. Am câștigat!

Imediat, pașii lui Martin pe dușumeaua de lemn. Sancțiune pe loc. Când copiii fac zgomot, tatăl se plânge că nu poate scrie. Nimic nu-l poate supăra mai tare.

Azi, trebuie să fie tăcuți. Cu orice preț.

La marginea pajiștii, copiii strâng ramuri, le asamblează legându-le cu sfoară, le căptușesc cu un strat lucios de brad. Asta le ia timp și le solicită atenția. În timpul rămas din acea după-amiază, nu se mai aud.

Elfride are tot timpul să scoată apă la pompă, pentru masa de seară. Brațul pompei e greu, dar n-are încotro. Martin vrea atmosferă rustică la altitudine, un bazin, o pompă, nimic modern. Cu un gest obosit, Elfride își îndreaptă suvițele de păr rebele și își privește ceasul: încă

o jumătate de oră înainte de apusul soarelui, cina, pauza lui Martin. Lampa cu petrol s-a aprins deja în biroul său. Apoi, după masă, la opt și jumătate, vine timpul „recreației la cabană”. În familie.

Nu sunt decât trei încăperi: biroul lui Martin, sufrageria, camera. Acolo dorm copiii. Și părinții. Odihna este cea din timpul nopții, momentul somnului împreună.

Când soarele dispare îndărătul piscurilor, Elfride se îndreaptă spre copiii ei, îi ia acasă, le cere să tacă, sst, tata lucrează, liniște mai ales. Ei se întorc acasă în vârful picioarelor. Tatăl lor iese din birou, concentrat.

— Știi, au construit o cabană, spune Elfride mulțumită.

— E bine, răspunde tatăl mașinal. O cabană, ce idee bună. Ce au să facă cu ea?

— O să lucrăm ca tine! spune cel mai mare. Avem cabana noastră. O să scriem. În pace. Singuri.

Lui Martin îi scânteiază ochii.

În aceeași seară, el ia hotărârea. O să închirieze o cameră la un țăran, la șes, și o să se închidă acolo, singur. Departe de copii, departe de soție. Departe de Todtnauberg. O să se întoarcă la 1 august.

Elfride acceptă verdictul fără să clipească. Martin lucrează la o operă importantă care se învârte, el i-a spus, în jurul ideii de timp. E bine să aibă cel puțin un timp al lui, pentru filozofie... Ea va rămâne cu copiii, care vor putea țipa după plac.

Când Martin îi anunță hotărârea pe care a luat-o, Elfride are presentimentul că a pierdut și câștigat în același timp. A pierdut bătălia tăcerii. Dar a câștigat mândria de a-și ajuta soțul în elaborarea operei sale. Fericit s-o vadă atât de încrezătoare, el a sărutat-o și i-a spus titlul cărții la care lucra: *Ființă și timp*.

Aranjând pernele pentru ultima lor noapte împreună în cabană, Elfride simte o ușurare lașă. Martin va putea visa singur, iar ea va fi liberă. În sfârșit, puțin. În munții pe care el îi va părăsi.

Elfride

Peste douăzeci și cinci de ani, Martin îi mărturisea cei patru ani de minciună adulteră, între 1924 și 1928. În perioada când redacta *Ființă și timp*.

Brusc, Elfride își amintise retragerea lui Martin la șes. Nu fugise numai de zgomotul copiilor. Elfride înțelese-se într-o clipă că singurătatea soțului ei era cea a amantilor despărțiți. Suferință fără alinare.

Își închipuise întâlnirile lor secrete. Scrisorile pe care le putea trimite fără teama de a fi descoperit. Fanteziile obscene cărora le dădea curs după placul său, singur în pat. Singur! Nu. De la mărturisirea lui Martin, Elfride știa că el nu fusese niciodată singur cu sine însuși. Între ea și el se strecurase Hannah, titulara iubirii imposibile. Absentă din patul lui Martin, femeia fantomă câștigase titlul oficial de pasiune a unei vieți.

Ei bine! Astăzi, în Martin nu mai era decât vidul, ni-meni altcineva. Va fi absent și pentru Hannah. Nici ea nu va mai avea dreptul la cuvintele lui Martin.

Va fi sfârșitul Hannei. Filozoafa nu va avea partener de discuție, iar amanta va fi lipsită de satisfacție. Elfride și Hannah vor lupta de la egal la egal, neputincioase în fața înfricoșătoarei tăceri.

Această tăcere de un tip special era ceva nou pentru

Elfride. El era... închis în sine. Fără ostilitate dar, fără să aibă ceva de comunicat. Blocat într-o zonă fără acces.

Până acum, Elfride percepea semnificația tuturor tăcerilor lui Martin, tonalitatea fiecăreia dintre ele. Cum ar fi putut sesiza diferențele o străină? Hannah nu traversase viața împreună cu Martin. Ea nu cunoștea nuanțele tăcerilor sale.

Tăcerea gravă a meditației, neprimejdioasă. Cea tristă a crepusculului, neliniștitoare. Aceea intensă a angooasei, incontrollabilă. Și cea mai greu de suportat, cea care îl făcuse să plece de la cabană. Tăcerea absenței iubitei.

Ce avea să facă iubita în fața ultimului născut al tăcerilor lui Martin, cea mai veche dintre toate, cea care ducea spre moarte?

Iubita nu putea face nimic. Hannah o să plece astă seară. Instinctiv, Elfride știa că ea nu se va mai întoarce. Pentru ultima lor întâlnire, ea îi livrase un Martin inaccesibil.

La ideea că Hannah o să plece fără nici o izbândă, Elfride se simți invadată de o satisfacție amestecată cu ciudă. Fie, Hannah o să plece, dar pe urmă? Dacă Martin nu-și recăpăta vorbirea? Și dacă drept punct final al unei legături atât de lungi ea n-ar primi ca recompensă decât lentă prăbușire terminală? Prin urmare, nimic? Nici un gest, nici un cuvânt?

— **F**ormidabila reușită de a-l fi protejat pe marele filozof, oftă Elfride. Acum, el tace tot timpul. Trebuie suportat, înțelegi! E groaznic să trăiești...

— Poate că el nu se mai află în aceeași durată ca noi, Elfride. Poate că Martin e fericit acolo unde se refugiază. Fără ore, minute, secunde... Timpul nu-l afectează.

— Încetează să-mi dai lecții! Timpul, eu l-am traversat împreună cu el.

— Dar Martin nu s-a mulțumit să-l trăiască, zise Hannah. El l-a gândit. A făcut chiar din el opera sa cea mai durabilă, acea carte cu titlu magnific: *Ființă și timp*.

— Nu vorbi despre cartea asta! Țipă Elfride, violentă. Nu despre asta!

„Ah! Am atins punctul vulnerabil, gândi Hannah. Oare ce o enervează într-un asemenea hal?”

Își aprinse o țigară și continuă cu o voce mai fermă.

— Elfride, trebuie să-ți fac o confidență. Fără mine, Martin n-ar fi scris niciodată *Ființă și timp*. E inutil să mă privești astfel! Știu ce ai să spui, că îl părăsisem pe Martin când a început să lucreze. Dar ne scriam...

— Bănuiesc, zise Elfride, înțepată. Ei și?

— Absența mea l-a determinat pe Martin să redacteze cartea, spuse în șoaptă Hannah. Despărțirea noastră. Încercarea timpului, Martin o cunoștea din cauza mea.

Dumneata, dumneata erai prezentă. Eu, nu. Eu sunt prin urmare cea care l-a inspirat. Ce mai poți spune?

— Un singur lucru, răspunse Elfride, glacială. Când i-a murit mama, Martin a pus cartea în sicriu, în dreptul inimii. *Ființă și timp* a plecat cu ea în moarte. Cartea s-a născut din decesul mamei lui.

Tăcere. „Nu are replică”, își zise Elfride.

— Nu știam, spuse în cele din urmă bătrâna. Totuși...

— Ce mai e?

— Nimic, răspunse Hannah, având încă vii în minte cuvintele pe care le citise într-o zi.

Hannah

Cuvintele lui Martin într-o scrisoare din 1925, șoptite parcă la urechea ei.

Era către sfârșitul anului universitar, după ce Hannah plecase de la Marburg, din prudență. Rărite, întâlnirile lor câștigaseră în intensitate. Niciodată Martin n-a scris mai mult, niciodată mai bine.

Îi expediase această scrisoare în perioada în care închiriasse o cameră țărănească pentru a putea lucra în pace, fără familie. Redacta *Ființă și timp* într-o febră filozofică pe care n-ar fi cunoscut-o niciodată fără ea, tânăra lui iubită secretă. Scria cartea pentru ea.

Un cânt de iubire fără echivoc. Cauza primei cărți adevărate era ea, cea absentă. Prezentă la fiecare pas, ascunsă îndărătul fiecărui cuvânt, iubita apare continuu între coloanele templului grec, învăluită de la o clipă la alta în umbră. Atât de efemeră încât n-o mai afli aici, nici înainte, nici acum, nici chiar în clipa următoare, cea absentă este un caliciu deschis înspre lumină. În orientarea ființei către viitor, timpul se manifestă și vibrează. Ne-fiind de față, prin urmare prezentă, Hannah îi amintea lui Martin Grecia nudă.

Hannah devorase într-atât aceste cuvinte, încât ele se transformaseră într-un text sacru. Ființa „orientată către viitor”, Hannah auzea cu claritate cuvintele lui Martin.

Împreună, în ceasurile lor de intimitate, Martin și Hannah ascultau Beethoven, pe întuneric. Penumbra le învăluia mâinile înlănțuite, buzele tăcute, iar când, îngenuncheată între picioarele lui Martin, Hannah voia să se miște, el o strângea mai tare pentru a potoli trupul acela cuprins de nerăbdare. Muzica excludea agitația, muzica nu suporta realul. Drepturile trupului încetau. Paralizată, tânăra femeie dispărea aproape total.

Apoi, discul se termina cu un hârșăit. Înlănțuirea genunchilor lui Martin își pierdea forța, iar el se apleca să strivească buzele Hannei, încercând cu o sărutare pasionată să regăsească melodia la care ea vibrase mai înainte.

Era deja starea care urma extazului muzicii. Clipa de seninătate înceta. După momentele de dăruire totală, Martin se desprindea de ea. Rămânea ecoul amintirii, cum s-ar spune, aproape nimic. Doar cuvintele scrisorii, incapabile să reînvie clipa.

La ce bun să explice? Urma ființei era întipărită în ea. Să sfărâme pecetea? Prea târziu. Puterea de a face aceasta nu-i mai aparținea. Cu atât mai puțin lui Martin. Esență subtilă, cartea lui Martin se infiltrasă în ea. Nimeni nu putea face nimic, nici ea, nici el.

În acest caz, da, Martin putea să pună cartea pe cadavrul mamei lui, în dreptul inimii. Un simplu volum de hârtie tipărită, frumos legat. Faptul nu venea în contradicție cu darul spiritual. Amantei, el îi infuzase spiritul, mamei îi dădea ceea ce i se cuvenea din obiectul material.

Cea moartă și cea absentă erau două femei menite să primească rodul gândirii lui Martin.

Elfride nu cunoștea existența acestei scrisori către Hannah. Mai mult, ea nu bănuia duplicitatea lui Martin. Pentru că în Martin, coexistau două ființe. Heidegger,

omul obișnuit, își petrecea timpul în familie; Martin, îndrăgostitul, părăsea timpul pentru a gândi. Martin redevenea Heidegger la ora șapte seara.

Ca o ecluzieră conștiincioasă, Hannah deschisese vanele. Datorită ei, apele năvăleau înspumate. Numai ea îi permisesese să iasă din preocupările omenești; în felul acesta se născuse filozofia lui Heidegger. Datorită unei tinere ideale care acceptase jocul și îl adorase.

Nu se putea spune că el i-ar fi cerut permisiunea. Dar fie că Martin dorise acest lucru sau nu, Hannah, în absența ei, rămânea cea poartă secretă către ceea ce el numea „Ființa-în-deschis”, „aruncată”.

Cealaltă poartă era cea a Elfridei. Dar aceasta nu era decât poarta grijii mundane, în care Hannah nu avea nici un rol. Cealaltă poartă păzită era acasă. Apele gândirii reveneau la un nivel scăzut, staționare. Acelea erau momentele când Martin era în pericol. Ce ar fi devenit el fără Hannah? Un nazist.

— **V**ezi, Hannah, nu poți răspunde nimic, triumfă Elfride. Dumneata n-ai avut nici o influență asupra lui. Obişnuieşte-te cu gândul.

— Cu gândul, zise Hannah. Asta şi fac.

— De altfel, adăugă Elfride, ceea ce spui îmi aminteşte... Într-o zi, Martin a spus că ideea raportului dintre ființă şi timp îi venise, schiind. Vezi cât de mult se gândea la dumneata!

— Pe zăpadă, spuse Hannah pe un ton neutru. E o explicație posibilă.

Hannah nu-l văzuse niciodată pe Martin schiind. Uneori, la Marburg, îl zărea de la fereastră revenind de pe munte, cu schiurile pe umăr, cu fața îmbujorată. Alunecarea pe suprafața albă îl elibera, spunea el. În acele momente, devenit una cu aerul, nu mai avea greutate, nici corp.

— Nu-i așa că e o explicație bună? reluă Elfride. Martin schia cu atâta exaltare...

— ... Încât timpul făcea loc ființei, încheie Hannah. Schiul, viteza pe zăpadă, ruptura pasiunii care ne lega, pentru mine toate acestea se leagă logic.

— Nu vrei să renunți! Noi n-am intervenit în opera

lui Martin, nici dumneata, nici eu. Un filozof adevărat meditează în singurătate. Ceea ce dumneata n-ai făcut, Hannah.

— Aflu lucrul acesta de la dumneata, spuse Hannah, surprinsă. Eu, eu n-am gândit singură?

— Argumentează, apără-te! Adevărul e că ai vrut să te confrunți cu Martin. Nu e permis să te detașezi de un maestru de talia lui! Martin a inovat. Dumneata, nu.

— Dar eu iubesc lumea așa cum e! Martin o refuză, iar eu o accept! Eu trăiesc!

— Grozavă descoperire, zise Elfride. Cine este marele filozof? Dumneata sau el? Strădania dumitale e inutilă, eu am dreptate. La urma urmelor, noi nu suntem decât niște femei.

Obosită, Hannah tăcu.

— Mai e ceva, murmură Elfride cu gravitate. Lui Martin, timpul, eu i l-am dat.

— Mi-aș dori să înțeleg, spuse Hannah.

— Înainte de căsătoria noastră, Martin nu avea un orar, lucra dezordonat, la voia întâmplării, noaptea.

— Noaptea, zise Hannah, visătoare. I-auzi...

— Da! Nu era bine. Câte eforturi ca să-l aduc la normal! Să restabilesc ritmul deșteptării, să-l oblig să mănânce la ore fixe... Eu i-am organizat timpul de muncă zilnic. Am evitat plânsetele copiilor, l-am izolat pe Martin. El avea nevoie de liniște, de calm.

— Dumneata nu i-ai dat timpul, zise Hannah. Timpul există. Nimeni nu are puterea să-l acorde. Pe cuvântul meu, n-ai aprofundat niciodată opera soțului dumitale! Timpul despre care vorbești, el îl numește „ființare”.

Elfride se încruntă.

— Ființarea este faptul-de-a-fi-în-lume, reluă Hannah

pe un ton sentențios. Faptul-de-a-fi-în-lume-cu-ceilalți. Timpul nu este al ființei, ci al preocupării. Aceasta este Grija.

Cu un aer detașat, Elfride netezi o cută de pe fața de masă.

— În viața de fiecare zi, continuă Hannah, nimeni nu este el însuși. Aici ne aflăm sub dominația impersonalului „se”. Se trăiește, se muncește, se există. Suntem nimeni. Acesta este timpul pe care îl pierdem.

Neobosită, mâna Elfridei netezea conștiincios fața de masă.

— Iată sensul timpului cotidian în accepția lui Martin, conchise Hannah.

— Ți-ai terminat disertația? întrebă Elfride.

— Nu.

— Ceea ce știu eu din filozofia lui Heidegger este că dacă nu m-aș fi ocupat eu de Grija, el n-ar fi avut timpul să se gândească la ea. Accept că familia a fost acel impersonal „se” al lui Martin. Că a trăit cu noi ca și cum ar fi fost singur. Nu-mi spui nimic nou.

— Dar n-am terminat, Elfride. Rămân starea-de-deschidere, „luminișul”, locul de adăpost al ființei...

— Dumneata reciți. Citezi fraze. Faptul-de-a-fi-în-lume! Întreabă-te care a fost lumea lui Martin. Adevărata lui casă.

— Dumneata și copiii, admise Hannah reticentă.

— Acum, de ce crezi că te-a părăsit? Pentru că se temea de gelozia mea? Categorie, nu. Eu nu bănuiam nimic. El ar fi putut să-ți fixeze întâlniri, să continue adulterul fără complicații. Înseamnă că despărțirea a avut un alt motiv. Te-a părăsit ca să regăsească ordinea timpului său. Grija sa, foarte posibil. Dar această grijă sunt eu.

Elfride se exprima cu însuflețirea evidenței, ca și cum vorbind își descoperea viața. Nu triumfa, nu mai acuza.

Ceea ce spunea era adevărat. Teribil de adevărat.

— Dar noi am fost amănți, zise Hannah, tulburată. Dacă avea atâta nevoie de ordine, de ce am intrat eu în viața lui?

— Ei bine! strigă Elfride, cu obraji în flăcări. Trebuie să credem că a fost un capriciu... Dumneata erai elegantă, veneai din oraș, iar eu purtam șorț și aveam cozile în jurul capului. Dumneata purtai o pălărie ca în reviste, îmi amintesc ce bine arătai...

— Nu mi-ai spus asta niciodată...

— Ți se spunea „Dama verde”, murmură ea. Din cauza unei rochii de catifea verde smarald.

— Vechea mea rochie pe care o cumpărasem la Berlin, exclamă Hannah. E adevărat că-mi stătea bine.

— Prea bine, Hannah. Iată de ce te-am îndepărtat dintre persoanele pe care le invitam la noi.

— Ce se întâmplă? Această mărturisire atât de tardivă...

— Ți-am spus, mi-e teamă. A trecut timpul certurilor, Hannah. Explică-mi. Voi doi. În fond. Ce a fost?

Cu ochii mai luminoși ca oricând, Elfride îi cerșea răspunsul. Hannah se cufundă în limpezimea privirii și nu văzu în ea decât dorința de adevăr. Un fir fragil, întins.

— Am să încerc, oftă ea. Dacă dumneata erai cea care dăruia timp, imaginează-ți puțin ce am fost eu pentru Martin. Contrariul, Elfride. Clipa, eroarea, imperfecțiunea.

— Imperfecțiunea! zise Elfride cu amărăciune. Înseamnă că eu eram prea perfectă!

— Sigur. Martin a dorit lipsa regularității. Întâlnirea grăbită, clandestină. Prezentul care nu durează. Adevărații amănți n-au de ales.

— Și gândul adulterului nu te-a tulburat?

— Nu.

— Nu e posibil. Nu iubești un om căsătorit fără să te gândești la cea care îl așteaptă noaptea. Eu eram precis undeva, acolo, între voi...

— Am să-ți spun, reluă Hannah cu o voce blândă. Când eram împreună, lumea exterioară... E greu de explicat. Noi nu mai trăiam în timp. De altfel, nu mai trăiam. Ne dizolvam în clipă.

— Există clipe și în viața conjugală, strigă Elfride.

— Dar la trezire, dumneata erai întotdeauna acolo... Nouă ne fusese hărăzit să ne vedem rar. De fiecare dată, dorul. Iubirea noastră a fost pentru el o breșă în timp. Pentru dumneata, a iubi înseamnă permanența. Dar dorința arzătoare, abandonul, surpriza... Lampa, petele umede pe cearșaful boțit...

— Taci!

— Este crud, dar dumneata nu puteai exista între noi. Nu exista nimeni între noi în afară de o licărire a conștiinței de a fi. Dragostea e ca cerul fără limite, văzut din avion. Nici orizont, nici pământ. Cum să spun? Uite, când înot, încerc aceeași senzație.

— Când înoți? În apă?

— Păi în ce se înoată? spuse ea amuzată. Mai ales în mare. Mă pregătesc, mă încordez, mă arunc în apă... Iată că sparg apele și timpul dintr-o dată. Apoi rămân să mă legăn, liniștită, dusă de apă. Ajung. La ce? Nu e cazul să întrebăm. Martin ar vorbi despre deschidere-luminătoare.

— Dar înoți singură! Nu înțeleg.

— Vreau să spun că împreună, Martin și cu mine, noi eram această apă. Nu mai aparțineam pământului. Când înot, nu mai simt greutatea. Ei bine, Martin și cu mine asta eram. Imponderabilitatea.

Ochii ca albăstrelele se umplură de lacrimi.

— Și eu îl așteptam! exclamă ea.

— Încerc să înțeleg care a fost rolul nostru, Elfride. Nu te mânia. Dumneata erai pentru el căminul, eu, es-capada. Copilul trebuie să-și părăsească mama înainte de a reveni. Dumneata erai legătura lui stabilă. Eu, aventura lui. Vezi ce ușor e...

Cu o mișcare lentă, Elfride își roti gâtul la dreapta, la stânga, la dreapta...

— De ce spui „nu” cu capul? întrebă Hannah.

— Dar nu spun nu, mormăi ea. Mă supără vertebrele cervicale.

— Biata Elfride, zise Hannah.

— Biata, biata Elfride, o maimuțări ea, vorbind pe nas. Un câine ciobănesc credincios în fața casei... Martin m-a jefuit. Amândoi m-ați jefuit. Acest timp era al meu. Cu adevărat, la mine nu vă gândeați?

— În ceea ce mă privește, nu, răspunse prudent Hannah. Niciodată n-am vorbit despre asta. Nu i-a trecut prin cap să te părăsească. Eu nu ceream nimic altceva decât pe el, din când în când.

— Fără viitor?

— Fără nimic.

— El mi-a spus că a trăit idila cu dumneata ca în vis. Când mi-a mărturisit totul, zicea că aceasta se încheiase de multă vreme, că nu veți mai avea niciodată momente privilegiate. Că el niciodată nu va... în sfârșit... Că nu mai aveai decât o legătură spirituală.

— Spunea adevărul, minți Hannah. Liniștește-te.

— Da, spuse Elfride, lăsând să-i scape un oftat. La urma urmelor, purtându-i de grijă, eu am fost garanta filozofiei lui.

Soția regăsise ceea ce-i aparținea. „Rana era prin urmare atât de adâncă, își zise Hannah, și sângera într-atât! Elfride nu dorește altceva decât locul ei, cel al Martei din Evanghelie. La bucătărie. Eu trebuie să-l păstrez pe al meu.”

— Iar pe mine, reluă ea, mă dorea absentă, în afara timpului.

— Asta nu e viață.

— Nu, spuse Hannah. În cele din urmă, s-a lăsat prins de impersonalul „se” al lumii. Întâlnirile noastre n-au continuat. Iar eu am fugit.

Hannah
Heidelberg, Baden-Württemberg, 1929

Ziua trenului

Ea așteaptă, așezată pe banca lor preferată. Martin va coborî din vagonul trenului care sosește la șaisprezece treizeci de la Marburg. Nu s-au văzut de o săptămână.

Cu câteva luni în urmă, Martin i-a scris, cerându-i să nu mai revină niciodată la Marburg, nici măcar pentru o zi, din cauza soției lui. Se vor întâlni în altă parte, când va spune el. Hannah a primit scrisoarea fără să fie surprinsă. Întâlnirile vor însemna atâtea clipe minunate.

Hannah și-a promis să nu se uite la ceas.

În recenta lui scrisoare, îi ceruse să fie așteptarea pură. Unică și disponibilă, patrie îndepărtată și nostalgică, pe care te bucuri s-o regăsești.

Pentru o zi de iunie, cerul este cenușiu. La capătul peronului, o mamă de familie își ține la respect liota de copii. Hannah aude frânturi din vocile copiilor. Își privește atent mâinile. Este ora șaisprezece și cincisprezece.

Din ce se va compune această întâlnire? Hannah nu cunoaște programul lui Martin. Vor avea la dispoziție o oră, sau zece minute? Răgazul pentru o sărutare, sau cel necesar patului? În zadar încearcă să alunge din minte

calculul. Două ore, sau nimic? Înfrigurată, Hannah își strânge gulerul jachetei în jurul gâtului. Ea e o tânără care are o întâlnire pe peron. Cu cine? Cu tatăl, sau cu amantul ei, sau cu o prietenă? Acestea sunt întrebările pe care și le pun călătorii care trec pe lângă ea, pentru ca mai apoi s-o uite. Uitarea se instalează pe peron. Tânăra așteaptă.

Șaisprezece douăzeci. Inima începe să-i pulsesze în artera gâtului. Făcând-o să tresalte de bucurie, emoția revederii i se suie la cap. „Bun venit, dorință, gândește ea. Tu ai sosit mai devreme la întâlnire. Încă puțin și Martin va fi aici.” Așa cum a dorit el, Hannah este în așteptare. Nimic altceva nu are importanță.

Își încordează auzul să prindă de departe zgomotul trenului care intră în gară. Hannah sare în picioare. El sosește! Locomotiva scoate aburi, călătorii coboară, învăluiti într-un fel de ceață. Cu siguranță, Martin e la coada trenului. Hannah cercetează chipurile oamenilor care trec fără s-o vadă. Pălării, mustăți, mantouri, priviri indifferente, voalete, valize, unde e el?

Trenul pleacă. Martin nu venise. Următorul tren de la Marburg sosește în gară peste o oră.

Hannah se așază. Mașinal, își privește ceasul. Are timp pentru o cafea și, poate, pentru un sandviș.

Așezată la masă, își contemplă mâna pe care Martin n-a mângâiat-o încă. Scoate un carnet, un stilou. Scrie. „Când îmi privesc mâna – lucru străin, deși e înrudit cu mine – nu mai sunt din nici o țară.”

Acel peron de gară este lipsit de patrie.

Va veni? Nimic nu mă împiedică să scriu un poem în timp ce-l aștept. „Nici de aici, nici de acum.” Stiloul zăbovește. Cât de încet trece timpul. Cuprinsă de o tristețe adâncă, Hannah își pleacă umerii.

Cafeaua fierbinte o remontează. Ea continuă. „Nici supusă vreunui «cum»”...*

Din ce zonă a ființei țâșnesc aceste cuvinte de revoltă? Să fie oare datorate surprizei? Hannah recitește ce a scris. „Când îmi privesc mâna – lucru străin, deși e înrudit cu mine – nu mai sunt din nici o țară. Nici de aici, nici de acum. Nici supusă vreunui «cum».”

Nici supusă vreunui „cum”? Sacrilegiu! Mâna Hannei nu are autoritatea să scrie împotriva supunerii! La ordinul lui Martin, Hannah știe că ea trebuie să se supună lui „cum” și să aștepte.

Cu conștiinciozitate, ea taie ultima frază.

Pe neașteptate, un val de mânie o copleșește. Cu furie, mâna ei zgârie hârtia și locul frazei îl iau cuvintele: „Nici un semn nu va mai veni.”

Martin nu va veni.

Fără ezitare, Hannah smulge o foaie din carnet. Își scrie scrisoarea de despărțire. Mâna o ascultă, în virtutea rudeniei regăsite. Hannah își recapătă libertatea.

Cel mai greu de scris sunt ultimele fraze.

„Te iubesc așa cum te-am iubit în prima zi, știi asta, iar eu am știut-o întotdeauna.”

Nu e un sfârșit potrivit. Ezită, iar mâna continuă. „Și cu voia lui Dumnezeu, te voi iubi și mai mult după moartea mea.” Și semnează.

Nebunie! Dar a făcut-o.

Hannah își termină cafeaua, plătește și pleacă. Pe Martin, ea nu-l va mai aștepta niciodată pe un peron. Nici în altă parte.

* Pentru înțelegerea conceptelor filozofiei lui **Martin Heidegger** vezi: *Reperc pe drumul gândirii*, trad. și note introductive Thomas Kleininger și Gabriel Liiceanu, București, Editura Politică, 1988 și *Conceptul de timp*, trad. Cătălin Cioabă, București, Editura Humanitas, 2000. [n.t]

Pe când ieșea din gară, Hannah culesese de pe jos un ciorchine de flori de castan. Desfăcuse sepalele, mângâiasse pistilul cărnos, apoi aruncase florile la rigolă. Se dusesse apoi, să-l caute pe amantul pe care și-l alesese la cererea lui Martin, ca amuzament.

— Am fugit, oftă ea. Iată de ce ne-am despărțit, Elfride. Voiam să trăiesc.

— Aveai dreptate, admise Elfride.

— Dar n-am dispărut din viața lui, adăugă ea. Îmi închipui că, în decursul timpului, ai înțeles acest lucru.

— Dumnezeule, când mi-a spus că vrea să te revadă, exclamă Elfride. Când mi-a explicat că-și mărturisea greșeala pentru ca revederea să i se pară mai frumoasă... Plângea! După atâția ani, dumneata și el! Hannah, era îngrozitor!

— Dumneata nu ai în suficientă măsură experiența vieții, spuse Hannah cu un surâs. Ești foarte juvenilă, Elfride. Te-a înșelat, ei și ce? E ceva atât de grav?

— Asta n-ar fi nimic, zise Elfride. Dar dumneata ești pasiunea vieții lui, el a spus-o! Casa mea se prăbușea...

— Ei nu, suspină ea. Numai că în casa dumitale exista o ușă secretă. El ți-a deschis-o în ziua aceea.

— Și dumneata erai îndărătul ușii, așteptându-l.

— Îl aşteptam oare? zise Hannah visătoare. Martin nu este un bărbat pe care să-l poți aştepta fără să suferi. Este prezent sau nu. El apare pe neaşteptate. Nu, nu aşteptam nimic.

— Haide! Îi scriseseşi să-l chemi, ştiu asta.

— Îi anunţasem sosirea mea, zise Hannah. E altceva. M-am mulţumit să-mi dau adresa. Voiam să-mi explice perioada lui nefastă.

— Este exact ceea ce spun. O chemare.

— Pune-te în locul meu. Iubisem cu adevărat un nazist? Eu, o evreică? Voiam să ştiu.

— Nu s-a întâmplat așa. Ştiai ce a fost, dar te-ai hotărât să uiţi. Altceva voiai, Hannah. Voiai să fii cu el în intimitate, din când în când.

— Eu locuiesc la New York! Cu Oceanul Atlantic între noi, dumneata nu riscai nimic.

— Oh, ba da! Reveniseşi în viaţa lui. Existai. Îţi scria. Îmi vorbea despre dumneata, despre călătoriile dumitale. Aştepta vizitele dumitale. Avea nevoie de dumneata. Şi eu, ce rol îmi rămânea mie?

— El nu avea nevoie de mine, ci de noi două împreună, zise Hannah. Ne-a ordonat chiar să ne împăcăm, iar el, la mijloc, trona ca un sultan.

Cele două femei schimbă o privire nesigură înainte de a izbucni, în acelaşi timp, în râs.

— Martin şi cele două femei ale lui... Asta n-o s-o uităm! exclamă Hannah. Nepieritoare amintire. Ah, momentul când ne-a reunit mâinile între ale sale! Comedia aceea...

Elfride
Freiburg-im-Breisgau, august 1950

Mâinile emoționate

Toți trei sunt în casa de la Freiburg. Lângă ușă, Elfride. La fereastră, Hannah, întoarsă cu spatele. Între cele două, Martin măsoară încăperea în lung și-n lat, cu mâinile împreunate. Ele revin din camera de alături, unde el le-a lăsat un timp singure, să se cunoască și să-și dea una alteia o sărutare, așa cum le-a cerut.

— Ei, v-ați îmbrățișat, așa cum am dorit? întreabă el.

— S-a făcut, răspunde Hannah.

— Dar asta n-a schimbat nimic, adaugă Elfride imediat.

Cele două se examinează atent una pe alta. Martin scoate un oftat adânc.

— Este atât de greu să vă înțelegeți? întreabă el.

Hannah se întoarce. Elfride o fulgeră cu privirea. Nici una dintre ele nu va pleca ochii.

— Nu cer imposibilul, totuși, spune Martin. În clipa asta sunt sincer. De ce să refuzăm o situație limpede? Fiți prietene.

— Da, dar cum? întreabă Hannah ironică. Pentru că ea nu vrea.

— Elfride, oftează Martin. Te rog. Fă-o pentru mine. Tăcere.

— Te-am luat de soție, spune el. Nu uita acest lucru.

— Dar ea? ți-pă Elfride.

— Asta n-are nici o legătură. Absolut nici una. Și pe urmă, acum ea e căsătorită. Apropie-te, te rog.

Elfride lasă capul în jos. Ea cunoaște blândețea de temut a ordinelor lui Martin. Va trebui să se execute. Vine alături de soțul ei în mijlocul camerei.

— Vino, Hannah, spune Martin. Nu te teme. Sunt aici.

Cu o mișcare bruscă, Hannah părăsește fereastra și se apropie.

— Dă-mi mâna, spune el. Și tu, Elfride.

Și Martin încătușează mâinile celor două între ale sale.

Elfride tresare. Mâna Hannei, Martin cu ochii înlacrimați, bucuria din surâsul lui, tandrețea lui învăluindu-le în mod egal pe cele două femei.

În picioare, între Elfride și Hannah, Martin radiază de iubire împărtășită.

Căldura mâinilor lui încălzește degetele înlănțuite de-a valma. Surprinsă de emoție, Elfride simte cedând apăsarea geloziei. Cu sfială, mâna Hannei se destinde și îi mângâie la întâmplare, puțin pe el, puțin pe ea, pe toți trei. Momente agreabile trăite împreună, îmbrățișare fără persoane.

Elfride își înalță capul și privirea i se încrucișează cu cea a Hannei. Luminoasă, încețoșată, aproape blândă. Elfride îi surăde printre lacrimi. Timpul se oprește în loc. Iată-le împăcate.

Elfride regăsi emoția intactă. Hannah surâdea. Nici o clipire, ironie pură.

— Erai emoționată, totuși, se revoltă Elfride.

— Crezi? zise Hannah.

— A existat acel foarte scurt moment care l-a făcut fericit. Îți atingeam degetele, erau înghețate, ca și ale mele. După aceea, știi bine... Armonia n-a durat mult, dar noi am trăit-o. Nu nega!

— Martin este foarte emotiv, dumneata știi, spuse Hannah impasibilă. O nimica toată îl emoționează. Scena era înduioșătoare, iar Martin își trăia visul. Se cuvine să-l lăsăm din când în când pe Martin să viseze.

Linăștea se așternu, perfectă. Ceainicul nu se mai auzea, ploaia stătuse, seninul care invadase cerul proiecta pe perete pătrate de lumină. Timpul lăsa să-i scape frânele, iar cele două femei se priviră tăcute. Acolo, în acea încăpere în care domnea ordinea, între soție și amantă, visul lui Martin se împlinise.

— Din când în când, repetă Hannah spulberând miracolul, se cuvine se ne înțelegem una pe alta. Nu?

— E adevărat, murmură Elfride aproape în șoaptă. Din când în când.

Apoi tăcu, gânditoare. Lui Martin îi era greu să-și împartă trăirile cu ceilalți. Solitar atunci când mergea, soli-

tar pe schiuri, singur în filozofie, dublu în dragoste. Cu bărbații, reușea, poate, să facă un schimb de idei. Dar să vibreze la unison cu altcineva! Asta, nu. Prezența celui-lalt îl deranja.

Martin
Messkirch, Suabia, 1901

Fenta cu mingea „printre urechi”

E duminică. După-amiaza, Martin joacă fotbal pe pa-jiște. E foarte mândru de faptul că acordă timp unui sport nou, existent în Germania de mai puțin de treizeci de ani.

Terenul este ud; a plouat. Pământul se lipește de pantofi. Lui Martin nu-i displace să se afunde în noroi și să audă plescăitul apei care mustește sub tălpi.

După regulile jocului, Martin este extremă stângă, la pândă în orice clipă, gata să relanseze mingea cu o pasă lungă în cealaltă parte a terenului. Nu i-ar plăcea să fie portar. Să oprească balonul i-ar fi imposibil.

Îi place să aibă la picior sfera de piele cu șireturi, să o simtă docilă. Detestă ideea de a lovi balonul cu capul. Adoră să marcheze un gol, atunci când poate. Îi place să trimită mingea spre cer, să-și ia zborul o dată cu ea.

Nu e înalt, dar e ca argintul viu. Nu e foarte puternic, dar știe să evalueze situația de pe teren. Și apoi, Martin e priceput la fente, mai ales la cea cu datul mingii „printre urechi”. Ce plăcere! Se strecoară în fața unui nătăfleş înalt care-și crăcănează picioarele și, hop, trimite balonul

printre picioarele celuiilalt. Ca să aperi un asemenea șut, trebuie să știi să strângi pulpele la timp și nimeni nu e mai rapid decât Martin. Mingea trimisă „printre urechi” este performanța lui favorită, pe care n-o împarte cu nimeni.

Arbitrul o să fluiera... Jocul începe. Martin face mici sărituri pe loc, cu ochii la balonul rotund care scotocește printre picioarele jucătorilor. Balonul are viață, fuge, se acroșează, sare, urcă până la coapse. Repus în joc, obiectul greu de urmărit își schimbă direcția, dispare, își ia zborul, lăsând o dâră albă pe retină. Privirea se concentrează asupra traiectoriei balonului, încetșându-se. Iată-l, vine!

E la mine. Îl am la picior. Trupurile, șoldurile, coapsele, coatele sunt izbite cu brutalitate; eu rezist. Înaintează, minge, sunt pe urmele tale. Mă arunc, mă retrag, alunec, pasez, mă opresc, pornesc într-acolo. Înaintează adânc în terenul lor. Am ajuns, joc mingea, șutez...

O traiectorie perfectă, nesfârșită. Mingea se înfinge în plasa moale.

— Messkirch, un gol, spune arbitrul.

— Uraaa! strigă Martin.

În fața lor, echipa adversă se cătrănește. Câștigătorii își lovesc palmele de bucurie, sar în cadență, strigând „un gol, un gol”.

Reluare. Mingea pornește, Martin n-o scapă din ochi. Și iată că un colos, un tip musculos, se așază în fața lui cu picioarele depărtate... Este Hans prostănacul, o brută perfectă. Martin are mingea și fentează. Balonul se strecoară printre picioarele adversarului. „Printre urechi”!

Furios, Hans îi arde lui Martin un picior în gleznă. Arbitrul fluieră.

Hans, descalificat!

Martin s-a prăvălit în noroi. Mirosul pământului îi umple nările și el rămâne acolo, fericit. Îi place cum miroase glia umedă. Un smârc cu duhoare de animal, un miros de femeie. Noroiul e plăcut.

— Ridică-te! Vino înapoi, Martin... strigă arbitrul de departe.

Desprinderea de sol este o încercare. Cu greutate, Martin se ridică pe mâini și se șterge la ochi. Noroiul îl orbește. Cu cât se freacă mai mult, cu atât lumea se întunecă.

În sfârșit, vede prin întuneric. Arbitrul a dispărut. Echipa a dispărut. Pe teren nu mai e nimeni, în afară de Hans prostănacul. Martin încă nu s-a ridicat când bruta îi face țândări capul cu lovituri de picior.

Sub șoc, Martin deschide ochii.

„Să nu cedeze. Să fenteze... Printre picioare, să se fofileze. Repede, mingea „printre urechi”. Numai a lui. Mai curând să cadă. Să rămână întins pe pământ. Să simtă mirosul de noroi. Descalificat? De ce? „

Elfride

Elfride se înfioră. Lui Martin nu-i plăcea să-și dezvăluie altcuiva trăirile și, mai ales, visele.

Visele lui Martin: neliniștea ei. Abisul în care el putea să alunece în orice clipă. Aceeași exaltare îl împinsese mai întâi pe Martin în brațele Hannei și apoi în cele ale monstrului, falsul erou. Cu siguranță, absurda deschidere pe care o cerea lumii îl ducea pe Martin înspre abis. Spre care dintre ele? Elfride nu știuse niciodată.

Prima dată când Martin rămăsese cu privirea pierdută, ea îl iubise așa cum era, rătăcit. O privea când și când, deși oarecum ciudat, și apoi se odihnea. Urmă o perioadă când revenirile erau tot mai rare. Ore în șir, Martin avea o privire fixă. Era neliniștitor. Cu toate acestea, Elfride observă că, după aceste momente confuze, Martin lucra mai bine. În orice caz, mai mult timp. Când ea avu în mână prima carte a lui Martin, o citi cu atenție.

Deconcertantă, limba era nouă, germana lui Martin viola regulile gramaticale. Elfridei i-a fost foarte greu să înțeleagă textul lui Martin. Nu stăpânea vocabularul filozofic; referirile la Parmenide, la Platon, la Hegel nu-i evocau aproape nimic; gândirea lui Martin era foarte greu de descifrat. Ea se agăță de ceea ce îi spunea ceva.

„Faptul-de-a-fi-întru-moarte” însemna, poate, mo-

mentul în care Martin își întorcea privirea către înlăuntrul său, copleșit de angoasă. „*Dasein*”-ul, „Ființa-în-deschis”, acest termen-cheie care îi încânta pe filozofii colegi cu Martin, însemna pentru Elfride absurda imponderabilitate. Cât despre „starea-de-deschidere-a-ființei”, ea îi cunoștea pericolele. Ca într-un cuib de vipere, *Dasein*-ul, moartea și libertatea se încolăceau laolaltă, într-o totală obscuritate. Atunci când gândea, Martin dansa pe deasupra șerpilor, cuprins de o inatacabilă beție. Dar în drumul său prin viață, i se putea întâmpla să se hazardeze pe marginea unei prăpastii și acolo, ca un somnambul, să uite de sine. În fundul abisului, aștepta nenorocirea.

La început, când privirea lui Martin rătăcea, Elfride îl rechemă la ordine: Unde ești Martin? Întoarce-te!

Izbit de vocea familiară, el tresărea. O suferință prea mare. Elfride învăța blândețea unei chemări reținute, apoi șoapta, pe urmă tăcerea.

— Gândirea mea lucrează, zicea el dezolat. Nu mă pot abține.

Nu trebuia să-l recheme pe Martin la realitate. Pe somnambulul care merge dormind nu trebuie să-l trezești brusc – ar muri sau nu și-ar mai reveni. Pe cel care evadează trebuie să-l însoțești, să-i fii alături, să înlături obstacolul, să taci. Elfride învăța să nu-și mai facă simțită prezența.

Martin revenea întotdeauna. La ora aleasă de el pentru cină. Sau mai târziu. Odată, prăbușirea lui fu completă. După umilința suferită, privirea îi dispăru cu totul. În afară de vid, nu mai exista nimeni. Psihiatrii care l-au tratat au pus absenței lui Martin numele unei maladii, depresia. I-au acordat îngrijiri pe care le numeau terapie, conversații, medicamente, prostii. Era de ajuns să aștepte.

Pentru că Elfride știa mai bine decât oricine pe lume că Martin avea o nevoie vitală de această întoarcere la rădăcini. Dacă nu, de mai multă meditație.

Era sigură de asta. Ca să-și scrie Geneza în limbajul lui, Martin trebuia să se retragă în zonele sale cele mai profunde. Nu suferea de depresie, se retrăgea. Prudență necesară! Martin nu semăna cu ceilalți.

El era locuit de ciudata amenințare a divinului. De altfel, citindu-i cărțile în decursul timpului, Elfride văzuse aceste cuvinte tipărite acolo. „Amenințarea zeului.” Uneori, „fulgerul zeului”. Elfride bănuia la Martin nevoia de a se rupe de oameni pentru a scăpa de amenințare. Atâta vreme cât se retrăgea, Martin nu era în pericol. În același fel, înainte de a-și rosti prevestirile, preotesele din antichitate se retrăgeau în adâncurile unei grote, evitând privirile comunității pentru a se deschide către divinitate. Pentru că dacă li se revela în public, zeul le ucidea pe inspiratele muritoare.

Într-o zi, zeul apărui sub figura lui Hitler. Martin ieși din grota sa, realitatea atinse visul. Spiritul lui Martin explodă.

Martin fusese foarte aproape de moarte. Tratatamentul psihiatric se terminase destul de repede. Încetul cu încetul, aspirând angoasa, Elfride îl salvase. Nu fără dificultate. Restabilind calmul timpului, cadența justă a orelor. Având grijă de casă, pentru a-l ajuta să acceadă la cealaltă casă, „locul de adăpost al ființei”, în care Elfride nu era acceptată.

Hannah își găsisese locul în acea casă a ființei. Oh, prea era nedrept! Fără efort și fără pregătire, Hannah avea acces în locul presupus a-i aparține lui în exclusivitate. De ce ea? Prin ce magie? În virtutea cărui drept suveran?

Hannah
Königsberg, Prusia orientală, 1922

Noaptea cerșetorului

Ca în fiecare seară, ea a citit înainte de a accepta cu resemnare somnul. De când și-a luat bacalaureatul, Hannah nu poate să-și schimbe obiceiul. De îndată ce a stins lumina, sarabanda gândurilor începe să se rotească în mintea ei. În sfârșit, a adormit.

Hannah visează că bate cineva la ușa de intrare; o bătaie surdă.

Încă una. Tresare. Cineva a bătut și nu e vis. În dormitorul părinților, mama ei s-a sculat neliniștită. Hannah sare din pat și iese în coridor.

— Ai auzit, Hannah? spune mama. La unu noaptea! Cine poate fi?

— Fără îndoială, bate cineva, intervine soțul Marthei. Trebuie să mergem să vedem. Poate că e cineva care are nevoie de ajutor.

Hannah îl respectă pe bărbatul cu care mama ei a decis să se căsătorească după moartea lui Paul Arendt, tatăl ei. Martin Beerwald este tolerant, plin de curaj și de bunătate. Nu i-a trecut prin cap că un hoț ar fi putut să intre în casă.

Înfășurat în halatul de casă, Martin Beerwald coboară scara.

Aplecate peste balustradă, în cămăși de noapte, cele două femei îl pândesc pe necunoscutul aflat la intrare.

Nu e bătrân – să tot aibă treizeci de ani. Poartă un costum ponosit. Nu e ras, arată foarte palid.

— Nu voiam să deranjez, domnule, spune el umil, scoțându-și pălăria. Știu că este foarte târziu... Scuzați-mă.

— Ce doriți? mormăie Martin Beerwald.

— Din cauza inflației... Nu mai am bani, domnule. Sunt ruinat.. Eu... În sfârșit, dacă ați vrea să-mi dați puțină cafea v-aș fi...

— Intrați, domnule, spune el, punându-i mâna pe umăr. Martha! Îmbracă-te și vino să faci cafeaua!

Cele două femei se reped fiecare în camera ei. Ieșind de acolo, Hannah aproape o îmbrâncește pe mama ei care își înnoadă în grabă cordonul.

— Încă un amărât obligat să cerșească! exclamă Hannah. Atâta nedreptate!

— Nu țipa, spune mama. Nu trebuie să-l umilim. Biată Germanie.

Apoi, pune apa la încălzit, fără un cuvânt. Așezat timid pe marginea unui scaun, bărbatul lasă ochii în jos.

— Sunteți bună, doamnă, spune el în cele din urmă.

— Nu e mare lucru, răspunde ea. La cafea ați vrea să mâncați ceva? Avem pâine și friptură rece de pui.

Bărbatul ezită să răspundă.

— Îmi face impresia că vă este foame, continuă ea. Știți, nu e nimic rușinos în a-ți potoli stomacul.

— Aș vrea, spune bărbatul oftând.

Nu mănâncă, devorează, aruncând din când în când câte o privire neliniștită înspre cele trei halate de casă –

Martha, așezată acum pe un scaun, Beerwald care îl privește, Hannah, în colțul ei. Când a terminat, bărbatul privește din nou rugător în ochii Marthei.

— Am să vă fac o omletă bună, spune ea cu simplitate.

— Mulțumesc, îngaimă bărbatul, privindu-și vârful pantofilor. Fără dumneavoastră, nu știu ce aș...

— Lăsați, spune Martin Beerwald, ursuz. În asemenea vremuri, trebuie să ne ajutăm unii pe alții.

— Mai ales atunci când avem norocul să nu suferim lipsuri, adaugă Martha. Dumneavoastră sunteți flămând, iar noi avem cu ce să vă hrănim.

— Adevărul este că n-am mâncat nimic astăzi, spune el, tremurând. Gândiți-vă că sunt obligat să cer pomană, doamnă. Niciodată n-aș fi crezut posibil așa ceva. Cum să vă mulțumesc? Sunt atât de puțin obișnuit să...

Un cerșetor, iată ce a devenit. Nici unul dintre ei nu-i pune întrebări. Nu-l întreabă nici măcar cum îl cheamă. Și pentru că nu știe să mulțumească, plânge.

Din când în când, se cuvine să ne înțelegem unii pe alții, spune Martha.

Hannah învârtea mașinal lingurița în ceașca goală. Elfride se hotărî să o trezească la realitate.

— Hannah! Unde ești? Întoarce-te, strigă ea.

— Ce... cum? îngăimă Hannah, tresărind. Ce spuneai?

— Și dumneata visai...

— Așa e, zise Hannah. M-a ajuns oboseala. Brusc, m-am simțit istovită. N-am mâncat astăzi.

— Cum, n-ai mâncat nimic? Dar e o nebunie! De ce n-ai spus?

— Nu m-am gândit la asta.

Elfride scotocea deja în rezervele sale. Feliu de jambon, pâine neagră, unt. Jambon? Nu. Porcul este interzis evreilor. Ea căuta altceva când Hannah o întrerupse.

— Mănânc jambon. Nu țin la alimentația cușer.

Elfride se încruntă fără să înțeleagă.

— Nu respect interdicțiile iudaismului în materie de alimentație, explică Hannah cu bunăvoință. Cuvântul pentru aceste reguli este „cușer”. Nu pune la loc feliile de jambon, îmi place mult.

Sprâncenele Elfridei se încruntară și mai mult. Cu Hannah, era mai bine să fii prudentă. Neîncrezătoare, ea puse totul pe masă.

— Dacă spui dumneata, atunci... mormăi ea.

Hannah unse cu unt pâinea neagră nemțească, îndoi

jambonul între felii, savură cu privirea boabele de grâu prinse în miezul gros care se topea în gură. Apoi, devoră totul.

— Uf! Cred că-mi era foame, spuse ea, ștergându-și buzele. Mă simt mai bine. Aș mai bea un pic de cafea, dacă nu cer prea mult.

Tăcută, Elfride puse din nou apă în ceainic, îl puse pe plita cu gaz și aprinse focul.

— Cu voia ta, am să lipsesc puțin. Am treabă câteva minute.

Apoi, grațioasă, se îndreptă cu pași mici spre ușă și, ieșind, o închise cu grijă.

Hannah o privi cu invidie cum pleca. Eficienta Elfride traversa viața fără un gest de prisos.

Hannah

Când Hannah se apuca să gătească, toate mergeau de-a-ndoaselea. Uleiul sărea peste tot, cuptorul nu cocea, apa în care fierbea varza dădea în foc, stingându-l... Și, de multe ori, când închidea ușile, Hannah își prindea câte un deget. În timp ce Elfride! Gospodină perfectă! Obiectele îi intrau în mâini la momentul potrivit. Elfride poseda arta ritmului cotidian.

Aceasta îi lipsea lui Martin. Singura excepție fiind, poate, mersul pe jos.

Când Hannah și Martin mergeau peste câmpuri, picioarele lui Martin se însuflețeau, căpătând o viață a lor. Pantofii lui aveau ritmul forte al unei inimi care bate accelerat. Uneori, împins parcă de vânt, mergea atât de repede, încât Hannei îi era greu să se țină de el. Odată, în speranța că o va lua alături, ea îi întinsese mâna, cu un gest drăgăstos.

Dar el privise degetele Hannei cu un fel de stupoare. Ce era acel obiect inoportun? Lui Martin îi trebuise un timp până să-i înțeleagă dorința. În sfârșit, revenind la ea, îi mângâiasă cu stângăcie mâna, fără să i-o ia. Apoi pornise din nou, și mai repede.

Hannah rămăsese proștită, privindu-și mâna care i se părea o rudă străină dacă ea nu-l ținea pe bărbatul iubit.

Deși cu Hannah, Martin mergea singur. Și nimic nu-l oprea, poate doar ora de întoarcere acasă. Ceea ce-și amintea ea din aceste plimbări era gâfâiala. Ce încerca el să forțeze mergând? Timpul? Drumul? Pământul? Propriul lui trup, sau pe cel al Hannei? Și pentru ce îl urma ea pe acest bărbat care mergea, refuzând mâna ce-i fusese întinsă?

Pentru mai nimic. Răsplata ei erau câteva poeme. Privirea care se aținea asupra ei, învăluind-o în întregime. Promisiunea viitoareii întâlniri, mâine, mai târziu, nu acum, după cum o dictau toanele amantului.

Pentru că pactul dintre Hannah și Martin stipula că inițiativa întâlnirilor îi aparținea în mod suveran amantului. Amantul avea o soție legitimă, copii, un cămin: prin urmare, numai el își cunoștea orele de libertate. Era un lucru de la sine înțeles, despre care nu se vorbea. Hannah primea mesaje codificate: lampa aprinsă la ora optsprezece însemna că el urcă. Camera ei de studentă îl aștepta pe Martin. Ca urmare, rare clipe de taifas ca între prieteni. Singurătate.

Pentru că rămânea închisă în casă, ea reușise să-și găsească un tovarăș, o creatură atentă și blândă. Avându-și ascunzișul în spatele șifonierului, șoarecele Hannei ieșea la ora cafelei și a firimiturilor de pâine. Hannah stătea ghemuită, evitând să facă vreo mișcare. Cu mustățile fremătătoare, micul rozător o privea tremurând, înainte de a se strecura tiptil sub masa cu micul dejun. Hannah și șoricelul ei avură o mulțime de timp pentru a se obișnui unul cu altul.

Dacă, din întâmplare, Martin era singur la el acasă, ea trebuia să aștepte semnalul lămpii aprinse de trei ori în casa familiei Heidegger. Prin urmare, nici o inițiativă.

Hannah trebuia să fie gata în orice clipă. Trăind de bună voie în izolare, Hannah era lampa care se stinge și se aprinde când vine Amantul de seară. Timp de douăsprezece luni, prea scurte, așteptarea lui Martin trezise în Hannah o plăcere fără margini.

La sfârșitul anului 1925, ea părăsise Marburgul.

Martin credea că e mai bine așa. Departate de el, Hannah îl va aștepta, petrecându-și timpul fără să sufere, spunea el. Putea chiar să-și ia un amant, dacă dorea. Martin n-ar fi gelos, dimpotrivă. Când Hannah avu un soț, Martin nu fu câtuși de puțin tulburat. Pasiunea lor depășea banalul, iar Martin era generos.

Se întâlneau între Marburg și Berlin, într-un oraș pe traseul trenului. Plăcerea așteptării păstra farmecul actului interzis. Se întâlneau pe peronul gărilor, el o ducea în camere de hotel. Atracția fizică era mereu vie, dar rămânea restul timpului. Atât de lung, atât de greu de suportat. Martin se îmbrăca, o părăsea. Când o să ne vedem? Într-una din zilele viitoare. Ce înseamnă viitorul? Ființa pe cale de a deveni ea însăși. Dar când, spune? Nici un răspuns. Nu acum, nu imediat.

— Știi bine că nu sunt stăpân pe timpul meu, spunea el.

Martin o obliga pe Hannah să stea de gardă. Ea accepta situația. Exasperarea așteptării transforma iubirea în durere, așa cum se întâmplă unui copil care, dintr-o toană, își zgândărește crusta unei răni, ca s-o vadă sângerând. Mult sânge cursese pe sub podurile gărilor și multă plăcere fusese primită în schimb. Crusta răni se infecta desigur puțin, dar fără septicemie.

Până în ziua cu întâlnirea ratată pe peronul gării din Heidelberg. Cangrenă galopantă, amputarea iubirii. Rana se cicatrizează, formând o crustă groasă, pe care Hannah n-o mai atingea. Operație reușită.

Hannah nu mai zgândărea rana pe care o credea vindecată. Într-o zi, după despărțirea lor, Martin venise la Berlin să-l viziteze pe tânărul ei soț. Și rana se redeschise.

Hannah
Berlin, octombrie 1929

Nasul piticului

În sfârșit, vizita se termină. Profesorul Heidegger se pregătește să se întoarcă la Freiburg în tovărășia lui Günther Stern, soțul Hannei. Nu este prea devreme. Hannah nu mai poate rezista.

În această dimineață, profesorul a avut chef să facă un gest de curtoazie față de tinerii căsătoriți. A sosit cu trenul pentru câteva ore, pleacă înapoi în aceeași seară și tocmai se întâmplă că Günther merge la Freiburg, pentru numirea sa la Universitate. Profesorul i-a propus tânărului să călătorească împreună, ca să-și continue conversația.

Martin are un aer patern, afectat, nostalgic. Günther, naivul, nu știe nimic, nu vede nimic. Năucită, Hannah își privește soțul cum îi întinde lui Martin paltonul din stofă de lână maro, cum îl ajută să îmbrace mânecile, cu respectul datorat unei persoane mai în vârstă.

— Mergem la gară pe jos, tânărul meu prieten, spune Martin. Nu-i așa?

— Sigur, domnule profesor, răspunde Günther, curtenitor. Pe jos.

Cei doi se înțeleg bine... Dar ea! Uitată.

— Ah, scuzați-mă, spune ea cu o falsă veselie. Tocmai mi-am amintit că am un drum urgent de făcut. Vă las. Nu vă supărați, cred.

— Deloc, răspunde politicos Martin, înclinându-se. La revedere, dragă doamnă Stern.

Hannah coboară deja scările, val-vârtej. Ajunsă în stradă, aleargă. Va ajunge la gară înaintea lor, ca să le facă o surpriză. În timp ce Martin și Günther fac pe jos drumul între casă și gară, ea ajunge pe peron și se ascunde îndărătul cadrului unei uși. Îi așteaptă.

Vor trece pe dinaintea ei, vor urca în vagon, ea va înainta repede și atunci o vor vedea. Ce idee bună!

Martin și Günther trec pe dinaintea Hannei, urcă în vagon și, repede, Hannah aleargă pe peron. Trenul se pune în mișcare. Încă înainte de a fi văzută, ea surăde.

În picioare, dincolo de geam, Martin și Günther au o discuție animată. Vagonul trece încet prin fața Hannei, ea le face cu mâna, îi strigă...

Privirea lui Martin se oprește asupra ei fără s-o vadă și trenul accelerează. Surâsul de pe fața Hannei se stinge. Martin n-a recunoscut-o. Nici Günther.

— Nu e posibil, spune ea.

Când era mică, mama ei o speria povestindu-i despre un pitic al cărui nas creștea atât de mult încât, din cauza nasului, el nu mai putea fi văzut. Atunci, în glumă, Martha se prefăcea că n-o mai vede pe Hannah iar copilul, înspăimântat, striga: „Sunt eu, Hannah, Mutti! Sunt aici!” Dar nu. Hannah devenise invizibilă pentru mama ei.

Cu un gest mașinal, Hannah își pipăie nasul care n-a crescut. Trenul a dispărut. Hannah rămâne singură pe peron. Invizibilă pentru unica ei iubire pe care a văzut-o trecând prin fața ei, ca și cum ea ar fi fost inexistentă.

Sunt eu, Hannah, murmură ea. Eram aici, totuși.

Hannah

Hannah rămăsese multă vreme pe peron, simțindu-se îngrozitor de singură. Într-o bună zi, îl va uita pe Martin. Dar nu acolo, într-o gară, locul pe unde trec trenurile. Să aștepte, să mai aștepte puțin.

Dar dacă ar fi rămas la marginea câmpului atunci când el mergea singur, deși alături de ea, fără a găsi răgazul să se oprească?

Ezități, oscilații. Să schimbe cursul vieții lui Martin era o tentativă care cerea eroism — Hannei îi lipsea forța pentru așa ceva. Martin era un tren gata de plecare, având-o drept pasageră pe Hannah, cu destinația nicăieri. Atunci, să sară din trenul aflat în mișcare, cu riscul de a-și rupe gâtul?

La urma urmelor, da. Pentru că, în fața viitorului, Martin se eschiva. Noțiunea de viitor ținea de cele ome-nești, de acel impersonal „se” al vieții cotidiene, pe care Martin îl numea cu dezgust „public”. Viitorul? Nu neapărat necesar. Viitorul nu oferea decât o lume enervată, adică lipsită de nerv și de spirit.

Martin refuza iubirea așa cum o înțelegea lumea. Nimic nu-l înspăimânta mai mult decât mediocritatea gestului comun, acel „se spune” care-l pune pe fugă. Martin n-ar accepta niciodată să fie propriul său contemporan.

În filozofia sa, „Eu” al persoanei întâi nu avea nici o consistență. Martin nu putea spune „Eu te iubesc.” Dacă cineva spunea „Eu”, aceasta nu era adevărat. Era impersonalul „se” care nu gândea. „Gândirea mea lucrează, spunea Martin cu o bucurie extraordinară, nu mă pot împiedica.” Prin urmare, gândirea nu depindea de el. În aceasta „Eu” era neputincios, „Eu” era pasiv.

Nimeni nu-și putea propune să trăiască „împreună cu” Martin, nici măcar soția lui. Împreună cu el, nimeni. De altfel, el nu promisese nimic.

Totuși, el a fost primul, lui i se datora începutul.

După întrevvedere pe care Martin i-o acordase Hannei în biroul lui de la Universitate, îi trimisese prima lui epistolă. Ceremonios, docentul Heidegger scrisese că își propunea s-o îndrume pe tânăra studentă în filozofie, destinată unui viitor strălucit. La început, Hannah se simți flatăată pentru că atrăsese atenția vestitului profesor. Dar scrisoarea nu se oprea aici.

În schimb, profesorul îi solicita domnișoarei Arendt sprijinul moral pe care ea l-ar aduce extremei singurătăți a semnatărilor scrisorii. Hannah fu adânc mișcată. Heidegger suferea singur și ea l-ar putea consola.

„Viitor” – cuvântul exista în scrisoare, „singurătate” de asemeni.

Singurătatea era cheia strălucitoare care deschidea poarta dragostei. Hannah se repezise să intre, fără grijă pentru viitor.

Prin urmare, Martin suferea de singurătate, cu soția sa alături. De ce se căsătorise? Dintr-o greșeală. Nu exista altă posibilitate.

Or, o altă posibilitate exista și Hannah o înțelese, spre marea ei disperare. Martin nu-și împărțea singurătatea

cu nici un suflet din lume. Când renunța la ea era pentru clipa ființei, a meditației, a zăpezii, sau a sexului. Evadare scurtă, repede curmată.

„Fiecare «acum» este un «mai devreme» posibil al unui «mai târziu»” scrisese Martin. Cu alte cuvinte, prezentul, viitorul, trecutul sunt linii de perspectivă. Sensul timpului îi rămânea străin lui Martin.

De altfel, sensul, ce problemă! „Fără-de-sensul reprezintă o provocare pentru sens”, spunea el, și Martin își lansa propria provocare. El voia fără-de-sensul în afara oricăror repere. Aflat în afara ordinii, a drumurilor, a caselor. Rătăcitor pe drumuri. Pentru Martin, gândirea avea nevoie de un „ne-acasă”. Altfel spus, de un nicăieri.

De altfel, când, după atâția ani, o regăsise pe Hannah, nu „acasă la el” o dusesse, ci sub acoperișul Elfridei, în casa familiei, care nu era propriul său „acasă”. Acest diavol de Martin reușise să-și transforme propria locuință într-un nicăieri în lume. Într-un în altă parte.

Atâția „pe de altă parte”! Atâtea contradicții. Cu Martin acest „pe de altă parte” era inevitabil. Absență, despărțire, tăcere, nazism, pe de altă parte, tu ești pasiunea vieții mele. Rămâi, pleacă, pe de altă parte, revino.

Iar, după aceea, scrisorile lui! Șaisprezece la număr în 1950. Or, ce scria el?

Că o iubea ca înainte, că, de departe, dorea să-și treacă mâna prin părul Hannei, pe care-l simțea atât de aproape. Că sufletele lor rămăneau unul al celuilalt, că nopțile o visa foarte aproape de el.

De departe. În vis. Pe de altă parte.

La cererea lui, Hannah îi trimisese o fotografie recentă, în care nu arăta rău. Serioasă, cu capul înclinat, cu țigara în mână. Și Martin medita privind portretul Hannei.

Ochii ei nu-și pierduseră nimic din tristețe, spunea el. Viața le imprimase maturitate, dar imaginea nepieritoare a tinerei continua să existe în femeie. În fond, scrisese Martin, portretul Hannei e mai frumos decât realitatea.

Altfel spus, în portretul ei, Hannah era perfectă pentru că era imobilă. Ea se întrebase dacă nu cumva Martin ar fi preferat-o moartă, la urma urmelor.

Martin
Marburg, Hesse, 1924

Muzică

El i-a dat întâlnire pentru astăzi. O să aprindă lampa din salon și o s-o stingă de trei ori. La acest semnal, ea o să înțeleagă că Elfride a plecat de acasă cu copiii și că terenul este liber.

Divanul din cameră este vast ca marea. Acum, acesta este terenul. Martin pipăie postavul. Hannah n-a venit încă. Va veni în curând.

Ea sună, sosește.

O clipă. Și timpul dispare.

După ce a făcut dragoste, Martin preferă să asculte Beethoven. Trupul fragil al Hannei se mișcă, trăiește. Menghina coapselor lui Martin se strânge în jurul gâtului Hannei, așezată la picioarele lui. Ea geme. Încă puțin și ar putea izbucni în suspine, iar liniștea s-ar duce... Dar nu. Dar ea rămâne nemișcată, gata pentru faptul-de-a-fi-laolaltă cu muzica. Hannah este o copilă cuminte care nu tulbură muzica. Martin vibrează.

Fericita stare-de-deschidere este atinsă. O dată cu ea, extazul. Cu nimeni altcineva în afară de Hannah. Nu-

mele secret pe care Martin i l-a dat Hannei este „Nimeni împreună cu mine”.

Sfârșitul ultimei mișcări. Imediat, timpul își reia curgerea. Acum, muzica se oprește. Se face liniște. Martin se apleacă asupra Hannei, ca să-i sărute gura...

Așezat, Martin constată că Hannah, ghemuită în brațele lui, e fără viață, un obiect doar. Hannah a părăsit lumea. Ea a încetat să fie cu el, pentru a începe să nu mai fie. Martin ține în brațe această negație a unei ființe vii, numită cadavru. Se cutremură de groază. N-a ucis-o el!

Nu e el! Picioarele care o îmbrățișează nu sunt ale lui. Beethoven e cel care a făcut să curgă sângele din micile urechi ale zânei...Privită, Hannah se schimbă. Limba pe care lui îi plăcea s-o sărute atârna afară din gură, capul cu plete negre se desprinde și se rostogolește pe teren. Piciorul lui Martin dribblează.

Martin scoate un urlet gătuit.

Fuge, se izbește de ușă și, se trezește.

„Capul! Moartă, nu! Nu ea! Nu acum. Curând, poate. Într-o zi. Care zi, care dintre ele mai întâi? Ea, sau el?

Să o revadă o dată, o singură dată. Să se ridice, să se ducă, să meargă. Să încerce, singur.”

Hannah

Şaisprezece scrisori în 1950. În 1951, numai şase scrisori. Martin nu-i mai cerea fotografii ale ei, ci ale Marthei, mama ei, pe care nu o cunoştea. Îi recomanda să fie prudentă atunci când îi scria. O avertiza că la următoarea ei vizită la Freiburg va fi, poate, martora unor incidente.

Elfride redevenise stăpână pe situaţie.

Hannah tergiversă o nouă plecare în Germania. În cursul discuţiilor cu soţul ei, Hannah nu mai vorbea despre Martin, ci îl numea „Freiburg”, oraşul în care se afla casa soţiei lui Martin, iar Martin închis în ea. Hannah pronunţa „Freiburg” cu tonul la care pudoarea faţă de întemniţat te obligă atunci când rosteşti numele închisorii.

Se va duce să-I vadă pe Freiburg? Nu e sigur. Ce ar zice Freiburg dacă ea ar veni pe neaşteptate? Freiburg ar face scene, iar Freiburg ar suferi. Freiburg nu i-ar suporta prezenţa şi Freiburg ar privi-o cu o mină de câine bătut. Freiburg era un cuplu, iar ea, Hannah, intrusa.

În 1952, numai trei scrisori de la Martin. Blücher insistă ca ea să plece. Datorită insistenţelor soţului ei, Hannah revăzu Freiburgul. Elfride făcu scene. Martin suferi. Hannah se retrase. Ruptură. La New York, când îi povestea lui Blücher, Hannah evoca Freiburgul cu melancolie.

Prenumele Martin reapăruse la sfârșitul unei scrisori în 1967. *Martin* era scris cu cerneală albastră. La acest semn, Hannah știu că putea reveni la Freiburg, orașul din Germania unde o aștepta Martin. Freiburg se calmase. Fuseseră ani de repaos. Și iată că, în ultimul moment, Freiburg nu mai însemna doar Elfride, jumătatea lui Martin.

Într-o zi, gândea Hannah, amândoi, Martin și Hannah nu vor mai fi.

Interminabila așteptare a vieții în viziunea lui Martin Heidegger se va încheia. Permanent, la fiecare pas în filozofia sa, el va fi fost locuit de faptul-de-a-fi-întru-moarte. Ca un țaran autentic ce era, Martin repeta adagiul pălmașului din Boemia: „De îndată ce un om se naște, el este destul de bătrân pentru a muri”. Într-o zi, și pentru Martin și pentru Hannah va veni clipa sfârșitului. La acest gând, Hannah ridică din umeri. Nu vedea de ce să se lase mai departe obsedată de această idee. După moarte era abisul, acel „șeol” al evreilor. Atâta doar.

Trebuia să te lași locuit de moarte sau de viață? Hannah alesese. Categorie, viața. În fața morții, nimeni nu avea nici o putere. În fața vieții, puteai rezista. Când se afla la fundul apei, Hannah știuse întotdeauna să dea din picioare pentru a se ridica la suprafață. Să fie tare! Să reziste! Să nu cedeze! Chiar și în lagărul de concentrare francez, nici foamea, nici noroiul n-o biruiseră pe Hannah.

Să nu ocolească riscurile, să și le asume. Să transporte documente codificate în grecește pe sub nasul poliției germane, să povestească minciuni polițistului de treabă, să treacă frontiera clandestin. Să se vadă în situația de paria în Franța, tot așa în America, străină peste tot. Să riște fără să-și dea seama absolut totul, să analizeze cazul lui Eichmann, să-i evidențieze banalitatea, înspăimântă-

toarea supunere și să se trezească în cele din urmă că este paria pentru evrei, paria în Israel, ceva atât de dureros. Hannah făcuse toate acestea. Iar acolo, sub acoperișul casei din Freiburg, misiunea ei nu era încheiată.

Cu riscul pe care-l implica iertarea, să-l accepte pe Martin așa cum era. Și de asemenea pe Elfride, trecând peste toate. Era nevoie de rezistență. Ei bine, să reziste, să nu cedeze.

În timp ce Martin își va fi petrecut viața preferând fuga.

El reflectase chiar mult asupra fugii, această formă muzicală pe două voci, ale cărei linii se unesc și se opun înainte de a se îmbina din nou într-o melodie unică.

Până și în modul lui Martin de a gândi, fuga era prezentă. Impostorul! Hannah nu fugise niciodată.

Niciodată?

Dumnezeule, suspină ea.

Hannah
Königsberg, Prusia orientală, vara 1920
Fuga la Stolp

„Hannah a dispărut!”

Așa va spune mama ei. Ori „Fiica mea, am pierdut-o!” E posibil chiar să nu spună nimic. O să plângă, sau o să se lamenteze. Cu atât mai rău!

Hannah hotărăște să alunge aceste idei neplăcute. O să plece. Toți dorm. Este condiția pentru expediția ei. Secretul, noaptea, pe când ceilalți dorm.

Ea dă la o parte cu mii de precauții cearșafurile, ca și cum foșnetul pânzei s-ar putea auzi. Rochia ei e pe scaun. O îmbracă peste cămașa de noapte, mai lungă decât rochia, dar puțină dantelă englezească care se vede nu are nici o importanță. Își încheie nasturii pe întuneric, greșește, o ia de la capăt. Fii mai calmă, Hannah, mai calmă... Rămâne lucrul cel mai important: să-și pună peste părul buclat o voaletă neagră, șterpelită din comoda mamei sale.

În picioarele goale, cu sandalele în mână, coboară scara. Treaptă după treaptă, cu grijă, să nu cadă... Orbește, întinde mâinile și băjbăie: la stânga bufetul; în față, masa, scaunele aliniate, apoi colțul șifonierului și, drept

înainte, ușa. Ducându-se la culcare, Hannah a uns broasca, așa cum îi ceruse mama ei.

Tocmai acest gest i-a dat ideea. Unsă, broasca nu face zgomot. Se deschide singură și te invită să ieși. Ah, să pleci când ceilalți dorm!

Într-o noapte cu lună plină, să pleci de acasă la Stolp, unde locuiește Anna Mendelssohn, o fată de vârsta ei, pe care Hannah n-o cunoaște.

E afară. Inutil să încuie ușa. În felul acesta, mama o să știe că a plecat. Hannah își încalță sandalele, își umple nările de mirosurile nocturne ale Königsbergului. Luna nu e câtuși de puțin plină. E un corn subțirel, sarcastic, trebuie să-ți sucești gâtul ca s-o vezi deasupra acoperișurilor. Dar stelele, puzderie, sunt binevoitoare. E umed. Hannah știe unde merge. În pragul porții, ea culege o pietricică pe care o pune în buzunar.

Străbate străzile.

Nu e țipenie de om la ora asta. Hannah se simte eliberată de lumina zilei, de casă, de vacanța școlară. Tramvaiul întârzie. Ce așteptare! În sfârșit, roțile scrâsnesc pe șine, clopoțelul sună, vagoanele se clatină, iată-l. Tramvaiul oprește în stație. Hannah urcă, ușoară. Conducătorul privește cu coada ochiului voaleta neagră și dantela englezească care atârnă de sub rochia fetei, atât de plăpândă, atât de tânără.

— Un bilet pentru Stolp, spune Hannah cu o voce hotărâtă.

— Singură, în toiul nopții? se miră conductorul, bănuitor.

— Bunica mea e bolnavă, răspunde ea pe un ton sumbru. Trebuie să merg la ea. Vă rog.

Adevăr, sau minciună? Copila are un aer inocent. Conducătorul ridică din umeri și tramvaiul pornește.

În tramvai, muncitori picotind. Se întorc acasă, sau merg la uzină. Hannei îi e milă de ei. Nu i se întâmplă des să vadă Königsbergul adormit. Atentă, Hannah veghează. Apoi, se lasă legănată. Stolp nu e departe de Königsberg, dar câmpul nu se vede pentru că e întuneric.

Pe neașteptate, ceva s-a schimbat. Între clădiri, apare o dâră de cenușiu. Deja! Oh, nu. Nu trebuie să se facă zi-uă, nu încă! Își reazemă fruntea voalată de geam, cu ochii ținți la cenușiu care pălește. Tramvaiul înaintează fără grabă; stații, bilete, tot mai numeroase. Încărcată de activitățile zilei, lumina se pregătește să renască. Repe-de, mai repede!

Când sare din tramvai, s-a luminat de ziuă. Familia Mendelssohn locuiește pe cealaltă parte a străzii, la stânga, după colț. Obloanele de la fereastra Annei Mendelssohn, fata care locuiește acolo, sunt închise. Hannah nu știe dacă ea e brună sau blondă.

Mama i-a interzis Hannei s-o frecventeze pe fiica soților Mendelssohn. Tatăl ei este la închisoare, se zice, pentru că și-a sedus una dintre paciente. E adevărat că doctorul Mendelssohn este extraordinar de frumos. Nu e sigur că acuzațiile împotriva bietului doctor sunt complet justificate – se vorbește de antisemitism... Dar la capitolul bunelor moravuri, Martha nu glumește.

Hannah scoate pietricica și o aruncă. Un oblon se deschide. Hannah își ridică voaleta.

— Am venit să te trezesc! strigă Hannah din toate puterile.

— Cine e? întreabă vocea somnoroasă a Annei.

— Nu mă cunoști! strigă Hannah. Sunt o prietenă a iubitului tău, Ernst Grumach!

— La ora asta? Ești complet nebună!

— Deschide, sau sparg un geam!

Pașii ușori ai Annei pe scară, pe dalele de gresie. Cu fața boțită de somn, Anna întredeschide ușa. Pare nemulțumită.

Hannah îi sare de gât.

Dacă Ernst Grumach nu i-ar fi vorbit atât despre iubita lui, Hannah nu și-ar fi dorit s-o cunoască. Și dacă mama ei nu i-ar fi interzis casa Mendelssohn, Hannah n-ar fi hotărât să forțeze destinul. Acum a făcut-o. Datorită unui tânăr pe nume Ernst Grumach, Anna și Hannah au făcut cunoștință. Nu s-au mai despărțit.

În Königsberg, Martha deschide ușa camerei Hannei și vede patul răvășit. Sângele îi îngheață în vine.

Hannah e incorigibilă. Unde să fie? Pe străzi, singură, în pădure, pe câmpuri? Martha e furioasă. Nu se neliniștește. În sfârșit, nu prea mult. Timpul trece. Martha așteaptă.

„Hutzpa Hannah“, gândește ea, clocotind de mânie. „Nerușinată de Hannah. Așteaptă fetițo, să vezi ce-ți pregătesc.“

Hannah cea fugară. Făcându-și ordine în sertare, Martha descoperă că Hannah i-a luat o voaletă de tul negru. Voaleta ei preferată.

Hannah

Când Hannah se întorsese acasă, Martha era mânioasă, dar nu plângea. Mai degrabă mândră de isprava ei, Hannah îi explicase că dorise să facă ceva în secret și să vadă stelele de iunie. Martha o dojenise sever. O dată în plus, se vedea că avea cui semăna.

În acea perioadă, Martha evocase personalitatea mătușii ei, vestită în familie pentru a fi complotat cu anarhiștii, purtând o voaletă neagră ca să-și ascundă chipul. Aceeași siluetă, aceeași talie, aceeași privire melancolică și preferința pentru secret, proprii Hannei. Gata cu misterele, spusese Martha. Fără comploturi.

Nu acum, în orice caz.

Mai târziu, la ieșirea lui din închisoare, doctorul Mendelssohn își deschisese din nou un cabinet medical. Martha recunoscuse că fusese victima zvonurilor răuvoitoare și familiile se întâlniseră. Hannah și Anna nu se mai despărțiseră. Annchen, draga ei prietenă...

Totuși, după fugă, Martha făcuse atâta scandal, încât Hannah renunțase la o nouă încercare de acest gen, dacă nu cumva făcea același lucru scriindu-și primele poezii. Le scria în singurătate, izolându-se. Se descoperea pe ea însăși. Nu le publica, le ascundea. Erau o formă de disimulare. Da, poezia era o fugă acceptabilă; o voaletă pentru gânduri.

Prin urmare, Martin și Hannah aveau în comun preferința pentru fugă. Asemeni tuturor amantilor, ei evadaseră fiecare pentru sine, împreună.

Doi fugari se iubeau pe viață, pe moarte. Minunată poveste! Într-un fel, Martin și Hannah puteau fi comparați cu Tristan și Isolda, uniți în moarte, departe de soții lor. „Tragedie!” ar fi spus Martin. Dar în loc de aceasta, sfârșitul vieților lor nu era decât un vodevil într-un mediu de mic burghezi. Și l-ar putea cineva imagina pe Tristan îmbătrânit și surd iar pe Isolda șontăcând pe picioare bolnave?

„Eu am vrut ca lucrurile să fie astfel, își spuse Hannah. Ce am vrut de fapt?”

Să evit despărțirea. Să țin strâns firul vieții lui. Să compensez absența care nu ștergea nimic. Nici muzica lui Beethoven, nici așternuturile pasiunii. Nici extazul, nici așteptarea.

Nici crucea încârligată pe reverul hainei lui Martin.

La acest gând, Hannah arunca asupra acelei afurisite cruci o cerneală neagră în adâncuri, asemeni sepiei atacate.

Gata cu visarea! Ceainicul şuiera, de Elfride nu se vedea nici urmă. Unde dispăruse? La Martin? În camera ei, să ia un medicament? La toaletă? Ceainicul avea să dea în foc până la urmă. Agasată, Hannah își zise că trebuia să stingă focul. Dar ce buton trebuia întors? Cel aflat acolo, sus, în dreapta? În ce sens?

— **N**u! strigă Elfride din pragul bucătăriei. Deschizi gazul în loc să-l închizi... Ai să ne asfixiezi, Hannah!

Interzisă, Hannah răsuci butonul pe care-l greșise.

— Lasă-mă pe mine, spuse Elfride.

— Nu mă pricep la gospodărie, mormăi ea.

— Văd, surâse Elfride.

Meticuloasă, ea puse pulberea neagră în filtrul cafetierei, turnă apa care trecea prin sită, așteptă. Eficientă, fără un gest în plus.

Venise momentul pentru a face lumină în cazul Elfridei.

— Iată-ți otrava, zise Elfride, servind cafeaua.

— Nu mai vreau, fu răspunsul. În sfârșit... Ba da.

Hannah înghiți cafeaua pe nerăsuflăte. Indescifrabilă, Elfride arbora un surâs vag.

— Ah! Mulțumesc, zise Hannah, punând ceașca pe masă cu un gest brusc. Nu mă mai simt deloc obosită. Să continuăm, Elfride. Discuția noastră.

— Mi se pare că am vorbit destul, murmură Elfride. Am cam obosit, Hannah. Recunosc rolul dumatăle în viața lui Martin. Și dumneata l-ai înțeles pe al meu. S-a spus totul.

— Nu complet.

— Ce mai rămâne? se miră Elfride.

— Dumneata. Sincer, explică-mi de ce l-ai târât pe Martin în nazism?

Chipul Elfridei încremeni. Se lăsă să cadă pe scaun.

— Iarăși, murmură ea. N-ai să termini niciodată!

— Pentru Martin, bănuiesc cum au stat lucrurile. Nu pentru dumneata.

— Eu? Are vreo importanță?

— Dumneata ai aderat la Partidul național-socialist înaintea lui. Nu pot scăpa de ideea că te-a urmat. Că a fost influența dumitale, Elfride, știi bine. Angajamentul dumitale.

— Eu n-am făcut mare lucru, se apără ea. Eu eram...

— O nazistă, reluă Hannah fără milă. Singura femeie care-mi va explica în ce fel s-a putut adera la această mișcare.

— Nu pentru multă vreme! Noi am înțeles repede că...

— În 1933, de îndată ce preia puterea, Führer-ul nostru promulgă legi antievreiești. Evreii sunt aruncați afară din Universitate. Evreii sunt înlăturați din funcțiile publice. Voi erați membri ai partidului.

— Noi n-am crezut niciodată că lucrurile vor ajunge la...

— Știm asta. Sunteți cu toții nevinovați.

— Lasă-mă să-mi termin frazele măcar!

Elfride se ridică și păși de-a lungul și de-a latul încăperii, exasperată.

— Haide, așază-te, Elfride. N-am să te mai întrerup.

Nici un răspuns.

— Mă aflu aici ca să înțeleg. Să te ascult. Nu suntem la tribunal...

— Ba da! exclamă Elfride, înfruntând-o. N-ai să încetezi! Dacă am remușcări? Nu! Sunt vinovată? Lasă-mă în pace!

— Cum dorești, zise Hannah și se pregăti să plece. Își luă pachetul de țigări și îl puse în poșetă, pe care și-o așeză pe braț.

— N-ai să pleci! se indignă Elfride. Și Martin?

— Pe dumneata vreau să te aud ce spui. Nu vrei să vorbești, plec.

Înfrântă, Elfride se reaseză pe marginea scaunului.

— Cu adevărat vrei să înțelegi?

— Vreau să înțeleg totul, Elfride. Chiar și pe dumneata. Elfride ezită.

Ochii negri ai dușmancei erau impenetrabili. Cu mâna sub bărbie, Hannah părea de o neutralitate atentă. Ridicând din sprâncene, ea o încurajă pe Elfride.

— Încearcă, zise ea.

— Știi că înainte de a mă căsători cu Martin studiasem, începutu Elfride. Martin ți-a spus probabil că eram foarte implicată în activitățile de protecție a femeilor. Ți amintesti de asta?

— Foarte bine. Dar eu n-am fost niciodată de acord cu feminismul. Nu veți împiedica mica diferență între bărbat și...

— Nu începe cu teoriile dumitale elevate, sau tac!

— Scuză-mă, spuse Hannah, mușcându-și buzele.

— În familia mea, avem cu toții simțul responsabilității. Eu am fost crescută în religia luterană, cu principii de participare socială. Cu Martin, lucrurile stăteau altfel. Faptul de a fi născut catolic, în Germania, nu e de natură să te ajute să faci o carieră universitară. E mai greu să ai încredere în tine. Martin nu are nici o noțiune despre viața în colectiv. Martin a fost așa de timid, așa de defavorizat...

— Să revenim la dumneata, te rog.

— Ei bine... ezită Elfride. Uite, eu făceam parte din Mișcarea tineretului, la care Martin aderase, ca și Elisabeth Blochmann, care este evreică și prietena noastră. Martin

a ajutat-o mult în timpul războiului. Asta, ca să știi, Hannah.

— Știu. A cazat-o în Anglia. Și dumneata?

— Eu m-am ocupat de educație și apoi de muncitoare, pe care decadența germană le reducea la o condiție sub-umană.

— Decadența, observă Hannah. Te referi la Republica de la Weimar.

— N-ai să aperi... Bine. Să spunem că inflația le lovea pe muncitoare direct. Șomajul era răul absolut. Unde erai în 1929, Hannah? În momentele cele mai grele ale crizei?

— La Berlin. Tocmai mă căsătorisem cu Günther Stern.

— Și îți continuai studiile.

— Exact, spuse Hannah. Dar eram și eu înrolată politic.

— Nu în același fel. Ședințele, broșurile, manifestațiile, discuțiile prelungite, noaptea... Ce ai făcut pentru cei săraci? Eu mă ocupam de educație. Când Partidul nazist a îndemnat femeile germane să i se alăture pentru a lupta în spiritul demnității, n-am ezitat. Am devenit membru.

— Pur și simplu, zise Hannah. Îl consultaseși pe Martin?

— Martin era foarte mândru de autonomia mea. El, care nu știa să se angajeze, o făcea prin delegație.

— Asta a fost! zise Hannah, triumfătoare. Prin urmare, datorită dumatăle a devenit și el membru.

— Martin s-a hotărât singur! protestă Elfride. Evoluția ideilor sale l-a condus la...

Se opri. Cum să explice fervoarea lui Martin?

— ... la dorința de a contribui la regenerarea lumii, sfârși ea cu dificultate. Germania... Amintește-ți. Universul nostru se dezagrega, corupția era dezgustătoare. S-a deschis o breșă. O torță printre tenebre.

— Mereu acest vocabular, zise Hannah impasibilă.

Focurile în noapte, masele frumos încolonate, ordinea neagră a trupelor SS, sclipirea pumnalelor lor, toate astea...

— Sunt lucruri în care am crezut. Poporul le-a crezut. Partidul se deschidea spre o altă lume. Martin s-a năpustit. Eu nu i-am cerut nimic.

— Dar erai mulțumită să-l vezi nazist.

— Eram surprinsă, spuse Elfride. Martin nu mai se-măna cu sine însuși. Trăia într-o stare de exaltare. Vorbea continuu, privirea i se înflăcăra, nu dormea suficient, parcă era nebun... Pentru prima dată de când îl cunoșteam, Martin acționa. Datoria mea era să-l susțin și este ceea ce am făcut.

Elfride făcu o pauză. Trebuia să încheie.

— Eu am rezistat până la capăt, mai multă vreme decât el, turui ea.

— I-auzi, zise Hannah. Ce vrei să spui?

— După demisia lui de la rectorat, în 1934, eu am continuat, zise ea înălțând capul. Am apărat drepturile femeilor în timpul războiului. Pe urmă, m-am bătut pentru ca ele să construiască tranșee. Femeile mă ascultau, fie că erau însărcinate sau bolnave. Se pare că eram formidabilă.

— Nu mă îndoiesc, spuse Hannah. Să comande, ce ideal pentru o prusacă!

— Prusacă sunt prin naștere, Hannah. Nu mă rușinez de asta. Lucram pentru națiunea germană. Crezi ce vrei, nu am ce să-mi reproșez.

Hannah tăcea. Inocența Elfridei era insuportabilă. Privirea ei exprima o provocare naivă. Era în drepturile ei, nemțoaică până în măduva oaselor. Incapabilă să se căiască. Un Eichmann cu fustă.

Totul trebuia luat de la capăt.

— Uite, reluă ea. La început, când vedeai evrei bătuți, jefuiți, ce gândeai?

— Că era foarte trist pentru ei.

— Ăsta nu e un gând. Nu te-ai gândit la nedreptate, Elfride?

— Ba da. Dar aceasta devenise inevitabilă. Unii evrei spuneau ei înșiși acest lucru! Erau de acord că evreii ocupau un loc prea important în afaceri, în universitate!

— Era părerea unui grup restrâns de iresponsabili! se răsti Hannah.

— Poate, dar aceia acceptau noile legi! Mai mult, le găseau bune! Iar noi, noi să fi putut înțelege ce se pregătea?

— Stai puțin, zise Hannah. În 1933, apare primul decret care exclude din funcțiile publice pe nearieni. Este începutul. Din partea voastră, nici o reacție.

— Nici din a lor!

— Dar voi nu spuneți nimic nici atunci când sunt destituiți profesorii evrei!

— Martin credea că o lume nouă nu se naște fără pierderi. Hotărâsem să găsim soluții reparatorii, pe cât era posibil. Să alinăm suferințele prietenilor noștri evrei. Nu eram de acord cu situația, crede-mă.

— Cred că erai antisemită, Elfride, zise Hannah, pronunțând cuvintele răspicat.

— Și eu îți spun că nu! se înfurie Elfride. Dă-mi o dovadă!

— De ce i-ai întors spatele lui Günther Stern?

— Nu e adevărat! Nu-mi amintesc nici măcar de numele...

În clipa aceea, ca o lovitură de bici, memoria îi reveni.

Elfride
Todtnauberg, Pădurea-Neagră, vara 1924

Noaptea lui Günther Stern

Atenți, studenții sunt așezați în jurul lui Martin. Înserarea s-a lăsat peste Todtnauberg. Este ceasul când muntele se însufletește. Elfride e gata, cu legăturile de vreascuri în mâini. Peste puțin timp, Martin va aprinde focul.

El vorbește rar, ca un magician, în fața acestor priviri fascinate. Evocă rădăcinile grecești ale ființării, acea luncă în noapte. Citează din Hölderlin, se înflăcărează.

Fetele au codițe, băieții sunt în șort. Elfride îi privește cu duioșie. După tot ce însemnase decadența, rușinea, daunele de război plătite, speranța trăiește în ei. Sunt frumoși. Uneori plăpânzi, cam prea plăpânzi. Ar trebui hrăniți cum trebuie, să prindă putere. Destinul poporului german depinde de acest tineret extaziat.

Martin face semn. Elfride îngrămădește vreascurile unul peste altul, în cruce. El aprinde focul și flăcările se înalță. Scurte, mistuindu-se repede, prea repede pentru a reține atenția. Tensiunea scade, tinerii își îndreaptă spatele, râd. Unul dintre ei se ridică și se întinde cu o asemenea naturalețe, încât Elfridei i se taie respirația. Brațele lui

goale pun în evidență mușchii perfecți. Ce frumos tânăr german, necunoscutul!

Elfride nu se satură să-l privească. El se mișcă încoace și-ncolo, grațios și puternic. Este întruchiparea Naturii. Pe neașteptate, Martin îl pune la încercare, cerându-i să stea în cap, cu picioarele în aer. Băiatul se așază pe iarbă și, dintr-o dată, se ridică. În poziție verticală, stând pe cap, cu spatele luminat de resturile focului. Rămâne multă vreme în această poziție. Rezistă, fără efort. Uluit, Martin îl felicită și băiatul coboară pe sol cu suplete.

La sfârșit, Elfride nu se mai stăpânește. Iese din umbră, se apropie. Băiatul stă în fața ei, cu mâinile în buzunare. Are trăsături perfecte, foarte regulate.

— Cum te cheamă? întreabă ea.

— Günther.

— Porți prenumele unui erou al lui Wagner, spune ea. Ce coincidență!

— Wagner! se încruntă băiatul.

— Vino cu mine, spune ea, luându-l de mână. Trebuie să revenim la realitate, să mergem acasă. Uite, Martin îmi face semn că este timpul.

Focul pâlpâie. Tinerii se ridică și coboară colina. Elfride merge cu Günther, mână în mână. Noaptea o îndeamnă să fie încrezătoare. Nu ezită.

— Și văzându-te cum ești, îi spune ea, nu vrei să intri în Partidul național-socialist? Ai tinerețe, forță, sănătate, ești tânărul strălucit de care avem nevoie...

— Sunt evreu. Mă numesc Günther Stern. Numele meu înseamnă „stea”.

Elfride duce mâna la gură, îngrozită. Germanul perfect este un evreu. Poartă numele stelei care apare pe frontonul sinagogilor!

Înainte de a-i întoarce spatele, băiatul îi aruncă un zâmbet plin de mândrie.

Elfride nu suportă să vadă oglindite în ochii tânărului evreu resentimentele care o stăpânesc, oroarea pe care el i-o inspiră. Nu tolerează acest zâmbet. Se îndepărtează în întuneric.

Niciodată nu va mai face așa ceva. Elfride nu va mai lăsa nimic să se vadă.

Când vine timpul să se așeze în pat, Martin evocă un foc care ar urca până la cer, un foc de neuitat. Pentru a regenera filozofia, e nevoie de o acțiune viguroasă, chiar dacă ramurile putrede ar fi tăiate. „O cauză mare necesită mijloace pe măsură”, spune el.

De acum înainte, Elfride va trebui să pregătească o stivă de bușteni. S-a terminat cu vreascurile ale căror flăcări sunt scurte.

Mușchii lui Günther întinzându-se lângă foc. Elfride își amintea de acest spate.

— Văd că memoria îți revine, spuse Hannah.

— Categorie, nu. Caut să asociez un chip cu acest nume, răspunse ea cu obrajii îmbujorați.

— Ciudat, nu-i așa? Cât de multe uităm!

— Martin și cu mine n-am făcut niciodată rău prietenilor noștri evrei, repetă Elfride. Dimpotrivă! Ne părea rău...

— Dar când a murit bătrânul Husserl, Martin n-a fost la înmormântarea lui. Propriul lui profesor, maestrul lui! Un evreu a cărui izgonire din Universitate Martin a permis-o. Un atât de mare filozof! Ar fi fost periculos să se arate, îmi închipui!

— Martin era în pat, bolnav. Avea frisoane, din cauza febrei...

— Dar nici dumneata nu erai acolo. Ar fi putut să-ți ceară să-l reprezinți! N-ai făcut-o. N-ați trimis nici măcar o scrisoare de condoleanțe soției lui!

— Martin a regretat adânc faptul, spuse Elfride. Îi era rușine.

— Eu nu-ți vorbesc despre Martin! se înfurie Hannah. Unde erai dumneata?

— La căpătâiul lui Martin, murmură Elfride, tremurând. E monstruos! Când a murit profesorul Husserl...

Fraza Elfridei se întrerupse brusc.

Elfride
Freiburg-im-Breisgau, 23 aprilie 1933
Florile pentru Malwina

Când Martin venise acasă de la Universitate, îi anunțase cu tristețe vestea: conform decretului cu privire la nearienii aflați în funcții publice, profesorul Husserl tocmai fusese destituit. Decretul poartă data de 7 aprilie.

— Evident, a spus Elfride. Pentru că el și soția lui sunt evrei. Bietul Husserl!

— Este noua lege a Reich-ului, a răspuns Martin cu un oftat. Iar legile sunt nemiloase prin definiție.

— În plus, fiul lor a fost de curând arestat de Gestapo, a adăugat ea. Vrei să mergem să le facem o vizită? Asta i-ar consola puțin...

— Nu știu, a ezitat Martin. Ultima dată când ne-am văzut, Malwina Husserl nu ne-a ascuns sentimentele ei. Cred că ne reproșează angajarea politică. Riscăm să interpretăm demersul nostru drept o provocare. Nu, fără vizite. Trimite-le flori, ele vor vorbi pentru noi.

Elfride hotărâște să adauge o scrisoare, pe care o va scrie ea însăși. Este momentul.

Nimic nu poate altera recunoștința elevului Heidegger față de maestrul său, Edmund Husserl. Nici o orientare

politică nu va șterge urmele acestei datorii, atât de greu de exprimat în contextul evenimentelor actuale... Fără îndoială, din greșeală, în agitația generală, niște mici funcționari și-au arătat zelul, tot așa cum s-a întâmplat în timpul revoluției din 1918, când extremiștii roșii au împușcat atâta lume...

Nimeni nu-i poate împiedica pe imbecili să greșească. Profesorul Husserl este o glorie națională, de care Reich-ul face foarte rău că se lipsește. Este o simplă greșeală, care va fi reparată. Reich-ul nu poate lua măsuri împotriva evreilor demni din Germania. Să-i expulzeze pe alții, fie. Dar pe Malwina Husserl?

Malwina este o evreică de treabă. Nu ca acele studente nerușinate care se învârteau în jurul lui Martin la Marburg. Cum o chema pe fata de la Königsberg? Sarah, sau așa ceva. Sarah Arendt. Sau Hannah. Aceea, ce soi rău! O privire provocatoare, părul tăiat scurt, fuste mulate pe trup și ghete. Nu, Malwina nu avea nici o legătură cu acele fete. Iar soțul ei este un evreu onorabil. Ar fi trebuit făcută o excepție pentru profesorul Husserl.

Semnează pentru ea și pentru Martin.

La florărie, Elfride își alege aranjamentul floral cu o atenție specială: iriși, bujori, nimic galben. Un buchet care nu spunea mare lucru. Va merge ea însăși să lase florile acasă la familia Husserl. Și-a făcut datoria. Și o iubește pe Malwina din toată inima.

Elfride

Două momente de revenire a memoriei, unul după altul.

Martin nu fusese niciodată antisemit. Nu se gândea la asta; nu remarcă nimic. S-ar fi spus că semnele cele mai notorii îi scăpau, numele, nasul, negrul ochilor, expresia lor melancolică, talentul pentru muzică, insolența, grația. În târgușorul său natal, Martin nu întâlnise în drumul lui evrei din răsărit, cu redingote, perciuni, bărbi și cu jegul celor din micile orașe. Și când îi apăruse în cale Hannah, el nu identificase evreica, seducătoare fatală de bărbați însurați. De asta, Elfride era sigură. Altfel, Hannah nu l-ar fi cucerit pe Martin.

Prin urmare, în ceea ce privește antisemitismul, Martin era mai presus de orice bănuială. Până la aceste amintiri care îi aduceau flăcări în obraji, Elfride se credea și pe sine ireproșabilă.

Elfride era uimită. Da, față de acel băiat fusese antisemită, cel puțin o dată, dacă nu mai mult. Nici o porțiță de scăpare. Prin simpla ei prezență, Hannah readusese la suprafață amintirile pierdute sub mantia timpului. Vrăjitoarea!

Dar ce-i cu asta, Elfride împărtășise un sentiment larg răspândit, altfel, poporul german n-ar fi acceptat prime-

le legi antievreiești, să fim serioși. Răul nu era în ea. El era colectiv. Se datora istoriei agitate a Germaniei: era ea vinovată de faptul că europenii oprimaseră Republica de la Weimar după Primul război mondial? Trebuia Elfride să-și asume decadența, șomajul, mizeria, aflate într-un contrast atât de crud cu bogățiile exorbitante ale capitalului evreiesc din străinătate?

Pe de altă parte, florile pentru Husserl dovedeau că ea se schimbase. Sufletul ei de femeie germană nu era insensibil la suferințele altora. Și era prea simplu pentru Hannah să invoce eternele dipute dintre ele pentru a o acuza de antisemitism. Desigur, evreică, această Arendt. Dar mai presus de orice, ea era pasiunea lui Martin. Chiar dacă ar fi fost ea ariană și blondă, Elfride ar fi procedat în același fel – i-ar fi declarat război pentru totdeauna.

Neîntrerupt. Elfride reușise să pună obstacole în calea pasiunii lui Martin. Cât despre cealaltă, Elfride o ținea la capătul unui băț, ca pe un șarpe.

Cu excepția momentului de față, în bucătărie. Șarpele se încolăcea în jurul bățului și își scuipa veninul.

Antisemită, doamna Heidegger? Elfride n-ar mărturisii aceasta sub nici un motiv. Ar folosi bățul pentru a lovi cu putere.

— Ei bine, dar la moartea lui Husserl? se enervă Hannah. Ce ai să-mi mai spui?

— Nimic deosebit de important, răspunse Elfride cu efort.

— De ce faci grimasele astea? se neliniști Hannah. Te doare stomacul?

— Mi se întâmplă, mormăi Elfride. Am senzații neplăcute de acreală. Trebuie să iau medicamente. Asta am făcut adineauri.

— Eu am probleme cu plămânii. Desigur, din cauza tutunului. Mă supără și picioarele, merg greu.

— Bătrânețea temperează cel puțin, murmură Elfride. Vezi cu cât calm stăm de vorbă.

Să adoarmă neîncrederea Hannei. Să aștepte puțin. Bătrâna își aprindea încă o țigară.

Primul asalt.

— De fapt, Hannah, zise Elfride ca din întâmplare, n-ai fost și dumneata acuzată de antisemitism?

— Să lăsăm asta, spuse Hannah pe un ton sec. Vorbeam despre antisemitismul dumitale, după câte știu.

Hannah nu putea fi luată prin surprindere. Remiză. Între timp, subiect evitat.

— Am să-ți dovedesc contrariul, zise Elfride pe un ton hotărât. Când profesorul Husserl a fost destituit, i-am dus soției lui flori, însoțite de o scrisoare.

— Într-adevăr, am aflat asta de la vechiul meu prieten Jaspers. Prin urmare, ați trimis un buchet, dar n-ați protestat public.

— Am fi fost aruncați în închisoare!

— Ei și? Dacă toți germanii ar fi făcut același lucru, Hitler ar fi aruncat poporul german în închisoare?

— Martin a protejat mulți universitari evrei, Hannah. Uite, pe Elisabeth Blochmann la...

— Ai spus deja acest lucru, reteză ea. Nu asta era important.

— Cum, să-i ajuți pe evrei nu era important? se supără Elfride. Și ce trebuia făcut?

— Am să-ți spun, Elfride. Lasă-mă să-ți povestesc o întâmplare pe care am trăit-o.

— Iar!

— O întâmplare pe care n-o cunoști, spuse Hannah, lovind cu palma lemnul mesei. Mai bine ai asculta. Când am ajuns în Statele Unite, am petrecut câțva timp în Massachussets, ca să învăț engleza, pe care n-o vorbeam. Stăteam în gazdă la o doamnă Giduz, o cetățeană americană oarecare. Ei bine! Când Statele Unite au intrat în război, această femeie simplă a trimis o scrisoare președintelui Roosevelt, exprimându-și indignarea pentru închiderea în lagăre a japonezilor stabiliți în America.

— Și Martin a trimis scrisori autorităților, exclamă Elfride.

— Scrisori de recomandare. Nu de protest. Vezi, doamna Giduz se referea doar la respectarea libertăților fundamentale. Ea nu se milogea, nu implora mila guvernului, nu cerea favoruri. Iată diferența dintre o bună cetățeană americană și dumneata, Elfride.

— Eu nu sunt americană, murmură ea. Sunt nemțoaică.

— Exact, reluă Hannah tăios. Ești nemțoaică. Ce trebuia făcut, Elfride? Uite, să dați alarma, să refuzați să vă supuneți! Dar asta nu v-a trecut prin minte. De ce? Pentru că antisemitismul e înrădăcinat în voi atât de adânc, încât vă orbește. Erai foarte tristă. Mare lucru! A fost vreodată cineva salvat cu ajutorul tristeții?

Hannah își terminase tirada. Elfride își gândea replica.

— Atunci, dacă eu sunt antisemită, spuse ea cu un ușor oftat, și Martin este.

— El? Categorie nu! Eu sunt dovada vie a acestui fapt.

— În 1933, el spunea că se deschide o nouă istorie a ființei. Că numai Führer-ul însuși este realitatea și legea Germaniei noi.

— Nu reveni la ceea ce știm deja. Martin a fost cuprins de o feroare nocivă, de un acces de romantism.

— Mergând atât de departe încât a ajuns să glorifice persoana Führer-ului? persiflă Elfride, pe un ton răutăcios. Încât să-i răspundă prietenului lui Jaspers că puțin importa cultura lui Hitler, de vreme ce avea mâini admirabile?

— Cum se face că știi asta? E cam prea mult!

— Pentru că Jaspers ți-a scris dumitale, dumneata i-ai repetat apoi lui Martin, iar Martin mi-a spus mie, triumfă ea. Era pradă unei mari agitații. Se temea că acest echivoc ar putea ieși la iveală într-o zi, dacă, din întâmplare, corespondența dumitale cu Jaspers avea să fie publicată.

— Corespondența mea! Eu nu merit această onoare.

— Nu. Dar asta înseamnă că Martin continuă să se teamă de dumneata. Fie și în legătură cu chestiuni lipsite de importanță. Era o glumă!

— Nu cred că Martin glumea, zise Hannah gândi-

toare. O dată în plus, visa. Cel de al Treilea Reich, vis de măreție, avându-l drept erou pe șeful suprem... Pasiunea generează exaltare, înfrumusețează. Adolf Hitler era extrem de urât, iar voi, ceilalți, l-ați văzut frumos. Prin urmare, mâinile...

— E adevărat, Martin a trăit un vis cu ochii deschiși, spuse Elfride. Și eu. Noi toți. Nu văd de ce dintre noi doi, dumneata mă acuzi numai pe mine.

— Pentru că el este visător, iar dumneata nu ești, răspunse Hannah. Dumneata ești persoana cea mai rațională din câte cunosc. Realistă, perspicace, contrariul lui Martin.

— Înțelege că a fost un vis colectiv. Acceptă această idee și între noi va fi pace. Trebuie să crezi că nu eram atât de rațională pe cât îți închipui. Visul nu ocolește pe nimeni când este purtător de speranță.

— În detrimentul evreilor? Cu prețul sângelui altora? Iată rasismul!

Clipa sosise. Să atace acum. Elfride trase aer în piept și se năpusti.

— În cazul ăsta, de ce ai fost acuzată de antisemitism, dumneata, o evreică?

— Ah, zise Hannah. Prin urmare, revii la asta.

Țigara îi tremură ușor între degete.

— Este adevărat că am fost obiectul unei polemici în Statele Unite, spuse ea, rostind cu încetineală cuvintele. Nu vreau să discut despre asta cu dumneata, Elfride.

— În virtutea căror rațiuni îmi refuzi dreptul de a judeca situația?

— În numele dreptului însuși. Nu ești în măsură să mă judeci. Și pe urmă, ajunge! Dacă așa stau lucrurile, plec.

Mânia o făcu să se ridice brusc. Se auzi ușa trântită. Elfride se trezi singură. Hannah plecase, fără să-și ia poșeta.

Prin urmare, Hannah se va întoarce. Chestiune de timp. Cu siguranță, doamna Arendt o să profite de izbucnirea ei ca să facă o escapadă la Martin.

Răbdare.

Martin
Freiburg-im-Breisgau, decembrie 1944

Pianul

E sâmbătă seara. Au început bombardamentele asupra oraşului. Armatele inamice invadează Germania. Martin pleacă a doua zi. Trebuie să plece înainte de sosirea lor.

A doua zi îşi va părăsi soţia şi se va duce la Messkirch, refugiul în perioadele de restrişte, unde îl aşteaptă fraatele lui Fritz. Împreună cu el, Martin se va conforma unei urgenţe: aceea de a-şi clasa manuscrisele de filozof. Războiul se va sfârşi, Reich-ul este pierdut, Martin pleacă. Elfride va păzi casa din Freiburg.

Dar Martin vrea să petreacă seara dinaintea plecării cu Georges şi Edith Picht, prietenii lui. Ca şi Martin, Georges este filozof; Edith este pianistă. Martin ardea de dorinţa de a-i vedea. A intrat fără prea multă ceremonie, puţin încurcat de faptul că se află acolo. Arată obosit.

Cu două luni înainte, fusese încorporat forţat într-o divizie de asalt, a cărei misiune era să apere un pod de pe Rin, la Breisach. Decretul Führer-ului din 18 octombrie 1944 prevedea mobilizarea în masă a tuturor bărbaţilor între şaisprezece şi şaizeci de ani. Martin s-a întors

săptămâna trecută. Până când să se pună în mișcare divizia, podurile căzuseră deja. Prea târziu. Sfârșitul e aproape.

Martin nu-și găsește cuvintele. Înainte de a fugi, ar dori... ar vrea...

Martin nu-și termină frazele. Tăcută, Edith trece în spatele lui și îi pune mâinile pe umeri. Martin aruncă o privire înspre pianul de concert al lui Edith. Larg deschisă, strălucitoarea piesă de mobilier lasă să se vadă ciocănelele cu înveliș de fetru și corzile întinse. O gură înfometată îi cere muzica.

— Cântă-mi ceva, Edith, sună rugămintea lui.

Edith se așază la pian, punându-și degetele pe clape ca să se gândească.

— Sonata de Schubert în si bemol major, spune ea.

Martin aprobă.

Mâinile lui Edith se însuflețesc și melodia se naște.

Sunt primele raze ale soarelui după furtună. Prima mișcare răspândește lumina astrului asupra lumii pacificate. Delicată, muzica mângâie copiii rătăciți, obraji zgâriați. E o melodie pură care se încheie așa cum a început, într-o simplitate deplină.

A doua mișcare plânge cu lacrimile ploilor. În depărtare, se aude încă bubuitul tunetului. Pianul negru își regăsește calmul sub șuvoaiele pe care le revarsă cerul, pământul bătut de grindină s-a înmuiat. Notele îl adâncesc, semănând în el grăunțele aduse de vânt, pregătesc ziua de mâine a plantei. Acum, nu e nimic. În curând, va fi. În momentul următor, numai înseninare, stropi de apă care picură sub soarele din nou prezent. Muzica celei de a treia mișcări readuce tumultul furtunii și recapătă forță.

Voioasă ca o gaiță albastră, ultima mișcare zboară cu

voioșie pe deasupra ruinelor restaurate. Cu obstinație, octava insistă, revine ca un avertisment – dangăt funebru de clopot. Grațioase arpegii avântate, foarte ample, între timpii măsurii... E un contrafort care dispare, un prezent care se ivește, dumnica grijii. Și pacea regăsită.

La ultimul acord, Martin închide ochii. Eco-ul plutește și se risipește. Cea mai profundă liniște învăluie casa soților Picht.

Martin îl privește pe Georges și surâde.

— Cu filozofia nu putem face așa ceva, spune el.

În depărtare, în noapte, o bubuitură surdă zguduie orașul care stă de veghe.

— Continuă, spune Georges.

Muzică, bombe. Lucruri fără importanță în termenii timpului care trece.

— Trebuie să mă duc acasă, spune Martin cu un oftat scurt. Măine plec foarte devreme.

— Când te întorci? întreabă Edith.

Cu un gest vag, Martin evită răspunsul. După:

— Scrie ceva în albumul nostru, spune ea. Te rog, Martin.

Cu o mână sigură, Martin scrie cuvintele: „Înfrângerea nu este un sfârșit.”

Cu degetele crispate pe stilou, el ezită puțin înainte de a continua: „În fiecare înfrângere există certitudinea unei emergențe.”

Apoi, își salută prietenii și iese în aerul rece de decembrie.

De îndată ce a ieșit din casă, aude mugetul furtunii care sparge pianul, îi răsucește corzile și le face să vibreze. Muzica agonizează, iar Martin aleargă prin zăpadă, fără să știe încotro.

Nu mai este acolo. E salvat. Doarme.

Totuși, Hannah întârzia să se întoarcă.

Elfride se neliniști. Să fi plecat fără poșetă? Dar cum? Pe jos, prin ploaie? Hannah era destul de nebună ca să...

Ușa se deschise.

— Mi-am uitat poșeta, zise Hannah.

— N-ai să pleci într-un moment de furie! exclamă Elfride. Rămâi...

— În nici un caz!

— Prin urmare, ți-e teamă, oftă Elfride.

— Teamă, mie? Niciodată! Aș fi gata să mă explic, dacă ai vorbi pe alt ton.

Elfride tăcu.

— Fii mai puțin prusacă, reluă Hannah. Sau plec cu adevărat.

Fără o vorbă, Elfride își prinse capul în mâini.

— Înseamnă că cer prea mult? se neliniști Hannah. Mă auzi? Ai de gând să răspunzi în cele din urmă?

— Nu mai știu cum să-ți vorbesc, șopti Elfride. De aceea, tac.

Perplexă, Hannah se opri. Ochii dușmancei scânteiau de lacrimi reținute.

— De acord, Elfride. Oferă-mi un singur argument care să mă convingă să-ți explic polemica al cărei obiect am fost.

Apoi, Hannah se așează. Temătoare, Elfride își îndepărtă scaunul.

— Ai vorbit despre asta cu Martin? murmură ea.

— Nu. Dar el nu m-a întrebat nimic.

— Ei bine, eu cer să înțeleg, spuse Elfride cu o voce înăbușită. Mi se pare că așa e drept.

— E drept? repetă Hannah, încruntându-se.

— Eu m-am explicat, acum e rândul dumitale.

Rău sau bun, războiul.

— Bine! exclamă Hannah. N-am să mă eschivez.

— Ești amabilă, Hannah.

— Nu sunt amabilă deloc! Încerc să fiu corectă.

Elfride dădu din cap cu convingere.

— Am fost, prin urmare, acuzată de calomnie față de evrei, reluă Hannah nervoasă. Vezi ce absurditate... Controversa se referea la cartea mea despre Eichmann la procesul de la Ierusalim.

— Am parcurs-o, foarte rapid, spuse Elfride.

— E un subiect penibil, Elfride. Puțină cafea, țe rog.

Elfride se grăbi s-o servească.

— S-a răcit, murmură ea, jenată.

— Toarnă-mi, totuși.

Gustul cafelei călduțe accentua amăreala. Hannah o bău pe nerăsuflate, apoi începu.

— Când mi-am scris relatările, spuse ea stăpânindu-se, nu bănuiam scandalul pe care aveam să-l provoc.

— Nu bănuiai, spuse Elfride. Cunosci asta.

— Încă o remarcă de acest gen, Elfride, și plec.

— Scuză-mă, spuse Elfride. N-am făcut-o dinadins.

— Mai bine taci dinadins! bombăni ea. Scandalul ăsta a rezultat dintr-o neînțelegere. Mi se reproșa faptul că am pus martorilor evrei întrebarea: „De ce n-ați opus rezistență?”

— Este o întrebare motivată, spuse Elfride.

— Dar culmea este că nu eu am pus-o! Eu îl citam pe procurorul Israelului, pe care îl dezaprobam total. El le pune această întrebare oribilă tuturor supraviețuitorilor veniți ca martori, ce rușine! Am fost acuzată că-i disprețuiam pe evrei... Eu!

— În timp ce dumneata nu făceai decât să enunți faptele, punctă Elfride.

— Eu nu i-am acuzat pe evrei, Elfride! strigă Hannah. Pur și simplu am încercat să înțeleg ceea ce se întâmplase cu adevărat.

— Ceea ce s-a întâmplat nu e de înțeles, spuse Elfride.

— Ba da, fără nici o îndoială! În aprilie 1933, se adoptă primul decret. Este acceptat. În 1935, se promulgă legea cu privire la protecția sângelui și onoarei germane. Angrenajul este lansat. Se fac revocări, exproprieri, se purică genealogiile, se etichetează evreii pe generații, se stabilesc jumătăți și sferturi și totul este acceptat.

— Dar când spui „se” Hannah, despre cine vorbești?

— Despre voi toți! izbucni Hannah. „Se” îi are în vedere pe cei care iau deciziile, „se” îi vizează pe cei care le acceptă, vorbesc despre voi, Elfride! Înțelegeți?

— Da, răspunse ea în șoaptă.

— Atunci, continuăm. Se emite legea referitoare la rușinea rasială și sunt aruncați în închisoare evreii căsătoriți cu ariene. Nimeni nu protestează. Evreii sunt expulzați spre zonele de graniță din estul țării și, pentru că trebuie să li se găsească un loc, sunt închiși. Se creează ghetourile. În acest moment, intervine Eichmann. Mă asculți?

Crispată, Elfride dădu afirmativ din cap.

— Văd că ai ascultat, zise Hannah cu sarcasm. Și

Eichmann a ascultat. Organizarea nazistă presupunea o administrație perfectă. Adolf Eichmann n-a făcut nimic altceva decât să execute ordinele, într-un mod perfect.

— Într-un mod perfect! exclamă Elfride. Monstrul acela?

— Nu, un mic funcționar conștiincios.

*Hannah
Ierusalim, 1961*

Prima zi a procesului

Ea ține strâns caietul de note pe genunchi. În sală, tensiunea este la maximum. Cușca de sticlă blindată îl așteaptă pe acuzat. El urmează să intre. De emoție, Hannah își scapă din mână stiloul. Până să-l ridice de jos, acuzatul e în sală. Dincolo de geam, din profil.

Este un bărbat cu fața ascuțită, unul din acei bătrâni uscățivi pe care îi vezi pe sub tei în piațetele satelor germane, când e frumos afară. Poartă ochelari cu rame negre, este fără îndoială prezbit sau miop, în orice caz, fragil. Blitz-urile aparatelor de fotografiat îl fac să clipească. Dă impresia că are ochii în lacrimi.

Omul are remușcări, altfel n-ar avea ochii umezi. Hannah se apleacă, dorind să-l vadă mai bine... Acuzatul tocmai își scoate o batistă. Plânge deci.

Nu. Își duce batista la nas și și-l șterge zgomotos. De undeva, din sală, se aude un râs nervos înăbușit. „Sst”, spun șoaptele indignate. Judecătorii tac.

Bărbatul din cușca de sticlă are guturai. Calm, își împăturește batista, o pune la loc în buzunar și își reia poziția, fără să ridice capul.

Nu e monstrul la care se aștepta ea. La care toată lumea se aștepta.

„Beth Hamispath.” – „Curtea!” strigă aprodul.

Hannah se ridică în picioare o dată cu sala. Intră judecătorii, trei robe negre. Bărbatul stă în picioare, calm.

Hannei i se face frică. Cel mai mare proces al secolului începe cu un acuzat fantomă. Ea a vrut să-l vadă cu ochii ei pe singurul criminal de război supraviețuitor în fața judecătorilor din Israel și, iată! Omul este insignifiant. Procedura începe. El răspunde cuminte la întrebări, vorbind pe nas, pentru că are guturai.

Hannah se forțează să ia note. Dar, nimic; nu poate să scrie. Lasă din mână stiloul și îl privește pe omul din cușca de sticlă, această fiară responsabilă de moartea a milioane de evrei.

Acest mielușel închis care behăie. Înnebunită, ea înțelege că frica îi vine din propria ei viziune asupra lucrurilor. Din banalitatea unui proces în justiție, când ea aștepta măreția teatrului antic, cu pedepsirea solemnă a vinovatului. Îi este frică de banalitatea omului, de aceea a acuzatului, de aceea a procurorului Statului Israel, a publicului și chiar de aceea a nefericiților martori.

Mai presus de orice, se teme să nu descopere tot ce poate fi mai rău: banalitatea răului însuși, deoarece a trebuit ca răul să treacă prin acest omuleț spălăcit. Nici o clipă ea nu se îndoiește de vinovăția acuzatului. Dar tot nici o clipă nu crede că se găsește în fața adevăratului vinovat.

Adevăratul vinovat se află în toți. Fără excepție.

Acuzatul a fost capturat în Argentina, unde ducea o viață fericită. S-a lăsat prins fără să opună rezistență. Condamnarea lui la spânzurătoare este sigură. Antici-

pând, el spune că e mulțumit de faptul că va fi spânzurat în public la Ierusalim.

Brusc, Hannah înțelege că e un om disciplinat. Până și la Ierusalim, în cușca în care acceptă cu atâta ușurință să răspundă la întrebări.

E vinovat de normalitate.

Ea va spune acest lucru.

— Îl revăd în cușca lui, la Ierusalim, spune ea. Cu-minte, atent. Da, marele criminal nazist era un mic func-
ționar. În spiritul ordinii și al disciplinei, Eichmann se
supusese ordinelor Führer-ului.

— Orbește, reluă Elfride. Ca noi toți.

— Eichmann nu era orb. Nu era nici un om rău. Mai
întâi, a avut sarcina să-i adune pe evreii din est, ceea ce
a făcut. Cu conștiinciozitate, așa cum făcea totul.

— Nu văd cum se poate asasina cu conștiinciozitate,
spuse Elfride.

— La început, Eichmann nu trebuia să-i asasineze pe
evrei, ci să-i expulzeze. Visa să le găsească o țară, Mada-
gascar, de pildă, sau una mai la răsărit – în sfârșit, în altă
parte. A fost chiar destul de bun cu evreii lui, avea senti-
mente de prietenie pentru „clienții” lui, după cum spunea.

— Ca și noi, zise Elfride încetișor.

— Pentru numele lui Dumnezeu! N-am spus nicio-
dată că ești o criminală de război! Dar afirm că oricine
lasă să se comită un act de rasism fără să spună nimic
este vinovat!

— Să revenim la acele acuzații împotriva dumatăle, in-
terveni Elfride.

— Nu-mi vorbi pe tonul ăsta, Elfride!

— Scuză-mă, spuse ea.

Cu o mână care tremura puțin, Hannah își scoase pe îndelete o țigară din pachet, o aprinse, puse la loc bricheta, trase fumul în piept și îl suflă în nasul Elfridei.

— Să continuăm, spuse Hannah. S-a simțit trădat în momentul când a primit ordinul de a-i dirija pe evrei spre Auschwitz. I se furau evreii. A vrut să fie abil, să negocieze. Și-a dat seama de ceea ce urma să facă cu vagoane, trenuri, schimbări de direcție. Apoi, a sfârșit prin a se supune, ca un bun german.

— Exagerezi, spuse Elfride, foarte palidă.

— Cătuși de puțin. Spui că ai citit ceea ce am scris? Ei bine, Eichmann s-a luptat să reducă tarifele, pentru ca operația să coste cât mai puțin. A semnat borderouri, a ștampilat hârtii. Și i-a expediat pe dragii lui evrei la Auschwitz.

— Dar el n-a fost acolo, spuse Elfride.

— Ba da, răspunse Hannah. Eichmann a vizitat lagărul de la Auschwitz de mai multe ori. Redactase el însuși procesul verbal al Conferinței de la Wannsee, care a hotărât Soluția finală în 1942; era la curent cu acest amănunt. La Auschwitz, el cunoștea bine ceea ce nu voia să vadă. Evita camerele de gaze. Inspecta barăcile, hangarele, cantinele, birourile... În viziunea lui Eichmann, Auschwitz era doar un simplu lagăr de prizonieri!

— Totuși, conștiința lui a fost chinuită, spuse Elfride.

— Da, replică Hannah pe un ton amar. Mai rău. Acest om era bun la suflet, ca și dumneata. Dar n-a împiedicat ceea ce se întâmpla. Așa cum au făcut și polițiștii, conductorii de tren, șefii de gară, voi toți. Iată în ce constă vinovăția germană.

— Dar noi nu știam! Dacă am fi știut...

— Mereu acest refren, se enervă ea. În 1934, cred. Dar în 1944, Elfride!

— Nimeni nu știa ce se întâmpla în lagăre, Hannah. Nici măcar dumneata.

Da, prima dată, la New York, Heinrich și Hannah ascultaseră zvonurile rele cu incredulitate. Ce, naștiții se vor fi decis să extermină toți evreii din Europa? Incredibil! Nu existau nici un fel de rațiuni militare pentru asta. Era o intoxicare, un delir... De ce ar fi făcut-o? În mod gratuit?

Dar de ce deportaseră deja atât de mulți evrei germani în 1938? Aceasta se făcuse tot în mod gratuit. La sfârșitul lui 1942, Hannah și Heinrich au avut sub ochi facsimilul unui document explicit trimis de comunitatea evreiască din Viena. Acesta consemna practicile camerelor de gaze. Îndoiala nu mai era permisă. De acum înainte, trebuia acceptat că incredibilul devenise realitate.

— Noi am știut în 1942, Elfride, spuse Hannah cu o voce sigură. Și eram la New York, totuși.

Pe chipul Elfridei se putea citi scepticismul.

— Te asigur că știam, spuse Hannah. În America noi ne-am luptat. Am organizat marșuri publice, am alertat...

— Nu pentru asta ești acuzată, Hannah, murmură Elfride cu o voce mieroasă. Mă înșel eu oare?

— Inșiști! Dar cine mă acuză? Naționaliști! Și culmea e că sunt naționaliști evrei!

— Asta e deci, spuse Elfride răspicat. Ești acuzată pentru că ai arătat cu degetul responsabilitățile evreilor în propriul lor masacru. Am citit atent cartea dumitale.

— Atunci, de ce atâtea întrebări, mă rog?

— Pentru că vreau să aud faptele din gura dumitale...

— Uimitor! spuse Hannah, înăbușindu-se. Niciodată!

— Atunci am să spun eu în locul dumitale ce s-a în-

tâmplat, reluă Elfride cu voce scăzută. Unele Consilii evreiești au acceptat să facă liste pentru a-i preda pe evrei naziștilor. Dacă ar fi refuzat – scrii asta chiar dumneata – activitatea de exterminare ar fi devenit complicată. Că-lăii n-ar fi putut niciodată masakra un număr atât de mare de ființe omenești. Dumneata o spui. Că mii de vieți ar fi fost cruțate. Că evreii sunt vinovați pentru a se fi lăsat uciși fără să opună rezistență. Vina nu e a mea.

Elfride se mulțumea să enunțe faptele, cu tristețe, fără violență. „Înțelege că suntem cu toții vinovați, părea să spună privirea ei înduioșată. Așa e făcută omenirea... Vinovații nu suntem noi. Nu sunt eu. Nu este el. Ceilalți sunt vinovații, toți ceilalți, chiar și victimele.”

Nu era umbră de acuzație în vocea Elfridei. Nimic altceva decât o insuportabilă compasiune.

Hannah căută un obiect care i-ar fi putut servi drept ciocan, ca acela al judecătorului la tribunal. Zaharnița. Hannah lovi cu ea în masă, de trei ori.

Elfride tresări.

— Nu pot să te las să spui asta, zise Hannah. Cine a ucis? Evreii sau germanii? Refuz să accept să fiu considerată „vinovată”. Categorie. E vorba de imperativul absolut și de legea morală, Elfride.

— Morala, spuse Elfride. Filozofia... Folosesc ele la ceva? Care filozof ar fi putut împiedica aceste orori?

Atinsă direct, Hannah tresări.

Hannah
Basel, Elveția, 4 martie 1969

Rămas bun filozofului

Cu un aer solemn, subliniat de rochia ei neagră, doamna Arendt își ține discursul. A redactat cinci pagini de note pe care ar prefera să le rostească fără a le citi, dar Hannah este teribil de emoționată. Prea emoționată pentru a improviza.

A trecut o săptămână de la moartea lui Jaspers. În poșeta ei, Hannah păstrează telegrama pe care a primit-o de la Basel: „Karl decedat la orele 13.43, semnat Trude.” Biata Gertrud, pe care Karl a iubit-o toată viața, el atât de înalt, iar ea atât de scundă... Hannah a sărit într-un avion și iat-o pregătindu-se să pronunțe elogiul funebru pentru domnul profesor Jaspers.

După cât se pare, a trăit chinându-se cu boala până la moarte. Cu plămânii șubreziți, răcit, ținut la pat, marele filozof a supraviețuit amenințărilor naziștilor. Gertrud este evreică. Din pricina ei au plecat în exil în Elveția. După război, Karl Jaspers a hotărât să devină cetățean elvețian, onoare rară care i-a fost propusă. El, germanul perfect, a murit în străinătate, în țara pe care și-a ales-o.

Jaspers, simbolul rezistenței celor lipsiți de apărare, obstinația, curajul. Gloria filozofiei germane sub nazism. Amant, soț, de o demnitate perfectă, el va rămâne cel mai bun prieten al Hannei.

Prieten! Un cuvânt care nu spune totul.

Prietenii, Hannah are o mulțime. Dineuri, telefoane, corespondență, trăncăneală, dispute, efuziuni, toate acestea. Flecăreală de tavernă, ar fi spus Platon. După controversa generată de cazul Eichmann, Hannah a pierdut pe unii dintre prietenii ei cei mai dragi. Prin urmare, era posibil, însemna că aceia nu erau prietenii. În timp ce în relația cu Karl și Gertrud nu se strecurase niciodată vreo umbră.

Nimic n-a afectat prietenia. Nici măcar dureroasa absență din anii de război, acea tăcere lungă dintre fuga Hannei și sfârșitul războiului, când ea nu știa dacă soții Jaspers erau în viață, iar ei nu aveau nici o veste despre Hannah. Când pacea a fost restabilită, profesorul se împrietenise cu fosta lui elevă. Hannah făcuse cunoștință cu Gertrud și, fără nici o îndoială, cei trei au fost legați prin iubire.

Jaspers n-a fost numai „un prieten” al Hannei, el a întrupat prietenia; așa cum o înțelegeau grecii, *philia*, acea dragoste victorioasă, fără eșecuri sau trădări, fără prefăcătorii, fără uitare. Coardă de oțel suspendată peste abisuri, prietenia rezistă prin definiție.

Hannah a făcut împreună cu el experiența lumii. Nu există altă definiție a prieteniei. Lumea fără Karl Jaspers este amputată; va trebui să continue această experiență fără el, numai cu Trude.

Rămâne biroul lui în care ea, tânără fiind, își pregătise teza. Fotoliul de unde el o privea cu atâta bunătate, cu

un ochi aproape închis și cu celălalt larg deschis. Indignări, reflecții, frământări în legătură cu Germania, probleme insolubile, zâmbete disimulate, picnicuri, cadouri la aniversări, coșuri cu zambile albastre, cu alte cuvinte, viața. Și disertațiile lor interminabile despre cazul lui Martin.

Hannah aruncă o privire la rochia ei de doliu, își aranjează manșetele albe, tușește și începe.

„Ne-am adunat aici, în arena publică pe care el a iubit-o atât...”

Karl era un luptător. Hannah continuă cu o exaltare stăpânită. A fost un cetățean al comunității, care a acceptat statutul de apatrid. Pentru Jaspers, specificul filozofiei îi cere filozofului fragilitate fizică, eventual exilul și, în plus, „o țărișoară insignifiantă unde nu poți ieși în evidență prin acțiunile tale.”

Jaspers a optat pentru a treia alternativă; Hannah nu spune aceasta la Basel. Ea spune că Jaspers a părăsit Germania pentru a rămâne filozof.

Ca și ea. Toată lumea știe acest lucru.

Aplauzele îi fac rău.

Într-o zi, Karl i-a scris: „Ne spunem întotdeauna adio fără să ne părăsim vreodată.” El s-a gândit dinainte la cele necesare doliului Gertrudei, o rochie neagră conform uzanțelor, un colier alb pentru latura pozitivă a morții. Începând de a doua zi, Hannah va purta alb, în combinație cu roșu, pentru ideile lui.

A fost utilă în vreun fel atitudinea lui Jaspers? Da. El a întruchipat forța celor slabi.

Existaseră doi bărbați care au susținut-o pe Hannah în timpul controverselor în jurul lui Eichmann. Prietenul și soțul, Karl și Heinrich. Doi parteneri interesați de soarta aceleiași planete, preocupați de cetate și de adevăr. Karl murise și Heinrich îl urmase. Rămâneau Martin și Hannah, filozofii.

— Dacă filozofia folosește la ceva, Elfride? spuse ea. E ciudat că dumneata pui această întrebare. Ce ar răspunde Martin?

— Că filozofia nu are utilitate politică, răspunse imediat Elfride. Ea nu e folositoare.

— În acest caz, cine îl va înțelege pe Eichmann? Tribunalele nu gândesc, ele aplică proceduri. Vinovat sau nevinovat, aceasta este singura lor problemă. Dar filozoful nu se mulțumește cu atât! Vezi, eu, de exemplu, am fost nevoită să accept banalitatea răului. Acest lucru nu mi-a fost iertat.

— Cu adevărat? spuse Elfride. Nu văd de ce.

— Este mult mai simplu să crezi într-un complot demonic! Dar nu! Răul este foarte modest.

— Totuși, fără Consiliile evreiești, anturajul Führer-ului nu și-ar fi atins scopul, murmură Elfride. E oribil.

— Anturajul Führer-ului? Dar el, pe el îl uiți? Citiseși

Mein Kampf înainte de a-ți lua carnetul de membru, Elfride!

— Nimeni nu lua în serios istoria asta cu exterminarea evreilor, spuse abia auzit Elfride. Atunci nu mi-a atras atenția.

— Era de la sine înțeles, replică Hannah. Ceva atât de banal.

— Nu reținusem decât renașterea poporului german. Și apoi, nimic nu dovedește că Hitler era informat...

— Oh, ai să rămâi pentru totdeauna ceea ce ești, strigă Hannah. Fără leac, nemțoaică.

— Fără leac! exclamă Elfride. Dar pentru nimeni țara lui nu este o boală.

— Poate fi, răspunse cu gravitate Hannah. Este ceea ce se numește naționalism. Eu, vezi dumneata, în ceea ce privește poporul meu, m-am lecut. Vorbesc despre poporul evreu, Elfride. Încă de la începutul procesului lui Eichmann, am înțeles că statul pe care-l visam era o utopie. Un stat este nedrept prin definiție.

— Este ceea ce spunea Martin în 1933, răspunse Elfride cu vioiciune.

— Dar el s-a supus. Eu nu. Am avut nevoie de îndelungi eforturi pentru a-mi detașa sufletul de Statul Israel. Am denumit acest proces de desprindere „Cura posterior”. Cura ulterioară.

Imenși, ochii albaștri se lărgiră de mirare.

— Cura pentru ce boală? întrebă Elfride.

— A națiunii, răspunse Hannah.

— Nu înțeleg bine, zise Elfride. Nu mai iubești Israelul?

— Să recapitulăm, Elfride, oftă Hannah. Îmi plăcea ideea Statului Israel, e adevărat. Am fost o ferventă sionistă, dar ceea ce vedeam cu ochii mei în Israel mă deranja. Ideea se spulberase în contact cu realitatea.

— Un stat ordonă, comandă, interzice, guvernează, murmură Elfride. Mi se pare că un stat nu visează. Realitatea este legea lui. Ce nu-ți plăcea?

— Eu apăram drepturile evreilor la pământul lor, dar nu pentru a resuscita valorile războiului. Acolo, atunci, am văzut băieți care cântau în jurul unui foc de tabără. Am urât momentul acela.

— De ce? întrebă cealaltă cu naivitate. Martin și cu mine am organizat focuri de tabără superbe la Todtnauberg...

Martin
Freiburg-im-Breisgau, 27 mai 1933

Discursul

Este ziua cea mare. Martin și-a pregătit cu grijă discursul oficial pe care și-l dorește răsunător. Textul va fi multiplicat și difuzat apoi de presa oficială a Celui de al Treilea Reich. Colegii lui și studenții îl așteaptă; momentul încercării e aproape. Moment de adevăr pentru viitorul Germaniei, ceremonia de învestitură a noului rector de la Freiburg va fi de neuitat.

În acest scop, profesorul Heidegger a trimis colegilor săi o circulară administrativă conținând precizarea că, la sfârșitul discursului, auditoriul se va ridica, va face salut nazist cântând *Horst Wessel Lied* și va încheia cu strigătul ritual: „Sieg Heil”, Salut victoriei!

Aceasta se întâmpla cu patru zile înaintea discursului. Circulara a fost rău primită. Noul rector a trimis o alta, limitând mâna întinsă la a patra strofă a imnului nazist. Totul este în ordine.

În anticameră, Martin își ține hârtiile cu mâini tremurătoare.

— Îți tremură mâinile, spune Elfride.

— E ca și cum aș da un examen, glumește el.

— Uite, bea un pahar cu apă.

— Nu, mulțumesc, spune el netezindu-și părul. Acum trebuie să intru în arenă și merge până la amfiteatru, neîncăpător pentru numeroasa asistență. Aplauzele îl îmbată. Își așază hârtiile, se reculege un moment, înalță capul și începe.

Esența Universității nu sunt cunoștințele! Cei a căror activitate vizează numai promovarea progresului acestora contribuie la degenerarea Universității. Esența Universității este știința, așa cum au descoperit-o grecii la începuturi, sub lumina astrului aflat la zenit, între coloanele templelor... Da, asemeni grecilor, trebuie să fim eroici, trăsătură pe care Universitatea n-o mai are.

Adevărul este o provocare, o bătălie pe care o câștigăm ieșind la asalt, este marea purificare a războiului! Fără splendoarea revoluției național-socialiste, Germania ar pierde bătălia pentru adevăr, așa cum s-a întâmplat înainte...

Martin aude murmurele publicului și e cuprins de exaltare.

Dumnezeu a murit! strigă el. Cultura a murit o dată cu el... Trebuie să ieșim la luptă și să ne batem fără să fim protejați... Trebuie să fim în stare să mergem singuri, ca niște eroi.

Fără-de-sensul reprezintă o provocare pentru sens.

Toți studenții se ridică și intonează imnul lui Horst Wessel.

Cu lacrimi în ochi, Martin cântă împreună cu ei gloria tânărului erou care s-a sacrificat pentru partidul său.

Martin vrea să fie primul care ridică mâna întinsă și murmură „Sieg Heil” cu vocea alterată de emoție. A reușit la examenul nazismului.

Atunci, venite din adâncul pădurii, focurile se aprind în patru colțuri ale amfiteatrului, iar flăcările devorează băncile, pupitrele, lambriurile, tot lemnul din Universitate, în timp ce publicul, impasibil, schițează salut nazist.

Până la moarte. Studenți, profesori, focul i-a transformat în cenușă și focul ajunge la tribună. Martin vede cum flăcările ling treptele, se simte inundat de căldura lor arzătoare, trebuie să poată merge singur, cu mâna întinsă.

Mâna arde cea dintâi. Apoi brațul. Apoi gulerul hainei. Martin merge singur, cu mâna întinsă.

Înainte ca focul să-i facă să explodeze capul, se trezește.

„Iarăși! De ce? Capul... Coșmaruri. Vina celor două. Să-l lase fără apărare!

Nazist? După toate regulile. Carnet, insignă, salut, da. Eroare? S-o recunoască? Niciodată. Prostie, un cuvânt, unul singur. Fără subiect. Să tacă. Ce spuneți? Întrebare? Tăcere.

Să nu doarmă. Să vegheze focul. Să nu cedeze. Cu ochii deschiși. Nu, să nu-i închidă. Oh, fără putere... Învins...”

Elfride

Superbele focuri de la Todtnauberg!

Elfride fu din nou uimită. Acel foc mic de la picioarele lui Stern nu voia să se stingă. Flăcările se înălțau până sus, sub stele, iar Martin perora liric în fața studenților săi în uniformă.

Pentru că fusese ideea lui. O adunare nocturnă a celor mai bune elemente din Universitate, viitori membri ai partidului nazist, serioși, promițători, ordonați, și sub ochii lor, flacăra pură care va distruge lumea cea veche. În felul acesta, imaginea și vocea lui Martin vor cânta Geneza la care visa.

Ce splendoare în noapte! În seara primului foc, Elfride își promisese să nu uite niciodată imaginea lui Martin semănând cu o divinitate germanică. Profetul ei se trezise: măreția germană îi aparținea! Îngenuncheată pe pământ, Elfride îi adresase o rugăciune păgână, un imn închinat eroului în care el se transforma sub ochii ei. Prin intermediul focului nimicitor, inspiratorul tineretului anunța reînnoirea lumii. Ea nu va uita.

Mai târziu, a avut loc festivitatea cu torțe la stadionul din Nüremberg, sărbătoarea Führer-ului, demnă de ritualurile antichității. Masele aliniate întindeau o mână unică, dreaptă, în direcția conducătorului suveran. Stin-

dardele formau un singur șir de drapele negre și roșii însemnate cu noua cruce. Amplificată, vocea tunătoare sfâșia văzduhul, ca o forjă: „Germanul, cu sufletul sfâșiat... o nouă ordine!”

Era timpul când Martin spunea despre Hitler că personifica Germania. Câtă ardoare, cât elan! Focurile de la Todtnauberg își înălțaseră flăcările până la puterea supremă...

Elfride nu putea uita acele focuri splendide.

Nici jerbele de scântei țâșnind din coșurile de la cuptoarele crematoriilor, pe care ea nu le văzuse. „Dă Doamne ca Hannah să nu se gândească la asta! Reneg focul”, gândi ea.

Dar nu. Hannah era adâncită în gândurile ei, cu țigara în mână.

— Focurile de la Todtnauberg, continuă ea, încercând să risipească fumul. Imaginează-ți că am văzut unele la fel într-un kibuț, Elfride. Tineri cântând în jurul unui foc de tabără, iată începutul derivei. Dumneata nu vezi răul, dar el există. Răul constă în exaltarea valorilor colective în detrimentul individului. Este înregimentarea.

Dar dumneata însăși ai fost înrolată în sionism, nu-i așa?

— Tocmai acesta a fost motivul pentru care am făcut acea cură. Știi ce înseamnă acest cuvânt în latină? *Cura*: grijă. Cuvântul nu-ți amintește nimic?

— „Grija ca ființă a *Dasein*-ului”, paragraful 41 din *Ființă și timp*, cită Elfride.

— Felicitări, spuse Hannah. Dar eu n-am aceeași concepție despre grijă ca Martin. Grija mea nu este metafizică. Pe mine m-a îngrijorat perioada de înregimentare din tinerețea mea. Împreună cu soțul meu, ne-am amintit de organizațiile de tineret din Germania Republicii de la Weimar. Ne temeam de ele și aveam dreptate. Tineretul nazist a participat din plin la exterminări. În felul dumitale, și dumneata ai participat la ele fără s-o știi.

— Atunci, întreaga omenire este vinovată, spuse Elfride. Zaharnița lovi masa de trei ori.

— Evreii aflați în fața cuptorului cu gaz erau nevino-
vați, spuse Hannah, ridicând glasul. Este indiscutabil,
Elfride. Nu se pot amesteca asasinii și victimele învălu-
indu-i în aceeași pâclă, ți-am mai spus. .

Elfride ascultă verdictul fără să crâcnească.

— Vinovată, reluă Hannah. Nu am încotro. Ai ceva de
spus în apărarea dumitale?

— Nu, răspunse Elfride. În sfârșit, ba da. Vinovată nu
este Germania, ci negația distructivă. Ea acționează în
prezent. Martin n-are nici un amestec.

— Cine vorbește despre Martin? Cu dumneata am ce am!

— N-am să reușesc să te conving că n-am făcut nimic,
tipă Elfride.

— Ba da, Elfride. Tocmai asta e, știi prea bine că dum-
neata n-ai făcut nimic.

— M-am comportat eu mai rău decât marele rabin
Baeck în lagărul din Theresienstadt? se înfurie Elfride.
Nici el n-a făcut nimic, cu toate că știa ce se întâmplă!

— Elfride!

— Ce? Te șochez, poate? De ce o nemțoaică ignorantă
este mai vinovată decât un șef de comunitate aflat într-un
lagăr, și care, în plus, cunoaște faptele.

— Atenție! o avertiză Hannah, ridicând zaharnița.

Instinctiv, Elfride își protejă capul cu brațul ridicat.

Hannah puse cu greu obiectul la locul lui. Încă puțin
și și-ar fi ucis dușmanca. Să se compare cu marele rabin
din Berlin! Ea, o nazistă!

— Am greșit, adăugă Elfride, lăsându-și în jos brațul.
N-ar fi trebuit să spun asta.

— Spune-mi de unde ți-a venit această idee monstru-
oasă?

— Am aflat că aveai îndoieli în legătură cu comporta-

mentul rabinului Baeck, șopti Elfride, cu capul plecat. Dumneata însăși, Hannah. Iată de ce.

— Eu? spuse Hannah. Este exact. Dar eu aveam dreptul s-o fac.

Sigură de sine, arogantă, ca de obicei. Inaccessibilă ca și Martin. În optica Hannei, Elfride n-ar avea niciodată dreptate.

— De altfel, spuse Hannah gînditoare, nu mai sunt foarte sigură de părerea mea.

Surprinsă, Elfride înălță capul. Hannah gîndea cu voce tare.

— Marele rabin Baeck aflase ce soartă urma să aibă comunitatea sa, mormăi ea. A decis să nu le spună nimic evreilor din lagărul de la Theresienstadt și să-i lase să plece la Auschwitz, fără să-i informeze despre ceea ce avea să urmeze, în speranța că docilitatea lor le-ar putea îndulci moartea.

— Cred că avea dreptate, oftă Elfride.

— Categoric nu! Păi executanții, Elfride, erau și ei niște nenorociți de evrei! Supraviețuirea lor depindea de supunerea pe care o arătau. Naziștii îi transformaseră în călăi!

— Liniștește-te. Știu toate acestea. Organizarea tehnică a lagărelor de exterminare nu lăsa nici o posibilitate de scăpare celor care... victimelor!

— Există o soluție! strigă Hannah. Să-ți poți alege liber momentul morții! Să mori în picioare! Nu ca animalele la abator. Respect opțiunea rabinului Baeck, dar...

Hannah tăcu. Frazele pe care le scrisese despre rabinul Baeck erau tot atâtea săgeți care se întorseseră împotriva ei.

— Eu nu eram acolo, conchise ea cu vocea gătuită. N-am dreptul să judec situația. Nimeni nu are acest drept. Dumneata și mai puțin.

— Dar eu nu spun nimic, protestă Elfride. Absolut nimic.

— Ei bine, asta depășește orice limită! țipă Hannah. N-ar fi trebuit să mă explic în fața dumatăle. Este nedemn!

— Să punem capăt discuției, murmură Elfride. Ești furioasă.

— Evreii ar fi trebuit să se înarmeze! M-am gândit la asta înainte de război. Eram câțiva care apăram proiectul unei armate evreiești. Am fi putut să ne luptăm împotriva naziștilor... În loc de asta, ce am văzut?

— Hannah, te rog, imploră Elfride.

— Ah, nu! se înfurie ea. Voiai să înțelegi, ei bine, încercă deci. Am să-ți spun. Datorită cărții mele despre Eichmann a fost ales cuvântul „Holocaust” pentru a denumi exterminarea evreilor din Europa. Știi ce înseamnă acest cuvânt, holocaust? Un sacrificiu. Ți dai seama?

— Cred că da, spuse Elfride, tremurând. Un sacrificiu înspăimântător.

— Ești o imbecilă! Prin urmare, evreii sunt sortiți sacrificiului etern? Dar oamenii se luptă, luptă împotriva dușmanului... Prea mulți evrei acceptă fără rezerve ideea holocaustului. Chiar și procurorul procesului de la Ierusalim, pentru care Eichmann reprezenta răul absolut.

— Nu înțeleg bine, murmură Elfride temătoare.

— Nu înțelegi că un procuror israelian, mândru de poziția lui, preferă să transforme un funcționar banal într-un sadic? Că, la ordinul Primului Ministru al Statului Israel, el preferă să facă portretul antisemitului etern în fața poporului ales și persecutat?

— Nu, răspunse ea înfricoșată.

— E prea ușor! Îl spânzurăm pe Adolf Eichmann și am eradicat definitiv răul absolut care amenință dintotdeauna poporul ales!

— Ai fi vrut să fie grațiat? se miră Elfride.

— Ești nebună! Dar nu există rău absolut. Există numai rutine administrative aplicate conștiincios. Numai indifeerența. Numai banalitatea. Toate acestea vor ucide din nou!

— Sigur, spuse Elfride cu neliniste. Calmează-te.

Ochii Hannei aruncau fulgere. Înăuntrul plămânilor ei îmbâcsiți de fum porni bătaia unei forje. Hai, arzi; hai, arzi; hai, arzi. Înfierbântă fierul la roșu. Nu te opri, în cadență. Mai tare. Și mai tare. Mânie de nepotolit... Trebuie s-o lase să izbucnească!

Gâfâind, Hannah strânse pumnii. Împotriva cui, a-ceastă mânie a vieții ei? Pe cine să lovească?

— Îți faci rău, adăugă Elfride. Ai grijă de inima ta.

— Lasă-mă în pace! explodează ea.

Elfride își împinse scaunul și se duse în fundul bucătăriei, înfricoșată.

Hannah
Ierusalim, august 1961

Golda Meir

Ministrul Afacerilor externe al Statului Israel poartă părul drept, cu cărare la mijloc, ca și Hannah altădată. Fire argintii brăzdează capul mare al Goldei Meir, altele îi cad dezordonate pe obraji. În plus, e bărbătoasă, cu o privire tăioasă, cu o voce puternică. Hannah o observă cu admirație pe această eroină evreică care îi seamănă, cu excepția feminității, absentă.

— Ei, cum a fost audierea de astăzi? întreabă ministrul.

— Epuizantă, răspunde Hannah. Procurorul a prezentat toate probele de la Treblinka. Oribil.

— Oribil, dar necesar, doamnă Arendt. Și eu sunt oboșită.

Într-adevăr, pe chipul acestei femei remarcabile se citește oboseala. Îi arată Hannei cu un gest termosul conținând cafea cu lapte, biscuiții.

— Dacă aș avea timp, mormăie ea, am fi mâncat la mine, în bucătărie. V-aș fi făcut un strudel cu mere ca să vă trezesc amintirile.

— Nu sunt născută în Austria, spune Hannah, ci la Königsberg.

— Proastă ce sunt! spune Golda Meir. Sigur, aveți accentul german. Dar ați observat câte accente diferite pot fi auzite în sala tribunalului! Un adevărat Turn Babel, atunci când nu vorbesc ebraica...

— E adevărat, răspunde Hannah. Dar ne-am fi putut dispensa de un traducător german pentru acuzat. Toată lumea prezentă la proces înțelege germana.

— Nu asta e problema, spune ministrul, încruntându-se. În Israel, limba oficială este ebraica. Altfel cum să realizăm unitatea poporului nostru, spuneți-mi?

Hannah nu găsește răspuns la întrebare.

— Este și așa atât de greu să fondezi un stat, spune oftând Golda Meir.

— Pentru început, ar trebui să fie separată religia de stat, opinează Hannah. Altfel, vom avea dificultăți cu ateii.

— Nu-mi pasă! spune Golda Meir. Tot ce contează este Statul Israel, fie că suntem ateii sau nu.

— Și dacă nu credem în Dumnezeu? întreabă Hannah. Este cazul meu.

— Dar și al meu, bine înțeles, spune cu mirare ministrul. Veți înțelege că, fiind socialistă, evident, nu cred în Dumnezeu. Cred în poporul evreu. Ca și dumneavoastră, doamnă Arendt.

— Eu, să cred în poporul evreu? spune Hannah.

E scandalizată, fără să înțeleagă de ce.

— Ei bine, da! spune ministrul. Firește, credeți în poporul evreu, doamnă Arendt. Dacă nu ar fi așa, n-ați asista la procesul lui Eichmann.

Nu! gândește revoltată Hannah.

Hannah nu crede. Nu iubește. Este evreică, asta e altceva. Nu iubește, nici nu crede, aparține poporului evreu, lucrul e de la sine înțeles. Hannah detestă credința. I se

cere o profesiune de credință? Exclus. Se așteaptă de la ea dragoste, ca pentru o persoană? Cu atât mai mult, nu!

— De altfel, spune Golda Meir, justiția israeliană demonstrează întregii lumi existența statului nostru. Forța credinței în Israel. Statul evreu este puternic, înarmat, sigur de sine de acum înainte. Gândiți-vă la...

Ministrul continuă, monologând. Hannah aproape că nu ascultă. Îi este îngrozitor de somn. Unde a mai auzit ea aceste cuvinte? Unde naiba? Pleoapele i se închid.

Ne vom extermina inamicii... Puterea noastră este indestructibilă...

Cum să pui stavilă spuselor Ministrului de externe al Statului Israel? Cum să-i spui că se face târziu, atât de târziu, încât trebuie mers la culcare, pentru ca impresia de *déjà vu* să fie uitată?

Numai dragul ei Heinrich înțelesese groaza pe care o resimțise Hannah la auzul celor spuse de Golda Meir.

Justiția Statului Israel, sigură de ea, puternică, indestructibilă. Forța exterminatoare.

Hannah în fața Elfridei.

Mânia Hannei se potoli dintr-o dată. Forța se opri. Hannah își regăsi cu greutate suflul. Inima îi bătea încă, făcând-o să se sufoce, hai, arzi, hai...

O cuprinse rușinea.

Elfride se ascundea într-un colț.

— Te porți cu mine de parcă aș fi foarte bolnavă, reluă Hannah cu jenă. Este adevărat! Mă tratezi ca pe Martin...

Tremurând, Elfride scotocea prin șifonier. Hannah avu un fel de amețeală. Fluturi i se roteau pe dinaintea ochilor.

— Așază-te, murmură ea cu mintea tulbure.

Elfride se întoarse, rămânând rezemată de șifonier.

— N-am să-ți fac o criză cardiacă, Elfride. Dacă mi-ai mai da un strop de cafea, ce zici?

Elfride se apropie. Cafetiera era în fața Hannei.

— Servește-te, spuse ea cu prudență.

— Mulțumesc, răspunse Hannah, luându-și cu o mână tremurătoare ceașca.

Bău cu o strâmbătură cafeaua rece.

— N-ar fi trebuit să mă înfurii, mormăi ea. M-ai scos din fire, crede-mă.

Elfride se așază. Criza trecuse.

— E ceva, spuse Hannah, stânjenită. Nu înțeleg de ce...?

Un țiuit îi cuprinse urechea dreaptă, apoi dispăru. Simple acufene, fără gravitate.

— ... de ce această mânie, continuă ea. Într-o vreme, crezusem că am ajuns la o adevărată detașare.

— Dumneata, detașată!

— Mi s-a întâmplat, totuși, răspunse ea. În urma unui accident.

Hannah
New York, 19 martie 1962

Ziua alegerii

— Își recapătă cunoștința, spune o voce.

Hannah încearcă să deschidă ochii și nu poate. Pleoapele ei umflate refuză privirea. Are capul greu, ceafa dureroasă. De ce e întinsă într-o dubă? De ce sirenele? E bombardament?

O ambulanță. E o ambulanță cu un medic și un infirmier în alb. Își amintește izbitura, scrâșnetul, un miros de metal încălzit și apoi întunericul. Un accident.

— Nu trebuie să vă mișcați, doamnă, spune vocea.

Prin urmare, ar putea să se miște. Imperceptibil, Hannah îndoiaie genunchii, coatele. Poate. Nu e paralizată. Ochii acum. Face un efort și vede chipul atent al medicului.

— Nu vă neliniștiți, spune el. Pielea capului sângerează întotdeauna mult.

Are deci o hemoragie și a fost lovită la cap. Trebuie să verifice. Mai întâi, poemele ei. „Picioare înaripate într-o izbucnire patetică, asta sunt eu.”

Și versuri ale altui autor. Apoi în grecește. În germană. În englezește. Numărul ei de telefon, ca să vadă dacă și-l amintește. Bine. Capul funcționează.

Plutitoare, Hannah se abandonează. Trupul poate fi tândări, pentru că esențialul este teafăr. Ambulanța aleargă spre spital. Brancarda este coborâtă. Hannah are dureri. Radiografii.

— Situația nu e catastrofală, dar nici strălucită, spune medicul. Ați fi putut rămâne acolo.

— Pentru... ce... timp? articulează vocea.

— Nu fiți grăbită. Va dura. Hemoragie la ochi, comotie cerebrală, dinți spărți, ca să nu mai vorbim despre hematoame, mai multe coaste fisurate și, ca să mă pronunț, aștept electrocardiograma. Să zicem două luni.

— Două luni, șoptesc buzele tumefiate. Perfect.

Pansată. Îngrijită, îndopată cu analgezice, Hannah își așteaptă soțul. E liniștită. Nu se mai teme de nimic. Fericită, ea acceptă să trăiască.

Nu i-a fost frică în clipa aceea. Ce s-a întâmplat atunci? Nu-și mai amintește.

Treptat, își aduce aminte de momentul dintre viață și moarte când s-a detașat de sine. Acel calm, acea pace... Are de ales între a trăi și a muri. Putea păși în imaterialitatea luminoasă, sau își putea regăsi corpul fizic. Hannah a ales. A revenit în trupul ei. Trăiește.

Calmul s-a instalat pentru totdeauna, pentru că a făcut această alegere.

— **U**n accident? se miră Elfride.

— Eram la New York, în toiul lucrului la cartea despre procesul lui Eichmann, aveam o întâlnire urgentă și taxiul meu s-a ciocnit cu un camion, în Central Park.

— N-am știut. Și a fost grav?

— Destul de grav, răspunse Hannah, posomorâtă. Leziuni la ochi, dinți spărți, vânătăi pe obraji...

— Nu ți-au rămas urme, spuse Elfride cu amabilitate.

— Cerusem o voaletă ca să nu se vadă. Nu mergea... Atunci am purtat o bandă neagră pe un ochi, ca un pirat. Nu, partea cea mai neplăcută este că fusese serios afectată inima. Am aflat acest lucru atunci când am făcut infarctul.

— Și acest accident te-a făcut să te detașezi?

— Pe mine? spuse Hannah, surprinsă. Oh, da. Vezi, în asemenea momente extreme, nu mai ești în stare să judeci. Mi-am reluat lucrul despre Eichmann într-o stare de spirit diferită. Eram profund liniștită. Și lucidă. Sub șoc, am realizat banalitatea răului.

Perplexă, Elfride se încruntă.

— Da, e complicat, spuse Hannah. Când ai brusc posibilitatea de a alege între viață și moarte, devii tu însuți. E greu de explicat. Ajunsesem să gust... Nu știu cum să spun. Plăcerea de a trăi, fără îndoială.

Elfride o privi cu ochii măriți.

— Orice ar fi fost, viața era frumoasă, reluă Hannah.

Răul era banal, iar eu supraviețuisem. De una singură, întruchipam partea mea de omenie.

— Firește, murmură Elfride siderată.

Hannah își regăsi treptat șirul ideilor. Fluturii își încetaseră zborul pe dinaintea ochilor ei.

Fără nici o îndoială, Elfridei viața i se părea ceva firesc. Bine înțeles, ea nu se îndoise niciodată. Elfride nu se îndoia de nimic. Iremediabil banală, fără să fie rea în fond. Insistența ar fi de prisos.

— Să trecem peste asta, zise ea scurt. Fapt e că m-am schimbat. Nu mai vreau să mă lupt pentru un stat, pentru o națiune – și nici chiar pentru un popor. Am înlocuit dragostea pentru Israel cu singura iubire valabilă, cea pentru persoane. Oricare ar fi colectivitatea, iubirea pentru ea este iresponsabilă.

— În acest caz, nu mai există patrie, spuse Elfride concertată. Eu nu mai am dreptul să fiu nemțoaică!

— Ce importanță are? Dumneata ești o persoană. Vezi, când a murit Blücher...

Ce mai era pe cale să spună? Asta n-o privea pe Elfride!

— Ei bine? întrebă cealaltă. Când a murit soțul dumitale?

— Nimic, se posomorî Hannah. Aș vrea niște apă cu cuburi de gheață.

Docilă, Elfride se ridică să ia cuburile de gheață din frigider. Afară, norii amenințau din nou. Hannah așteptă tunetul, plecându-și umerii. O lumină roșiatică învălui brusc fața Elfridei, blândă ca și cea a lui Eichmann. Afurisit gând! De ce nu tuna odată?

— Furtuna e departe de a se fi terminat, spuse Elfride. N-ai să poți pleca atât de curând. Ia uite! Parcă ar fi noapte.

— Parcă, spuse Hannah, distrată.

Hannah
New York, 4 noiembrie 1970
Ziua când se spune Kadiş-ul

Steaua lui David nu va străluci pe sicriu chiar deasupra numelui: HEINRICH BLÜCHER.

Hannah dorea acest lucru, dar nu este posibil. Pentru că Heinrich nu este evreu.

Prietenii ei au venit în număr mare. Hannah nu-i vede distinct, dar le simte prezența, ca pe aceea a unei familii unite în cult. Nu este exact ceremonia evreiască pe care o visa ea pentru Heinrich.

Nu-i va fi permis să rostească *Kadiş-ul* pentru soțul ei.
„Isgadel veiskadeş şmei rabu. B’olmu di vru hirisei v’iamlih...”

Pronunțate de vocea gravă a unui bărbat, cuvintele sacre s-ar fi adunat deasupra sicriului lui. L-ar fi apăsător, s-ar fi adâncit în el. În lipsa unui bărbat care să spună rugăciunea, Hannah recită cu voce scăzută *Kadiş-ul* pentru Heinrich.

„O, Doamne, Tatăl nostru ceresc, Tu care dispui viața și moartea. Tu, care ni te arăți ca Dumnezeu al iubirii și al milei, dă sufletelor servitorilor Tăi lumina și pacea...”

Heinrich murise în ajun, fulgerător. Hannah nu reacționează încă. Se simte golită, până și de lacrimi. O piatră tocită de ploaie. Ea știe că durerea va veni. Astă seară, mâine, acum, de îndată sau peste câteva clipe.

Nici o amintire nu-i trece prin minte. Hannah este una cu lungimea sicriului, cu lemnul lucios al acestuia. Și cu cuvintele de omagiu care se sting într-un murmur. Hannah nu mai este ea însăși, ci un simplu obiect, ca și Heinrich.

Hannah nu mai crede demult în Dumnezeu.

Totuși, *Kadiș*-ul nu este rugăciunea morților. Este un imn spre gloria lui Dumnezeu. Omul să nu se plângă dacă i se ia ceva ce nu era al lui. Care nu-i aparține. Heinrich nu aparținea Hannei. Iată că s-a întors acolo de unde a plecat. Cuvintele din *Kadiș* sunt valabile pentru toți morții. Mi-a fost dat, mi-a fost luat înapoi, nu-mi aparține.

Dar Heinrich nu este evreu. Ceea ce visa Hannah nu s-a petrecut.

Hannah nu urlă. Ar vrea. Heinrich ar merita acest lucru, dacă ea ar avea puterea. Dar nu. El a plecat, iar Hannah rămâne. Își veghează soțul care nu este evreu. Care s-a întors acolo de unde a plecat.

Care nu *era* evreu. Care *se întorsese* acolo de unde *plecase*. Trebuie să învețe să vorbească despre Heinrich la trecut.

În această seară, ea va aprinde lumânarea pe care o pun evreii în fața portretului defunctului și care va trebui să ardă un an. Așa cere ritul.

Pe urmă, Hannah va viola tradițiile.

Ea va spune rugăciunile de *Șabat*, așa cum făcea bunicul ei la Königsberg. „Binecuvântat fii Tu Doamne Dumnezeul nostru, Regele Universului, care ne-ai sfințit prin

poruncile tale și ne-ai poruncit să aprindem lumânările de *Șabat*.”

Așa ceva nu se face. Nu este nici ziua, nici ora. Rugăciunile de *Șabat* trebuie spuse de bărbați. Cu atât mai rău! Fiindcă s-a stins o lumină, ea este cea care trebuie să aprindă o alta, ca să continue.

Hannah

În copilărie, ea nu știa prea multe despre faptul că era evreică.

Burghezii evrei din Königsberg nu aveau motive să se teamă de concetățenii lor. Ei erau germani, patrioți, asta era totul. Luptaseră în timpul Primului război mondial, primiseră medalii, de multe ori muriseră pentru Germania, patria lor. Religia lor nu avea nici o legătură cu națiunea lor. Era simplu.

Hannah mergea sâmbăta la sinagogă cu bunica ei. Micuța nu detesta lumânările aprinse, imnurile și șalurile în dungi ale bărbaților, rulourile cu franjuri care acopereau *Tora*, dar îi plăceau și florile de pe altarele bisericilor la care o ducea servitoarea familiei Arendt. Rabinul Vogelstein venea cu regularitate să-i predea elementele de bază ale iudaismului, iar la școală, catehismul era obligatoriu. Isus, Iehova, crucea, rulourile, imnurile, steaua, toate o încântau.

Copiii sunt cei care le fac întotdeauna dezvăluirile de acest gen celor de vârsta lor. Într-o zi, când ieșeau de la catehism, o fetiță îi spuse micuței Hannah că bunica ei, a Hannei, îl ucisese pe Cristos. Hannah fu foarte șocată și, întoarsă acasă, o întrebă pe mama ei. Ce-i răspunsese Martha Arendt în acea zi? Neîndoielnic, nu mare lucru:

„Nu asculta ce spun colegii tăi” sau „Astea sunt bârfe” sau „Palavre!”

Ah, da. Martha spusese: „Să nu lași niciodată pe cineva să-ți repete aceste cuvinte.” Hannah fusese impresionată.

Prin urmare, la școala primară, Hannah aflase că era evreică.

În schimb, ea își amintea de parcă ar fi fost ieri recomandările mamei ei la intrarea în liceu. Dacă vreunul dintre profesorii ei îndrăznea să spună un singur cuvânt împotriva evreilor, Hannah trebuia să se ridice imediat și să se întoarcă acasă, fără să uite frazele spuse.

Consecința a fost că frazele interzise de mama ei îi dădeau prilejul unei frumoase zile de vacanță. În repetate rânduri, doamna Arendt primi scrisori de la liceu prin care eleva Arendt Hannah era chemată la ordine. Absentarea era sever sancționată, iar eleva Arendt părăsise clasa. Doamna Arendt răspundea întotdeauna scrisorilor directorului cu explicații convingătoare.

În cazul când remarcile antisemite erau lansate de copii, recomandările erau la fel de clare: să nu le dea atenție, să nu plece de la cursuri. Între insultele profesorilor, care trebuiau sancționate prin plecarea de la școală, și bârfelile elevelor, care nu trebuiau sancționate, Hannah învăța să recunoască tonul discursului antisemit. Scrâșnit. Violent. Asasin. Cu timpul, Hannah își dădu seama că faptul de a fi evreică avea o anumită gravitate.

Despre sionism, ea nu știa nimic. Paul și Martha Arendt erau socialiști și germani; ei nu erau cătuși de puțin sioniști. Cu privire la o singură chestiune poziția mamei ei era neschimbată: nu trebuia să fie disprețuiți evreii săraci din est, cei din Galiția, din Bucovina, din

Polonia, evreii de la granițe. Mai ales, nu trebuia să devină obiect de batjocură jegul lor, lungile lor caftane negre, perciunii lor. Evreii din ghetouri meritau respect, chiar dacă arhaismul lor nu era acceptabil.

Hannei i-a fost greu să se conformeze acestei recomandări. În 1961, la procesul de la Ierusalim, la vederea mulțimii din fața Curții de justiție, întreaga ei ființă îi respinsese pe acei vagabonzi orientali, pe acei evrei veniți de aiurea, nonșalanța lor, neglijența lor. Unchiul Raphael primise Crucea de Fier postmortem în timpul Marelui război, cel din 14-18, iar acești bădărani o îmbrânceau pe stradă, la Ierusalim! Pe ea, o evreică din Europa! Ei, niște evrei din ghetou!

Brusc, Hannah își amintise de poruncile mamei ei și i se făcuse rușine.

Din nou și întotdeauna, același reflex. Demnitatea evreilor din Germania nu se lăsa așa de ușor învinsă.

Avusese nevoie de timp pentru a-și clarifica ideile.

Nu exista decât un singur popor evreu, căruia Hannah îi aparținea, oricare ar fi fost educația lui. Hannah era din Israel. Era simplu.

Cu toate că... Era cu adevărat încheiată această eternă poveste dintre Hannah și evrei? În tinerețe, ea hotărâse două lucruri. Unu, ea era atee ca și părinții ei. Doi, ea va fi sionistă. Spre deosebire de ei.

În ceea ce privește ateismul, rabinul Vogelstein înlăturase principalul obstacol. Dacă e s-o credem pe mama ei, micuța Arendt voia să se căsătorească mai târziu cu rabinul care o învăța ebraica. Încurajată de această iubire inocentă, Hannah cea obraznică îi declarase rabinului că ea nu putea crede în Dumnezeu. Cu cel mai mare calm, rabinul Vogelstein o privise pe deasupra ochelarelor, spunând: „Și cine ți-o cere?”

Hannah nu-și schimbase niciodată părerea. Foarte bine. Puteai fi evreu fără să crezi în Dumnezeu. În această problemă, ea rămăsese cu fermitate pe poziții.

Cu privire la sionism, nu avusese ezitări. În perioada când Hannah își făcea studiile, tineretul evreu din Germania nu avea îndoieli în această problemă. În Palestina, un stat pentru evrei era indispensabil, iar Statul Israel trebuia să fie laic și socialist, asta era totul.

Dar, în 1948, Statul Israel nu se născuse laic. Constituția se dovedise imposibil de scris în absența consensului asupra laicității pentru poporul evreu. Pentru că cetățenii acestui stat sunt evrei prin naștere, iar nașterea Israelului era înscrisă în Biblie. Nu era cale de ieșire din această dilemă. Principiul laicității contrazicea existența statului evreu. Ca urmare, părinții fondatori ai Statului Israel au trecut sub tăcere problema. S-a renunțat la constituție.

„Și cine ți-o cere?” Nimeni. Israelul va fi o democrație fără constituție.

Cu cât istoria înainta, cu atât mai mult Hannah avea temeri în legătură cu viitorul Statului Israel. Înregimentările sale, războaiele sale, cântecele sale virile, toate acestea erau ecouri rău prevestitoare. Naționalismul său, incapacitatea sa de a crea relații de conviețuire între evreii și arabii din Palestina. Socialismul părinților fondatori se topise așa cum se topește la soare zăpada din Europa centrală.

Procesul lui Eichmann la Ierusalim tăiașe ultimele legături între Hannah și statul evreu. Acesta nu avea decât un singur obiectiv: să condamne în public monstrul, îndepărtându-se de realitatea faptelor. Mânie. Hannah o exprimase. Fusesse declarată paria. A fost cea mai mare suferință din viața ei.

Avea în minte două imagini diferite ale Ierusalimului.

Pe cel dintâi îl cunoscuse în perioada ei sionistă, când, la Paris, milita pentru întoarcerea evreilor în Palestina, *Alia-ua tinerilor*. Din toată inima, Hannah spera să însoțească un grup la Ierusalim, în Palestina. Ziua mult așteptată sosi în 1935.

Vaporul plecă de la Marsilia spre portul Haifa, ale cărui coline i-au trezit entuziasmul. Pământul evreilor! Și apoi, Ierusalimul. Drumul care urcă spre orașul arab, pietrele albe în lumina soarelui, mormintele evreiești milenare în viroagele Hebronului, zidul de vest și evreii în caftan care se plâneau de exil. Statul Israel nu exista încă. În 1935, Ierusalimul era o cetate antică în care respira spiritul.

Mai puțin i-au plăcut kibuțurile, în care a simțit din primul moment nașterea unei noi aristocrații. Pionierii erau stăpâni. Despre impresiile ei neplăcute în acea perioadă, Hannah nu spuse nimic. Fuseseră doar momentane? Nu e sigur. Egalitatea socialistă a kibuțurilor o impresiona. Și în ciuda acestui recul intuitiv, acel Ierusalim din Palestina rămânea în inima Hannei.

Al doilea Ierusalim era cel al procesului lui Eichmann în Statul Israel. În 1948, în momentul când ONU a votat rezoluția care dădea naștere noii națiuni, Hannah sperase că se va realiza un acord între evrei și arabi. Dar, în loc de așa ceva, imediat începu războiul. Urmat tot de război. Sionismul Hannei se clătină.

Din 1935 și până la data când avea loc procesul lui Eichmann, cursese mult sânge. Hannah plecă la Ierusalim cu inima strânsă. Și avu o surpriză.

Își amintise cu dragoste de prima ei călătorie. Regăsi-se emoția străvechii măreții a trecutului. Nu la Ierusalim, care nu mai respira spirit, ci putere.

Nu. Surpriza o aștepta la Petra, în Transiordania din

acel timp. Acolo, un templu roman încastrat în stânca roșie se păstra, etern și fragil. Coloanele mute o emoționaseră ca și ruinele templului grec de la Siracuza, unde făcuse escală pe drum.

Da, Hannah prefera antichitatea moartă realității pe care o prezenta Statul Israel. Dar era prea facil și prea comod să filozofezi într-un templu în ruine, în fața unui trecut dispărut.

Uneori, ea avea remușcări. Niciodată pentru mult timp. Era evreică, laică și socialistă, nimic din acestea nu se putea schimba. Sionistă, asta era o altă poveste, plină de contradicții.

Într-atât, încât Hannah se afla aproape în poziția evreilor din exil atunci când sperau să se întoarcă la Ierusalim, în decursul nesfârșitelor secole de adormire a poporului evreu.

Aceia nu-și închipuiau statul evreu născut din visul unui elegant intelectual vienez, Theodor Herzl, la sfârșitul secolului al nouăsprezecelea. Cercetând printre numeroasele nume ale orașului Ierusalim, Herzl numise „Sion” statul care nu exista. Ironizat de burghezii evrei din orașe, sionismul a aprins speranțele celorlalți, ale săracilor.

În ce fel se transformase un astfel de dandy într-un iluminat? În ce fel a devenit acest mare burghez, un jurnalist, noul Mesia al evreilor din ghetouri?

Foarte simplu. La Paris, urmărind procesul Dreyfus în calitate de corespondent de presă. De la Paris, antisemitismul francez dăduse naștere idealului sionist. Când Hannah a aflat că este evreică, ea și-a consacrat mult timp afacerii Dreyfus. Herzl avea dreptate în două privințe: era necesar un stat pentru evrei și orice proces care-i privea pe evrei trebuia urmărit îndeaproape.

Hannah a fost, prin urmare, sionistă îndârjită până în momentul trecerii de la vis la realitate. Speranțele de pace i-au fost spulberate. Este obligatoriu pentru un stat să fie puternic, spuneau eroii din Israel.

Hannah se resemnă. Sionismul era un ideal, numai un ideal, nimic altceva. Și fu mirată să simtă din nou vi-brând în ea spiritul național când, cu doi ani în urmă, în 1973, Israelul a fost atacat, în momentul războiului de Iom Kipur. Ea donă bani și deveni protectoarea soldaților. Doamna Arendt cedase în fața armelor.

Dar era mai bine înainte, atâția ani la rând, când se cânta „Anul viitor la Ierusalim” cu o speranță nebunească în suflet, fără să fi stabilit dinainte data zborului spre Tel-Aviv. Să se întoarcă la Ierusalim? Mitica întoarcere nu mai era decât o rezervare pe o agendă.

Evreii de altă dată se adresau Ierusalimului ceresc pe care nimeni nu putea să li-l ia. Era singurul adevărat. Un castel fermecat. Ierusalimul ceresc trăia în dragostea evreilor pentru muzică, în limba idiș, în iubirea pentru copii, pentru arbori. Ierusalimul exilului era un vârtej, o serbare întrucâtva tristă, întrucâtva veselă compusă din ritmuri armonioase de viori și de melancolie.

Germanofonă, în plus.

Prima oară când prietenul ei Blumenfeld îi spusese: „Sunt sionist grație lui Goethe”, Hannah rămăsese interzisă. Cu o ironie subțire, el adăugase: „Sigur. Sionismul este cadoul făcut de germani evreilor.” Brusc, Hannah înțelesese din zbor adevărul.

Adevărata Germanie era ea, Hannah. Evreică, filozof de limbă germană, purtând cu ea în exil brazii germani, supele, fumul, casa, carapacea. Luase cu ea poeziile Germaniei, pe Hölderlin, Schiller, Goethe, Lenz, Büchner. Din cauza lui Adolf Hitler, ei nu mai erau acolo la ei acasă.

Poetii germani deveniseră niște paria, ca și ea.

Din acel moment, eliberată de orice obligație, Hannah se simți liberă să-i critice pe evrei când dădeau semne de slăbiciune. Așa cum făceau și ceilalți.

Nu. Mai sever. Căci Hannah știa bine că era mai aspră cu greșelile evreilor decât cu cele ale goilor, neevreii. Aceștia aveau o scuză: nu erau evrei. În timp ce evreii, ei aveau datorii față de umanitate. Ei nu aveau dreptul să greșească.

Era foarte ciudat. Hannah simțise întotdeauna o atracție față de goi. Atâta inocență și atâta bunăvoință! Atâtea prejudecăți inconstiente, în ciuda rațiunii! Erau de o naivitate incorrigibilă. Așa era Martin. Și Blücher. Hannah era încă uimită de faptul că cele două iubiri ale vieții ei fuseseră doi bărbați care nu erau evrei.

Nu că n-ar fi încercat... Dar primul ei soț, Stern, era evreu și Hannah nu-l iubise. Nu iubise decât doi bărbați, fiecare dintre ei unic, Martin, Heinrich, nici unul dintre ei evreu. Trebuia acceptat faptul că Hannah avea nevoie de ei. Din spirit de contrazicere? Poate. Așa era ea făcută.

Atunci, dezarmată, ea își închipuia că este un bătrân înțelept din ghetourile din Polonia, un *hassid* malițios, mistic, indulgent în fața slăbiciunii omenești.

Și chiar acolo, în fața bătrânei dușmance, Hannei i se întâmpla să fie înțelegătoare, ceea ce nu-i plăcea. Iată de ce trebuia să nu cedeze.

Avea să-i explice Elfridei că rivala ei evreică era adevărata nemțoaică? Să-i arunce în față că Germania spiritului purta numele Hannei Arendt? Haide, să fim serioși.

Dar nu putu să se stăpânească. Numai la gândul acesta, Hannah izbucni în râs.

— **C**e te amuză? întrebă Elfride pe un ton sec. Ideea de a rămâne aici din cauza furtunii?

— Puțin, răspunse Hannah. Recunoaște că e nostim să fim închise împreună...

— Poți pleca pe ploaie, știi asta. Nimic nu te împiedică. Simplu. Ai să te duci să-i spui la revedere lui Martin. Pe urmă, valea! Călătorie bună!

— Glumeam. Noi două în bucătărie, fără Martin, e atât de caraghios!

— Lasă-l pe Martin în pace și, dacă ți-e foame, mănâncă, spuse Elfride, vexată.

— Hotărât, ești extraordinar de amabilă, observă Hannah. Despre ce vorbeam?

— Chiar despre dumneata, spuse Elfride. Nu-mi lua în nume de rău întrebarea, Hannah. E adevărat că după cartea dumitale despre Eichmann, un hebdomadar francez a avut îndrăzneala să publice o pagină consacrată, după cum spunea titlul ei, antisemitismului dumitale?

— Nu, mormăi ea. Era o întrebare. „Hannah Arendt: antisemită?”

— Biată Hannah, oftă Elfride. Dacă înțeleg bine, îți închipuiai că evreii sunt mai buni decât ceilalți. Și ai descoperit că nu sunt.

— În ceea ce privește Statul Israel, e adevărat. Nu as-

cund asta. Dar când e vorba despre comportamentul Consiliilor evreiești, să știi că cei aflați în fruntea lor au ales adeseori sinuciderea, așa cum a făcut Czerniakow la Varșovia.

— Înțeleg, murmură Elfride.

O clipă de inexplicabilă pace se așternu.

— Adevărul este, Elfride, adevărul este... spuse Hannah gânditoare. Nu știi prin ce mecanism o ființă omenească se poate transforma în fiară, un funcționar în asasin. Dar de ce? Asta este ceea ce mi se pare de neiertat. Crimele de la Auschwitz n-ar fi trebuit să se întâmple.

— Ai perfectă dreptate! exclamă Elfride pe un ton triumfător.

Oh, idioata. De ce făcea țândări cristalul cu exclamațiile ei satisfăcute?

— Destul, tună Hannah. Termină cu eterna dumitale pledoarie. Categorie, este foarte neplăcut.

— Nicidecum, spuse Elfride, agitată. Greșești. Spuneam asta ca să te fac să înțelegi ce am simțit în 1945. Când am aflat. Ce moment greu!

— În sfârșit, câteva remușcări, spuse Hannah.

— Încetează! strigă Elfride. Eram deznădăjduită...

Încă o dată, gândul Hannei se fixă asupra cazului Elfride. Eliminată gelozia, nu rămăneau decât bunele sentimente.

— Dar Martin, ce a spus? întrebă Hannah cu voce scăzută.

— Evident, noi n-am crezut nimic din toate acestea. Apoi...

Elfride
Freiburg-im-Breisgau, septembrie 1945

Ziua fotografiilor

Sosește momentul înfrângerii și o dată cu ea, denunțarea. La Freiburg, fostul rector este debarcat. Martin nu mai are prieteni.

Dar tânărul militar a venit din nou să-i vadă.

Martin are multă afecțiune față de acest intelectual francez care îi cunoaște puțin opera și îi arată considerație în momentul în care germanii îi întorc spatele.

Cu toate acestea, astăzi, micul francez nu mai are surâsul său respectuos. A căpătat un aer autoritar. Cu un gest puțin prea hotărât, pune pe masă un dosar având pe copertă un cuvânt: *Dachau*.

În clipa în care mâna tânărului se apropie de dosarul închis, Elfride ghicește încercarea ce urmează și se neli-niștește. Impasibil, francezul o privește. O să deschidă dosarul. Îl deschide.

Conține fotografii.

Astfel, francezul vrea să arate imaginile, să facă dovada, iar Martin să le privească, dacă poate... Elfride își apropie scaunul de cel al soțului ei, cât mai mult posibil. „Curaj, Martin”, gândește ea. A sosit clipa. Trebuie să vedem.

Mormanele de cadavre uscate, ca niște bușteni. Pielea întinsă pe oasele ieșind în evidență ale supraviețuitorilor. Ochii lor imenși, fără viață.

Martin și Elfride nu spun nimic. Nici un cuvânt, nici o suflare nu le iese de pe buze. Tânărul francez nu spune nici el nimic, așteaptă. Elfride pleacă ochii, își freacă mâinile una de alta, mișcările ei amintindu-le pe cele ale unei muște. E absolut necesar ca Martin să spună în cele din urmă ceva...

Privirea lui Martin se pierde în gol. Elfride își adună forțele.

— Nimeni nu ne-a informat despre ceea ce se întâmplă în aceste lagăre, spune ea și vocea ei răsună într-un deșert.

Tânărul francez îi aruncă o privire furișă, apoi se întoarce către Martin. Reacția lui este așteptată. Nu a ei.

— Noi nu știam nimic! adaugă ea, cu disperare.

Inutil. Atenția tânărului este concentrată asupra lui Martin.

— Nu există cuvinte pentru asta, murmură în sfârșit Martin, cu ochii pe jumătate închiși.

Un scurt moment de ușurare aduce lumină pe fața francezului. Vorbește, Martin, continuă!

— Am fost înșelați de niște criminali, spune el, vorbind rar. Întregul popor geman.

Chipul francezului se crispează puțin. Martin observă.

— Acolo se atinge pragul inumanului, continuă el. Omul a fost transformat în obiect. Nu mai sunt oameni, ci lucruri. Acesta... nu se poate numi...

Respiră cu greutate. Tânărul continuă să tacă.

— Un program, spune Martin, vorbind mai repede. Este vorba despre un program de producție mortal. Iată

rezultatul nihilismului, moartea gândirii. A fost trecut un prag.

Tânărul aprobă cu un semn din cap. Imperceptibil, Elfride se destinde.

— Dar o dată trecut pragul inumanului, timpul nu se oprește în loc, adaugă Martin. Nimic nu garantează că acesta este sfârșitul.

Tânărul are un aer intrigat.

— Acest program poate fi reluat, oftează Martin.

Cu inima bătând, Elfride dispare fără zgomot.

Poate că tânărul intelectual francez a înțeles în ce fel gândește Martin. Cu obrajii în flăcări, Elfride își șterge mâinile umede. Ceea ce știe sigur este că nici Martin, nici ea n-au știut nimic. Doar că...

— Doar că, oftează ea, lăsându-se să cadă pe un scaun.

Elfride

Martin hotărâse să nu dea niciodată explicații în legătură cu aderarea sa la nazism.

Să nu cedeze în fața lumii care se născuse după aceea. Să nu se umilească în fața modernilor. Nici un răspuns în timpul vieții sale. Ofensa era prea mare, iar Martin prea distrus. Întrebărilor trebuia să li se răspundă prin tăcere. Elfride îi fusese alături în acest mutism. În afară de Hannah, nimeni n-o făcuse vreodată să se simtă neliniștită. Ea era singura încercare căreia nu-i putea face față. Restul era deja fapt împlinit.

Pentru că Elfride traversase perioada cea mai grea fără Martin.

În ciuda vârstei, el nu scăpase de ultima mobilizare în masă a Celui de al Treilea Reich, cea a ultimei șanse. Dacă ar fi avut cu cinci ani mai mult, Martin ar fi atins limita de șaizeci de ani... Nici o intervenție n-a putut să-l ajute. Armatele dușmane străbăteau Alsacia, la mai puțin de cincizeci de kilometri de Freiburg... Martin fu încorporat, apoi, ajutat și de haosul care domnea, se întoarse.

În noiembrie, avioanele americane bombardau intens Freiburgul. În decembrie, încă ploua cu proiectile. Elfride se afla acolo, strângând din dinți. Pe când el, nu.

Martin fugise. Își dusesese manuscrisele în orașul lui

natal, Messkirch, unde îl aștepta fratele lui. Fritz clasase întotdeauna notele lui Martin. În timp ce inamicul invadea Germania, Fritz și Martin făcură ordine în hârtii toată iarna. La Freiburg începu ocupația.

Atunci, Universitatea părăsi la rândul ei orașul și i se alătură magistrului în regiunea muntoasă a Suabiei. Studenți, profesori, mergând pe jos, pe biciclete, luară drumul spre Messkirch, cu prețioasele lor cărți. La Freiburg, Elfride avea grijă de casă.

Sub egida marelui filozof, universitarii în exil se instalară cum putură, unii la castelul din Wildenstein, alții în satul vecin. Martin făcea în fiecare dimineață drumul care urca spre castel, pentru a-și ține acolo, în bucătărie, ultimele cursuri. Se refugiase pe culmile înalte ale poeziei lui Hölderlin, unde nu risca nimic.

De sus, de la castel, se știa bine că jos luptele făceau ravagii; se știa că nu departe de acolo, la mănăstirea din Beuron, transformată într-un spital improvizat, numărul răniților era mare. Se știa că Freiburgul era ocupat. Liber ca un funambul pe sârmă, Martin profita de ultimele zile ale Reich-ului pentru a-l comenta pe poetul Hölderlin, care își sfârșise zilele într-un turn pe malul râului Neckar, pentru că fusese declarat nebun. În plin dezastru, Martin dansa pe marginea prăpastiei în care avea să cadă.

Zilele care treceau păreau nesfârșite; trupele franceze meraseră să-i prindă în fortăreața Führer-ului pe ultimii membri ai guvernului de la Vichy, refugiați la Sigmaringen, în Bavaria. Înfrângerea era iminentă.

Ea sosi o dată cu strânsul recoltei. Pentru că se aflau la țară, universitarii dădură o mână de ajutor. În schimbul muncii lor, au primit de mâncare, pentru că foame-

tea amenința. Și deoarece Reich-ul se prăbușea, finii intelectuali reveniră la ritmul anotimpurilor. În Suabia, ca și în alte părți, strânsul recoltei avea plăcerile lui. Ca urmare, evenimentul fu sărbătorit la castel, cu spectacole de teatru, cu dansuri, cu pâine și cu vin. Martin țină o ultimă conferință, după un concert de pian, și apoi veni sfârșitul. Iar în tot acest timp, Elfride trebui să se bată la Freiburg.

Despre această perioadă, ea păstrase amintiri confuze: cizmele soldaților, alții decât cei germani, pe străzi, germanii mergând cu capul plecat, dărâmaturile, țipete scurte, cântece de victorie, momente de deznădejde urmate de speranțe sălbatice, mizeria, sfârșitul lumii.

Casa ei, rechiziționată, ca toate casele membrilor Partidului nazist. Biblioteca, confiscată, ceea ce era mult mai grav. Împotriva rechiziționării, Elfride nu putea face nimic. Ea își gradă eforturile pentru a salva biblioteca. Cărțile o dată luate, opera lui Martin ar pleca împreună cu ele.

În felul acesta, doamna Heidegger ajunse să-i cunoască pe ofițerii francezi din trupele de ocupație. Biblioteca lui Martin nu era prima lor grijă. Ei nu-i era teamă, pentru că se lupta. Era sigură că era îndreptățită: Martin nu era vinovat. Ea? Nimeni nu se ocupa de ea. Soția lui Heidegger nu era importantă. Elfride negocie o amânare, pe care o obține. În iulie, Martin se întoarce la Freiburg.

Or, francezii nu erau cei mai îndârjiți dușmani ai lui.

Foarte curând, se găsiră germani care să facă reclamații împotriva profesorului nazist. Coșmarul începu lent. Martin putu cu ușurință să facă dovada faptului că nu avusese responsabilități în sânul Partidului nazist: era adevărat. Dar epurarea o dată începută, ea nu se mai

opri. Profesorul Martin Heidegger fu convocat în fața comisiei germane de epurare în iulie 1945, la o lună după recoltatul de vară din jurul castelului de la Wil-denstein.

În comisie, unul dintre cei trei profesori avusese un diferend cu Martin în perioada rectoratului lui: Alfred Lampe. O simplă dispută profesională, periculoasă în vremuri tulburi — Lampe a vrut să se răzbune. Războiul pentru supraviețuirea lui Martin ca filozof părea pierdut dinainte dar, contrar oricărei așteptări, Lampe nu reuși să-l destituie pe Martin. În august 1945, comisia de epurare se mulțumi să-l excludă pe Martin din organele colegiale ale Universității.

Nu, nu Lampe a fost funestul trădător. Acesta a fost cel mai vechi prieten al său, Karl Jaspers.

Gertrud, soția acestuia, era evreică. Într-o zi, când ea îi mărturisea lui Martin că plângea mult, din cauza lui Hitler, Martin îi răspunsese afectuos: „Plânsul face bine.” Gertrud se simțise ofensată. Prudent, Martin se retrăsese.

Din cauza lui Gertrud, Jaspers își pierdu postul în 1937. Spre deosebire de Malwina Husserl, Gertrud nu primise nici un buchet de flori, nici o scrisoare. Încă de atunci, prietenul Karl aștepta câteva cuvinte de căință din partea prietenului său Martin.

Acestea n-au existat. De ce să te căiești, dacă nu ești vinovat? Atunci când Senatul refuză verdictul comisiei de epurare, Martin nu ezită nici o clipă. Era atât de sigur de fidelitatea lui Karl, încât îi ceru un raport pentru comisia de anchetă instituită de Senat. Cu prietenul lui Karl, problema era rezolvată.

Karl putea depune mărturie că Martin rupsesse cu autoritățile naziste încă din 1934, după masacrarea Sec-

țiilor de asalt de către milițiile lui Hitler, trupele SS. Karl știa că după acea noapte sângeroasă ce fusese numită „noaptea cuțitelor lungi”, Martin dezaprobase excesele de atunci într-o convorbire particulară. După aceea, luase atitudine și demisionase din postul său.

Foarte devreme. Jaspers putea confirma că în perioada următoare Martin fusese spionat, amenințat, bănuț. Era adevărat. Nu era mai puțin adevărat că Martin, ca și Elfride, își reînnoiseră carnetele de partid în fiecare an, dar acesta era un fleac. Jaspers o să înțeleagă.

Jaspers nu-i ceru nimic lui Martin. Nici remușcări, nici retractare. Nimic. În raportul său, el argumentă că nu scurta perioadă de înrolare nazistă a lui Martin îl incrimina, ci că esența concepției sale ar fi nefastă tinerilor germani dezorientați. Filozofia magistrului era dictatorială. Ideea de libertate nu răzbătea din ea. Obiectul tuturor atențiilor lui Heidegger, *Dasein*-ul respingea responsabilitatea la nivelul lucrurilor omenesti, demne de dispreț prin definiție. Contrar exigențelor comunității, cursurile predate de Heidegger ar fi dăunătoare pentru reconstrucția morală a Germaniei. Verdictul prietenului filozof era fără apel.

Jaspers își depuse raportul în decembrie 1945, la un an după seara cu sonata de Schubert în case familiei Picht. În luna ianuarie a anului viitor, la propunerea Senatului german către guvernul militar francez, Martin fu destituit, lipsit de o parte a drepturilor sale, apoi de pensie. Rația de alimente tăiată. Din cauza prietenului Karl, care încă aștepta cuvintele sale de căință.

Din acea zi data îndărătnica tăcere a lui Martin. Să nu se explice niciodată, să nu se plângă niciodată. Jaspers își va continua în van lunga așteptare.

Dar săgeata lui își atinsese ținta. La sfârșitul lungului său proces, Martin căzuse în sfârșit în prăpastia pe marginile căreia dansa de atâta vreme. Nu se plângea, nu explica. De scriptologia administrativă se ocupa Elfride; uneori redacta scrisorile ea însăși. Elfride avea grijă ca el să meargă acolo unde era convocat. El nu se plângea niciodată, începea să se piardă. În primăvara lui 1946, privirea lui Martin rămase pierdută.

Elfride îl chemase pe decanul Facultății de medicină. A fost necesar ca Martin să fie internat într-o clinică specializată. Ca și maestrul său Hölderlin, Martin alesese nebunia. Poate că visa să-și sfârșească zilele închis într-un turn vechi pe malul Neckarului, dar el nu trăia în epoca romantică și, dacă avea din plin spiritul furtunos al secolului al nouăsprezecelea, Martin nu era, vai, nebun.

Peste trei săptămâni, privirea îi reveni, iar Martin își reveni și el. Vindecăt. Fără un ban. Un om prăbușit.

Din toate acestea, Elfride nu păstrase decât înlănțuirea faptelor. A fost odată înfrângerea, bombele, ocupația. S-a întâmplat ceea ce se întâmplă în războaie, răz-bunări, epurare, pedepse aplicate de învingători. Elfride adoptase comportamentul spontan al femeilor în timpul războiului: acela de a aștepta timpuri mai bune, de a rezista, de a face aprovizionarea, de a găsi combustibil. De a deschide conservele din rațiile americane, măn-când „mămuță” la cutie, fără să știe că era carne de vită.

Elfride îngropase ocupația sub un ghețar acoperit de murdărie. Aceste instantanee de memorie nu-i vor mai reveni niciodată.

Ieșea la suprafață numai amintirea vie a tânărului in-telectual francez, acel moment senin, de neuitat în vre-muri grele. Elfride nu va putea uita viziunea sa limpede,

fără întrebări, fără bănuieli. Speranța lui Martin nu mai era Germania, ci Franța. Filozofia lui Martin va trăi prin acest francez. Pentru că, spunea Martin, înfrângerea anunța sfârșitul drumului prin întuneric.

Dar asta se întâmpla cu mult înaintea raportului lui Karl. Aproximativ în aceeași perioadă, avusese loc penibila scenă despre care Elfride aflase mult mai târziu.

Atunci când solicitase raportul lui Jaspers, Martin ceruse și ajutorul ecleziaștului care îl îndrumase în timpul anilor lui de seminar. Conrad Gröber devenise arhiepiscop de Freiburg. Ca și Martin, el crezuse în renașterea națională, dar, în scurtă vreme, o combătuse. Nu fusese incriminat.

După câte se pare, Martin se întâlnise în anticamera arhiepiscopului cu sora prelatului, Marie. Cu malițiozitate, ea remarcase că Martin nu „se” arătase de aproape doisprezece ani. Iar Martin ar fi răspuns: „Marie, asta m-a costat scump. Acum, sunt un om sfârșit.”

Elfride avea încă îndoieli despre autenticitatea faptelor. Pentru că, prin aceste două propoziții, Martin ar fi recunoscut ceea ce i se reproșa. Și nu aceasta era linia lui de conduită. La urma urmelor, în acea perioadă, el căzuse deja în mutism, stând gol ca Adam sub sabia arhanghelului Gabriel. În acea perioadă, Martin plângea.

— Îmi aduc aminte, murmură Elfride. Prima oară când am văzut fotografiile. Acei morți vii cu goluri în locul ochilor. Nu mai rămăsese nimic uman. Cu adevărat, dumneata care îl cunoști, crezi că Martin ar fi putut să fie complice al acestei nebunii?

— Nu, Elfride, oftă Hannah. Nu cred asta.

— Martin a fost prost! Prostie. Iată singurul cuvânt pe care l-am auzit folosindu-l.

— Zău? se miră Elfride. Idealist, accept. Dar prost, Martin! Să fi avut o eclipsă de inteligență?

— El are și gustul riscului. Nu știi?

— Nu cunosc pe nimeni mai prudent decât el, spuse Hannah. Are acest defect. E un om care se teme de umbra lui. Până și de dumneata se teme!

— Dar schiul? replică Elfride.

— Un sport, așa ceva nu contează, răspunse Hannah ridicând din umeri.

— Nu-l cunoști pe Martin, murmură Elfride. Iubește pericolul. În 1914, mi-a spus cuvinte teribile... „Zeul războiului își face simțit suflul indestructibil.” În pragul aceluiași măcel, Hannah! Trezește-te! Martin nu este așa cum crezi dumneata!

Hannah fu străbătută de un fior. „Zeul războiului, își spuse ea. Martin are un spirit belicos și eu știu asta. Violența nu e străină de firea lui. Ea are dreptate.”

— Probabil că dumneata îl vei fi încurajat, mormăi ea în ciudată. Nu pot scăpa de ideea că dacă n-ai fi fost dumneata...

— Inexact!

— Lucrul acesta mi l-a spus adeseori, reluă Hannah, gânditoare. Că a acționat singur. Că dumneata l-ai susținut cu fidelitate. Eu cred că erai mândră de titlul lui Martin. Rector al Universității! Un triumf, nu-i așa?

— Cu ce preț!

— Da, dar în ziua aceea?

— În ziua aceea... Discursul lui mi s-a părut foarte frumos.

— Regenerarea Germaniei?

— Nu, Hannah. Martin voia doar renașterea spiritului german. Dumneata ar trebui să știi asta mai bine decât mine, te-ai format la școala lui.

— Repet, Elfride, spuse Hannah ridicând tonul. Spiritul nu are patrie.

— Ne naștem cu toții undeva, protestă Elfride. Niciodată nu ne detașăm de solul natal. Acolo ne-am petrecut copilăria, ne urmărește amintirea aerului matinal, a câmpului, a vântului fremătând printre copaci...

— Sau răcnetul cazacilor, spuse cu calm Hannah.

Cu un gest mânios, Elfride răsturnă zaharnița.

— Nu vom sfârși niciodată, draga mea, zise în concluzie Hannah, adunând bucățile de zahăr. Ne facem rău chiar și fără să vrem. Ar trebui să facem pace în cele din urmă.

Elfride nu răspunse.

— Ne aflăm pe poziții contrare una față de cealaltă, reluă Hannah.

Nici un cuvânt. Zeul războiului n-ar vrea să se pună capăt luptei.

— Acesta este motivul pentru care Martin ne-a iubit pe amândouă, spuse Hannah. Te-am bănuیت pe nedrept, recunosc. Da, poate că la urma urmelor, nu dumneata ești cauza.

— Te porți ca un călău al adevărului, murmură Elfride. El, Martin, știe să tacă.

— Adevărul este, spuse în șoaptă Hannah, că el mi-a transmis ceva extraordinar de prețios. O parte a Germaniei care dumitale îți scapă.

— Vorbești singură!

— Elfride, lasă-mă să mă duc să văd dacă se simte bine...

Ochii de culoarea albastrelor se întunecară.

— Te rog, spuse Hannah pe un ton umil.

Elfride făcu ochii mari. Aroganța ceda.

— Este, fără îndoială, ultima dată, Elfride...

— Du-te, răspunse ea. Dar întoarce-te repede.

Martin
Messkirch, Suabia, 1900

Clopotul de alarmă

E duminică. Copilul a crescut; se pregătește. Mama i-a pus lui Martin în mână lumânarea aprinsă.

— Ascultă, Martin, spune mama. Ești destul de mare ca să afli de ce ai dreptul să duci lumânarea la biserică. Odinioară, nu cu mult timp în urmă, micii catolici romani primeau lovituri din partea celorlalți, Vechii catolici. Erau băgați cu forța cu capul în adăpători pentru a fi rebotezați. Ne numeau „păcătoșii atinși de boală”. Ne confiscaseră până și biserica. Tu n-ai cunoscut această perioadă. Când te-ai născut tu, fuseseră obligați să ne înapoieze biserica, nouă, catolicilor romani. Când a plecat, ultimul dintre Vechii catolici nu știa cui să dea lumânarea consacrată. Tu te jucai acolo, erai un copil. Ți-a dat-o ție. Nu uita.

Toate acestea ea le-a spus dintr-o suflare.

Martin înțelege fiecare dintre cuvintele spuse de mama lui și le repetă în timp ce merge pe coridor cu lumânarea în mână. Era băgat cu capul într-o adăpătoare. Primea lovituri. El se juca acolo, el a primit lumânarea. S-a născut păcătos și atins de boală. Acum înțelege că el este martorul flăcării. O va purta întotdeauna.

Ușa se deschide înspre piață. Biserica din Messkirch este masivă, enormă. Pe o latură, se ghicește drumul spre castel. Atrăgător, interzis atunci când ții lumânarea în mână. Ai sarcina să mergi de acasă la biserică.

Dar copilul nu mai rezistă. Fuge și o ia pe drumul către castel. Teii centenari dau primii muguri. E frig, dar dedesuptul hățișurilor sunt zambile sălbatice. Fermecat, Martin pășește prin ierburile verzi deja. Lumânarea arde încă și drumul pare a nu avea capăt; de altfel, nici nu are. Muncitorii forestieri au trasat aceste poteci fără ieșire când au venit să taie copacii. Martin ia calea potecilor, pentru că nu duc nicăieri.

Dintr-o dată, aude clopotul de alarmă. Este ora patru după-amiaza.

Al patrulea dintre cele șapte clopote ale bisericii este cel care îi trezește, făcându-i să tresară, pe cei aflați la ceasul siestei. Pe Martin nu-l interesează siesta. Când toți dorm, Martin veghează. Alarma este pentru ceilalți, pentru cei care dormitează.

El nu se teme de al patrulea clopot, nu mai mult decât de celelalte șase. Le venerează pe toate, pentru că marchează timpul. Cel din zori, cel de la amiază, cel de seară, cel al morților, cel de sărbătoare, amețitor. Clopotul de alarmă nu-l face să dea înapoi. Nu se va întoarce acasă, nu va face cale-ntoarsă.

Va merge, cu făclia în mână, cu privirea ațintită în albastrul cerului.

De ce are ochii negri? Lui îi place atât de mult albastrul! Când se privește în oglindă, Martin vede un drac de copil ai cărui ochi nu sunt albaștri.

Brusc, o formă îi barează drumul. De unde vine această bătrână cu ochi negri? De ce această privire pătrunzătoare?

toare? A făcut el ceva? Să se întoarcă deja? Ea îl ia de mână... El se zbate, se agită. Ea îl trage, e puternică, îl ia cu ea și iată că ea are ochii albaștri... Ochi fosforescenți, imenși. El geme: „Nu!” Femeia a dispărut. S-a sfârșit.

„Care dintre cele două e acolo? Cine vrea să-i ia mâna? Ele două și Însumi-Eu. Ele vor. Să aibă, să posede...

Timpul n-a sosit încă. Nu, să rămână. Inert. În căușul palmei, flacăra. Să țină făclia. S-o păstreze aprinsă.

Albastrul, prea albastru, orbitor, un lac de foc! Privirea neagră, profundă. Foarte blândă. Să se cufunde în ea... Mai ales să închidă ochii. Să adoarmă din nou.“

Înainte de a închide ușa, Hannah îl privi pentru ultima dată pe Martin. Apoi, încetișor, se întoarse în bucătărie.

— Ei bine, întrebă Elfride neliniștită.

— Tot doarme. Nu s-a trezit nici măcar atunci când i-am atins mâna.

— Uneori, vorbește în somn. A spus ceva?

— Ia uitate, nu mai plouă, constată Hannah.

— Într-adevăr, zise Elfride. Totuși, tunetul se apropie. Furtuna trebuie să fie la vreo doi kilometri. Nu se știe dacă o să ne ocolească...

— Afurisită treabă, spuse Hannah. Iată-mă blocată.

— Pari să te bucuri de data asta...

— Această conversație ar fi trebuit să aibă loc mai devreme, Elfride. În loc să ne ciondănim, trebuia să stăm de vorbă ca astăzi, cu sinceritate. Fără să ascundem nimic.

— Eu sunt oarecum vinovată, murmură Elfride. Eram atât de în ciudată, atât de geloasă!

— Oh, am și eu partea mea de vină, exclamă îmblânzită Hannah. Doream să fii vinovată.

— Atunci, pace?

— Pace, răspunse Hannah.

Își surâseră.

— Martin ar fi fericit dacă ne-ar vedea, spuse Elfride,

rupând tăcerea. De fapt, nu mi-ai răspuns. A vorbit în somn?

— Cred că da. Când i-am luat mâna, mi se pare că a murmurat „da”.

— Prin urmare, i-ai luat mâna, observă Elfride. Spuneai că i-ai ținut-o numai.

— Atinsă, luată, n-ai să te superi pentru atât de puțin!

— Nu, dar a spus „da” în acel moment, zise ea, preocupată. Dumneata îl tulburi întotdeauna, Hannah... Când îți spuneam!

Hannah își aprinse bricheta și se concentrează asupra flăcării.

Hannah

Hannah, trișoarea.

Când îi strânsese lui Martin mâna în timp ce acesta dormea, Hannah îl auzise cu claritate murmurând „nu”. El nu rostise acel „da” care o supăra atât pe Elfride. Hannah mințise.

În copilărie, când nu avea chef să plece în vacanță la bunici, Hannah făcea ce făcea și se prefăcea bolnavă. Angină, bronșită. Se pricepea la asta.

În timpul studiilor, era considerată strălucită, dar ea învăța pe dinafară la materiile care o plictiseau, prefăcându-se că a înțeles. Pentru a trăi, ea avea nevoie să trișeze.

Începutul fusese în timpul agoniei tatălui ei. El suferea atât de mult, încât Martha se așeza la pian ca să-l calmeze. Cu chipul desfigurat de boală, Paul schița o grimasă... Muzica trișa. Tatăl ei avea să moară chinuit de dureri. Acest lucru nu trebuia să se știe. Când sosi momentul, Hannah se prefăcu insensibilă și trișă.

Pentru prima comemorare a morții lui Paul Arendt, Martha avusese o idee eroică: mama și fiica vor merge la restaurantul favorit al defunctului, să cineze în amintirea lui, la lumina lumânărilor. Voioșia supeului fusese falsă. Hannah își înghițise lacrimile.

Până și în dragoste, Dumnezeu! Primul băiat din viața ei se numea Ernst. Din cauza lui fugise la Stolp, pentru a-i cunoaște iubita. Pe urmă, încercați să înțelegeți de ce, Hannah i-l șterpeliase pe Ernst prietenei ei Annchen. Fără să-i spună.

Mai rău încă. Pentru a se întâlni cu amantul ei, pretindea că o doare capul, ceea ce îi permitea să plece de la liceu. În acel an, Hannah avu des migrene. Nu trecuse încă examenul final, pe care și l-a pregătit singură și la care a reușit, în ciuda întâlnirilor secrete. Nici mama, nici prietena ei n-au știut că ea avea o legătură intimă cu Ernst.

Când era sinceră? Nici măcar în gând. Nu era un gând dorința de a face dragoste cu iubitul lui Annchen? Înverșunarea în a spulbera aroganța Statului Israel era oare un gând? Preocuparea, acea mare grijă, era autentică? Autentică, formularea preferată de Martin... Originară, ce coincide cu ființa. Dar când?

Dacă se gândea bine, această coincidență i se întâmplase de trei sau patru ori în viață. Accidentul din Central Park. Și poemele ei. Primele, chiar înainte de a-l întâlni pe Martin. Să ne întâlnim, liliacul alb înfloreste.

Poemele din perioada iubirii pentru Martin. Ah, dacă ai ști cu ce surâs m-am dăruit...

Cele din perioada de după Martin. De ce îmi întinzi mâna atât de timid, atât de discret? Vii oare dintr-un ținut atât de îndepărtat?

Și Martin sub toate aspectele...

Cu el, fusese ea autentică? În pat da, dar în rest... Când stătea ghemuită la picioarele lui și îl fixa cu adorație, Hannah aștepta cuvântul care îi va uni pentru totdeauna. Nu acel „vino” al dragostei. Altceva.

Iar la întoarcerea ei în Germania... De ce acel acces de dorință, de ce îi scrisese lui Martin acea scrisoare? Știa foarte bine că el era nazist. De ce aceea uitare ipocrită? Față de nazismul lui Martin, Hannah se prefăcuse. „Escapadă”, acel cuvânt țâșnise din iertarea dictată de dragoste.

Pentru a se justifica, ea clădise lungi raționamente din care rezulta că prăbușirea lui Martin, bietul Martin, se datora Elfridei. Hannah știa totuși bine că nu acesta era adevărul. Elfride nu scrisese în locul lui Martin discursul de la ceremonia de investire ca rector. Ca să-l scuze pe Martin, Hannah trișase.

Era și vina lui Karl Jaspers! De ce pronunțase acea frază afurisită?

Nimeni nu fusese mai dur cu Martin decât cel care îi determinase destituirea cu un raport zdrobitor. Și totuși, ce trișor...

Peste câțiva ani, când Hannah îi mărturisise legătura lor din trecut, care fusese comentariul lui Karl Jaspers? „Ce emoționant!”

Și emoția trecutului o cuprinsese pe Hannah. De unde scrisoarea trimisă la Freiburg, fără semnătură. Ea îl ținuse la curent pe dragul de Karl cu faptul că ei își reluaseră relațiile, iar dragul de Karl se înduioșa. Porumbei atât de bătrâni! Amândoi, Karl și Hannah, moraliștii, păcătuiseră prin confuzia sentimentelor.

Dintr-o dată, Jaspers îi găsisese scuze tardive lui Martin. La urma urmelor, Martin fusese victima unei pasiuni distructive. Poate că Jaspers fusese prea dur. În 1945, în plină derută, i-ar fi fost greu să procedeze altfel. Trebuia să constate că, în ciuda erorii sale pasagere, Martin era un extraordinar de mare filozof. Și așa mai departe... Martin era ultimul dintre romantici, spunea Karl în concluzie.

Romantic, Martin! desigur. Îi plăceau fulgerul și tunetul. Rostogolirea apelor tumultuoase, focurile. Neprevăzutul, surpriza, furtuna. Și îi plăcea calmul de după furtună și pacea de după momentele de dragoste. Martin avea nevoie să oscileze între nimic și ființare, între neant și lumină. Iar când viața, banală, își relua cursul, el nu știa să facă din ea altceva decât sensiblerie...

Emoții, efuziuni. Culmea este că Martin filozofase întotdeauna împotriva sentimentelor! „Sineitatea” sentimentelor, scria el. Obstacolul în calea emergenței ființei.

Cu toate acestea, Martin eșua în sentimentalism. Eu te-am iubit întotdeauna, pe tine, pasiunea vieții mele, spunea el. În ciuda faptului că le respinsese, Martin rămânea prizonier al sentimentelor. Atât de mult, încât să ajungă să unească mâinile celor două femei care îi aparțineau, în mâinile sale!

Cu detașare, Hannah recapitulă. Suferințele ei. Orgoliul rănit al soției. Șiretlicurile lui Martin, falsele lui năvități. Înscenarea menajului în trei, adăpostit în umbra romantismului.

Hannah simțise gustul romantismului pe limbă. Extazul cuvintelor șoptite în gură, drumul străbătut de ele prin corp. Decepția pe care o generau mai apoi, când viața își relua cursul.

Heinrich nu trișa. Niciodată.

Dar cel de al doilea soț al Hannei nu era filozof, tocmai asta era diferența. Filozofii nu aveau egal când era vorba de a trișa în viață. Heinrich, nu. Muncitor, anarhist revoluționar, posac, necioplit, robust, fidel cu adevărat. Nici o înșelătorie. Când existau alte femei în viața lui Blücher, lucrurile se petreceau pe față. Minciuna nu exista în mariajul lor. Apoi, Heinrich murise.

După aceea, prietena ei Anne venise s-o întâlnească la New York. Cu Annchen, Hannah nu mai trișa. Totuși, într-o zi... Pentru comoditate, Annchen luase cheile soților Blücher și când le-a folosit pentru prima dată, Hannah strigase de departe: „Heinrich, lasă-ți bocancii la ușă!” Dar nu fu el cel care intră în salon. Văzând-o pe Anne, Hannah tresărise, iar apoi nu spusese nimic, ca și la moartea tatălui ei.

Ce făcea ea în această bucătărie trișând din nou? Martin era pe moarte iar ea... Pentru un cuvânt scăpat în somn de Martin, pentru un „da”, pentru un „nu” ea mințea! De ce?

Ca să evite moartea lui Martin. Ca să-l păstreze. Pentru că el era al ei. Iar asta, nici chiar asta nu era adevărat.

În ziua accidentului din Central Park, încetase să trișeze. Iar aici, în fața Elfridei, o ia de la capăt... Trebuia să sfârșească!

— **M**artin a mormăit ceva în somn, reluă ea încurcată. Dar nu mai știu dacă a spus „da” sau „nu”. Cred că a fost „nu”.

— Dumneata, Hannah, spui întotdeauna adevărul. Știi foarte bine că a spus „da”. Minți ca să mă liniștești.

— Adevărul! Știi ce crede Martin despre acesta... Adevărul apare din uitare. El nu are nici o legătură cu un da sau cu un nu. El nu ține de fapte. Uită asta.

Cu un bubuit surd, tunetul se apropie.

— Ce spuneam eu, constată Elfride. Vine furtuna...

— Florile dumitale n-au să reziste, zise Hannah.

— Florile, asta nu e grav. Le tai, ele cresc. Martin dă multă atenție grădinii. Revenirea fiecărui anotimp îl încântă. Dar primăvara următoare, nu știu...

— Nu te mai gândești la asta. Mai degrabă spune-mi ce făcea când se simțea bine.

— Scria. Primește multe vizite. Necunoscuți care vin să vadă casa, ca și cum ar fi un monument! Este invitat la ceremonii... În sfârșit, toate astea.

— Voiai să fie celebru, zise Hannah. Ei bine, este.

— Ceea ce îl pasionează sunt meciurile de fotbal la televizor. Le privește cu atâta interes... Ca un tânăr. În tinerețe, Martin era un bun jucător.

— Ia uite, zise Hannah. Schiul, fotbalul... Iată un su-

biect interesant de teză. „Despre locul sportului în gândirea lui Heidegger.”

— Este foarte simplu, spuse Elfride. Martin a devenit robust datorită sportului. Și-a făcut mușchi puternici. Gândirea lui a urmat același curs, devenind robustă ca și el.

— Robustă! exclamă Hannah. Ai un mod de a te exprima! Gândirii lui Martin îi este caracteristică precari-tatea... Vagabondajul pe drumuri care nu duc nicăieri – îl citez, Elfride.

— Dar elementul natal? Satul, refuzul orașelor? Pentru că, știi, totul vine din timiditatea lui Martin în mediul ci-tadin. La Constanț, când era seminarist, detesta jocurile cu fetele, petrecerile la care se bea vin dulce, ușurința...

— Păi seminaristii nu aveau voie să iasă în oraș, re-plică Hannah cu un surâs. Cred că era frustrat.

— Martin este țăran, zise Elfride. De asta am dispus construcția cabanei la altitudine. Pentru că orașul îl su-foca. Prea multă modernitate, prea multă viteză. Cu teh-nica, pierdem timpul.

— Ah, tehnica, într-adevăr. Uitam de marota lui. Martin este împotriva progresului.

— Unde duce progresul? exclamă Elfride. Și la ce a fost el folosit? Pentru Martin, camerele de gazare, ace-ste uzine ale morții, sunt rezultatul industrializării teh-nice. A fost nevoie de trenuri!

— E o prostie, spuse Hannah. Trenurile nu merg sin-gure. Sunt conduse de oameni, care primesc ordine. Ofi-țeri SS turnau gazul în coloanele de aerisire ale camere-lor de gazare.

— Ai să vezi că a avut probabil dreptate, oftă Elfride, dând din cap. Lumea își va aminti că Heidegger vedea

în tehnică cel mai periculos dușman al omului. Asta înseamnă nihilism! Programul, cum îl numește el.

— Faci din Martin un reacționar! Opera lui nu are legătură cu realitatea. Martin nu se referă la lumea asta, înțelege.

— Pentru că lumea se pierde în tehnică, zise Elfride cu încăpățănare. Martin e înrădăcinat în pământul în care îmi plantez eu florile. Dumneata ai fost prea multă vreme hoinară în viață, Hannah. Nu e vina dumitale dacă nu mai ai rădăcini. Dumneata nu poți înțelege.

— Cum să nu, suspină ea. Sunt născută aici, în Germania. Am amintiri. Mirosuri, uite, supa cu găluște. Strugurii acri de septembrie. Fumul trenurilor... Și apoi, limba mea maternă.

— De asta te întorci atât de des să-l vezi pe Martin? Întrebă încetșor Elfride. Pentru Germania?

— Categorie nu!

Cuvintele țâșniseră din gura Hannei. Surprinsă, Elfride dădu înapoi.

— Nu, reluă Hannah. Blücher era german, nu uita. Îngrozitor! Soțul meu era patria mea portabilă...

— Păcat, spuse Elfride. Cel puțin aș fi înțeles.

Tunetul izbucni deasupra acoperișului cu o bubuitură seacă. Mașinal, Hannah înălță capul.

— Iat-o, zise Elfride. Furtuna. Numai să nu ni-l trezească pe Martin.

Martin
Breisach, Baden-Württemberg, octombrie 1944

Zvăpăiatul

El merge în pas cadențat, cu bocanci în picioare, cu o caschetă pe cap, cu ranița în spate. Aliniat, fără să iasă din rând. Niciodată n-ar fi crezut că așa ceva ar fi posibil.

Este în uniformă. Profesorul Heidegger, încorporat din oficiu. Îmbrăcat soldățește, la vârsta lui! Și, mai ales, purtând armă... Ce să facă cu ea? Martin n-a știut niciodată să tragă.

Tehnică a morții

Trupa de asalt va trebui să ocupe poziții în dispozitiv la marginea podului, pentru a-l apăra. Sunt trei tunuri. Pe celălalt mal al fluviului se conturează o Alsacie când franceză, când germană și care urmează să-și schimbe încă o dată apartenența națională.

Fluviul are un nume: Rinul german. Apa își schimbă cursul fără să-i pese. La ordin, trupa de asalt are drept la o pauză înainte de a-și relua marșul. Soarele dogorește, soldații asudă, sunt în așteptare.

Alături de Martin, un soldat rupe o păpădie înflorită și-i smulge una câte una petalele cântând: „Zboară cărbușule, zboară, la război e taică-tău, în Pomerania mama, Pomerania e scrum, zboară cărbușule...”

Este imberb și blond.

— Câți ani ai? îl întreabă Martin.

— Eu? Șaisprezece ani, răspunde băiețandrul. Dar tu?

— Cincizeci și cinci.

— Vai de mine! exclamă băiatul. Biet bătrân!

— Nu-i așa? răspunde Martin oftând.

Băietanul își reia treaba meticuloasă. „Zboară cărăbușule...”

— Vara nu sunt cărăbuși, spune Martin.

— Dar eu sunt din Pomerania, zice flăcăiandrul. Și când e vremea lor, în luna mai, prind un cărăbuș ca să-l pun să zboare la capătul unui fir.

— Vii de departe, zice Martin.

Adolescentul ridică din umeri. „Zboară, prostănacule. Pân’la brutărie. Adu-ne un cozonac și-ai să fii un prostănac...”

Se oprește.

— Asta ar fi strașnic, spune el. Un cărăbuș care ne-ar aduce cozonac.

— Vrei un biscuit? întreabă Martin. Aș în raniță.

— Da! strigă băietanul, căruia îi sclipesc ochii.

— Dar ai să-mi cânti cântecelul tău, spune Martin cu biscuitul în aer. Altfel...

Băiețandrul se repede la el râzând și înhață biscuitul.

— Recunoaște că sunt un cărăbuș bun, spune Martin, malițios.

— Merge, răspunde adolescentul, cu gura plină.

Viața este delicioasă când vrea ea. Martin privește apa atât de calmă, cerul atât de albastru. Își pune alături arma. Puștanul îi surâde.

Deodată, podul distrus explodează lovit de un obuz, apa Rinului izbucnește înălțându-se în coloane sângerii.

La picioarele lui Martin, băiețandru! a căzut. Sfărâmat, fără cap, un terci. Ține încă între degete biscuitul.

„Să deschidă ochii. Război, destul! Suferință, încă. Atât de departe... De ce? Să nu mai viseze. Să gândească... Încearcă!

Fals totul. Nu pod, nu Rin. Nu timp. Explozie, neadevărată. Vis îngrozitor, nu real. I...real. A nu fi. Retrager. Întoarcere. Viu. Messkirch. Freiburg...

Să strige. Ajutor!”

Martin scoate un strigăt.

Elfride își încordă auzul.

— Auzi... Mi se pare că cineva strigă acolo, zise ea.

— Eu n-am auzit nimic, răspunse Hannah. Cu tunetele astea...

— Sst, spuse Elfride.

Între două bubuituri, ploaia lovea geamurile cu furie.

— Probabil că mi s-a părut, oftă Elfride. Am crezut că este el.

— O viață întreagă de veghe, constată Hannah. Întotdeauna, fără o clipă de răgaz?

Umerii Elfridei se destinseră. Treptat, tunetele se îndepărtau. Aversa se înteeți cu furie, șiroind peste ramurile copacilor. Apoi, picăturile de ploaie se opriră. La capătul unei frunze, apa adunată se scurse, un firicel izolat.

Elfride deschise fereastra.

— Mireasma pământului ud după o ploaie de vară, murmură ea.

— Ah, mărturisesc că e mai bine decât la New York, pe Fifth Avenue!

— Aveam nevoie de aer, reluă Elfride. După cât ne-ai afumat!

— Știu, spuse Hannah, posomorâtă. Nu pot să mă las. Chiar și pe patul spitalului, fumez. E foarte rău.

— N-ai fumat, sper, în timpul gravei dumitale crize cardiace.

— Când mi s-au scos tuburile, am făcut-o, recunosc Hannah. În această privință, medicii au păreri contradictorii. Să nu fumezi deloc, să fumezi moderat... Am hotărât să trăiesc după capul meu.

— Nebunie, spuse Elfride.

Cu brațele întinse între cele două canaturi ale ferestrei deschise, Elfride își umplu cu aer proaspăt plămânii. Gânditoare, Hannah trase un ultim fum înainte de a strivi mukul țigării în fundul scrumierei.

— Vorbește-mi despre Günther, spuse pe neașteptate Elfride, stând întoarsă cu spatele. Despre acel tânăr pe care, zice-se, l-am umilit.

— Ce vrei să știi de fapt?

— Ceea ce nu știi, răspunse ea. De ce te-ai căsătorit cu el?

— Ei bine... începu Hannah. Îl întâlnisem la Marburg, la cursurile lui Martin și ne-am revăzut la un bal, la Berlin. La o serată organizată la Muzeul de etnologie pentru colectarea de fonduri destinate unei reviste marxiste.

— Marxiști dansând pentru revoluție! Asta e bună.

— În plus, era un bal mascat. Eram deghizată în cadăna favorită a haremului.

— Cu pânțele dezgolit?

— Total. Și purtam o voaletă neagră. Se pare că strălucirea ochilor mei ieșea mai bine în evidență astfel. Günther a spus-o.

— Îmi vine să-l cred, murmură Elfride cu invidie. Când a fost balul ăsta?

— Ne-am căsătorit în 1929, răspunse Hannah fără ezitare.

— 1929, repetă Elfride. La un an după despărțirea de Martin. Decepția te-a determinat să te măriți cu el.

— Crezi? M-am culcat cu el în noaptea balului, draga mea. În 1927.

— 1927! Care va să zică îl înșelai pe Martin! exclamă Elfride, ofensată.

— Sigur că da, răspunse Hannah cu un surâs. N-ai să-mi faci o scenă! De altfel, Martin știa acest lucru. Și chiar...

Tăcu. Elfride n-avea să suporte ceea ce ar fi urmat.

— Nu te opri dacă ai început atât de bine, spuse Elfride. Cred că acum sunt gata să ascult totul.

— Ei bine, Martin mă încuraja la asta, încheie ea. Pentru binele meu.

Cuvintele fuseseră rostite. Hannah pândi reacția soției.

— Nerușinatul, zise Elfride.

— Asta e tot ce ai de spus?

— Doar nu-ți închipui că nu-i cunosc năzbâtiile, murmură ea. Întotdeauna a fost așa. Nu de asta eram geloasă pe dumneata.

Cele două femei schimbă o privire nesigură. Tulburată, Hannah se gândi la jocul trupurilor, unul gata să-l pătrundă pe celălalt care se oferă, contopite unul cu celălalt, uneori, întotdeauna sau niciodată aceleași. Niciodată de acum înainte.

— Toate acestea aparțin trecutului, zise Elfride. Să revenim la Günther. Ai un amant, bine. Martin te părăsește, dumneata te măriți cu amantul. Spune că n-ai făcut-o din orgoliu rănit!

— Draga mea, a fost o căsătorie evreiască, spuse ea. La noi, o evreică se căsătorește cu un evreu nu cu un goi. De ambele părți, părinții ne presau. Căsătoria a avut loc în cerc restrâns.

— Căsătorie pe furiș, zise Elfride. Fără petrecere și, îmi închipui, fără rochie albă.

— Noi nu dădeam nici o importanță faptului, reluă

Hannah. După părerea noastră, căsătoria civilă era un act juridic fără consecințe. Cei mai mulțumiți erau părinții noștri. Noi eram foarte veseli, foarte tineri.

— Ați fi putut avea un copil, strecură Elfride.

— Asta nu, răspunse Hannah, fără să se gândească. Eu nu-l iubeam pe Günther.

— Aa, vezi, exclamă Elfride. Căsătorită de necaz, ți-o spun eu!

Prinsă în capcană, Hannah lăsă capul în jos.

„N-ar fi trebuit să spun niciodată aceste cuvinte, gândi ea. De altfel, trișez din nou.”

Hannah
Berlin, ianuarie 1927

Dimineața lămâii

O doare în gât. Îngropată sub pilotă, se ghemuiește ca să nu-i iasă picioarele afară. Are febră. O angină, ca întotdeauna. A răcit la bal. E singură.

În ajun, la ieșirea de la bal, Günther a înfășurat-o în pelerina lui, dar gâtul îi era descoperit, iar umerii goi. Așa îi trebuia. Favorita haremului... Ca și cum Martin ar fi putut s-o vadă din vizuina lui de vulpe, de la Freiburg.

Favorita haremului Heidegger, Hannah n-a putut să reziste ideii. Azi dimineață, în zori, s-a culcat cu Stern; unul în plus, unul în minus... Și astă seară, are gâtul în flăcări.

Trei lovituri ușoare în ușa.

— Intră! croncănește ea.

Apare capul lui Günther. Numai capul și o mână care întinde un coș din care iese o dantelă de hârtie.

— Eram sigur de asta! exclamă el. Prea tremurai în brațele mele. Pot intra, mica mea prințesă evreică?

Radiind, el înaintează pe vârful picioarelor și depune coșul pe pat.

— Prăjituri cu fructe? horcăie Hannah, chinuită de durere.

— Ca să tratezi o angină, nu, spune el. S-ar zice că nu ai nici o noțiune de medicină.

Bagă mâna și scoate din coș o frumusețe de lămâie.

— Conține vitamine și, în plus, e frumoasă. Uite cum îi strălucește coaja. Nu-i așa că pare un fruct artificial? Eu ți-am mângâiat fructele unul după altul.

Hannah izbucnește în râs și se oprește.

— Vai... gemu el, maimuțărindu-se. Nu râde, prințesa mea, ai să-ți zgârii gâtul. Azi n-am să te storc pe tine, ci lămâia. Unde sunt cuțitele?

Cu un gest disperat, Hannah arată dezordinea tacâmurilor îngrămădite în chiuvetă. Cu gesturi prudente, Günther dă la o parte farfuriile, ridică delicat o furculiță, descoperă un cuțit murdar, îl spală și se întoarce să cojească lămâia. Coaja se răsucesc în spirală, fără să se rupă.

— Asta treabă, triumfă el. Suge acest fruct al iubirii, prințesă. Mai repede.

În timp ce aspiră sucul acid, Hannah îl privește pe Günther. Delicat ca aerul unei ierni frumoase, o dădăcește atent.

— M-aș putea ocupa de tine toată viața, spune el cu cea mai mare seriozitate.

Exact acela a fost momentul când Hannah s-a gândit să se mărite cu Günther Stern, pentru a sfârși cu suferința pierderii lui Martin. Se gândise că Günther curăța cu delicatețe crusta durerii, fără s-o rupă, și își spusese „da”. Minunată amintire, pe care nimic nu i-o întunecase. Cu ce drept judeca ea? Într-adevăr, Günther fusese primul ei soț.

— Într-adevăr, Günther era o persoană fină, spuse ea, melancolică. Poate că sunt nedreaptă cu el. Voiam să-mi găsesc un rost în viață.

— Pe urmă, v-ați dus la Frankfurt, ca niște porumbi...

— Nu. Candidatura lui Stern n-a fost acceptată. Spre marea mea neplăcere, a început să scrie romane. N-am putut face nimic pentru a-l opri din drumul greșit pe care o apucase! A abandonat filozofia...

— Trădătorul, zâmbi Elfride.

— Oh, dar, știi, nu semna Stern. Își luase un pseudonim, „Anders”. Îl folosește și în ziua de astăzi.

— Anders, murmură Elfride foarte palidă. Voi* să fie altcineva, nu-i așa? Abandona steaua în cazul ăsta?

— Alegerea lui fusese să se numească „Altul”, e adevărat. Trăiește la Viena. Era un băiat de treabă.

— Un băiat de treabă, repetă Elfride. Ce păcat că n-ai avut un copil de la el. Ar fi avut frumoasele lui trăsături regulate și, poate, părul lui bogat. Spatele lui musculos.

Hannah zâmbi. Faimosul episod Stern în fața focurilor de la Todtnauberg era viu în mintea Elfridei. Bine înțeles, Elfride nu-l uitase pe Günther. Trișoare, ca toți ceilalți.

Într-o străfulgerare, Hannah își aminti că se numise „Doamna Stern”, consoarta unui soț care își schimbase numele evreiesc cu un altul, „Anders”, un pseudonim literar... Da, Anders abandonase steaua de pe semnul neamului său. Hannah păstrase mult timp numele evreiesc al lui Günther, mult mai mult timp decât el, trișorul. Dar putea el proceda altfel?

Adevărul, spus sau nespus, era la mijloc. Adevărul era la mijlocul răstimpului dintre ploaie și soare, ca și stinsele suspine ale Elfridei. Sau ca mâinile lor reunite între cele ale lui Martin.

— Și mai departe? întrebă Elfride.

— O poveste banală, răspunse Hannah. Nu aveam bani, ne-am descurcat cum am putut. Günther a publicat un articol despre Brecht, care l-a angajat la teatrul său. A devenit ziarist. Viețile noastre au luat-o în direcții opuse fără premeditare. Eu lucram la teza mea ...

— Dumneata lucrezi tot timpul, întrerupse Elfride.

— Pe plan intelectual, ne înțelegeam bine, dar ...

— Nu în pat, spuse Elfride cu un râs înăbușit.

— Elfride!

— La vârsta noastră, putem spune lucrurilor pe nume, zise ea cu satisfacție.

— S-ar părea că te răzbuni, murmură Hannah, surprinsă.

— Este armistițiu, spuse Elfride, cu o privire jucăușă. Ploaia a stat, noi pălăvrăgim, Martin doarme... Eu profit.

Hannah o privi uluită pe soție, care își întindea oasele.

— Văd că Stern nu te mai interesează, spuse ea, șocată.

— Ba da, bine înțeles... răspunse Elfride, înăbușindu-și un căscat. Dar cunosc urmarea. Ați sfârșit prin a divorța.

— Între timp, spuse Hannah sec, tânărul meu soț a fugit în 1933, fiind amenințat de Gestapo din cauza carnetului de adrese al lui Brecht. Stern, pe care pretinzi că l-ai uitat.

— Ia uite, armistițiul a luat sfârșit, murmură cu regret Elfride.

Elfride
Freiburg-im-Breisgau

Ziua înfruntării

E a doua oară când cele două se văd. Prima dată, lucrurile n-au mers bine. Astăzi, Martin le cere să se îmbrățișeze. Ele s-au retras în salon. Martin așteaptă în încăperea alăturată.

Hannah și Elfride și-au întors spatele. Tăcerea durează. Una tușește iar cealaltă oftează. Interminabil.

— Ei, spune Hannah.

Elfride urlă. Nu se poate abține.

— Dacă nu mă măritam cu el, Martin ar fi rămas într-o gaură de șoareci, strigă ea.

Cu pumnii încheștați, cealaltă tace. Idioata.

— Eu m-am născut într-o familie de condiție bună, iar el, un nimeni! Fiul unui dogar! Dumneata ar trebui să înțelegi!

— Perfect, replică Hannah. Mariajul dintre elită și plebe. Numai că eu am fost întotdeauna de partea plebei.

Prinsă în capcană, Elfride se teme de cuvintele pe care le rostește.

— Nu s-a căsătorit cu mine pentru asta. Nu eram bogată. Să nu-ți închipui cine știe ce.

— Dar nu-mi închipui, spune Hannah.

Ce forță au cuvintele! Cu ajutorul lor, Elfride reușește să descleșteze un pumn.

— Imaginează-ți că m-ar fi părăsit pentru dumneata, spune ea cu mai mult calm. I s-ar fi întâmplat același lucru ca și bătrânului Husserl. Având alături o evreică! Martin și-ar fi pierdut postul și...

Elfride se oprește.

— Asta s-ar fi întâmplat doar cu câțiva ani înainte, conchide Hannah. Și perioada de denazificare n-ar fi existat pentru el. Mânia împinge la prostie.

Doamna Arendt are întotdeauna dreptate.

S-o omoare. S-o strângă de acest gât, odată delicat. Pe care l-a mângâiat Martin. Să facă să iasă din orbite ochii adânci, negri ca cei ai lui Martin. Să gătuie această voce catifelată, puțin răgușită. Să distrugă cuvintele acestei Arendt ca un embrion în ou. Să scoată albușul, să ajungă la gălbenuș. Scârboșenie.

Să se așeze. Să plângă.

— Bine, spune Hannah. A trecut un sfert de oră de când suntem aici. E mult. Să terminăm.

Să nu răspundă.

— Fă un efort, spune Hannah. Martin ne vrea prietene. Nici mie nu-mi dă inima ghes. În orice caz, să nu ne împiedicăm de lucruri mărunte.

— Nu pot, spune Elfride hohotind. E prea mult dintr-o dată. Aflu despre existența dumitale alaltăieri, ieri te văd, astăzi ești încă aici...

— Nu e vina mea, spune Hannah.

— Niciodată nu e vina dumitale, urlă Elfride. Întotdeauna e vina celorlalți, doamnă Arendt!

— Haide, haide, suspină Hannah. Recapătă-ți stăpânirea de sine.

— Ce vrei să recapăt? Niciodată n-am avut nimic!
Disperare. Mâna Hannei pe umărul ei.

— N-am nevoie de mila dumitale, spune ea, îndepărtând-o pe cealaltă. N-o să fie probleme.

Se ridică, strânge din dinți, înaintează spre Arendt și o îmbrățișează, o dată pe fiecare obraz, fără s-o atingă. S-a făcut.

— Felicitări, spune Hannah. E rândul meu. Două buze cărnose pe pielea ei. Neplăcut de moi. Pentru totdeauna, războiul.

— Acum, trebuie s-o luăm de la capăt sub ochii lui Martin, spune Hannah. Căci așa vrea el. Să mergem, doamnă Heidegger.

Hannah mângâie pumnul crispat al Elfridei.

— Iartă-mă, spuse ea. Am limba ascuțită și când se pornește, nu mă pot stăpâni.

— Nu am forța să lupt împotriva dumitale, mormăi Elfride.

— Nici luptă, nici armistițiu, Elfride. Să vorbim despre înșeninare

— Dacă asta îți face plăcere. Cuvântul nu schimbă nimic. Ești supărată pe mine pentru Stern, sau Anders, în sfârșit... În momentul când aveam speranțe!

— Dă-mi mâna... Să nu mai vorbim despre Stern. Întrucât e limpede că ai uitat incidentul, nu pot fi supărată pe dumneata. Mâna dumitale Elfride...

Hannah abandona lupta.

Elfride își descleștă pumnul. Nu întinse mâna.

Hannah își încrucișă brațele și așteptă. Tăcută, Elfride se concentrează asupra zaharniței.

— Câți bărbați ai cunoscut? murmură ea pe neașteptate, cu ochii în jos. Eu, unul singur.

Hannah fu asaltată de chipuri. Câți? Ernst, Martin, Benno, câți? Patru, cinci, mai mulți? Lăsându-l la o parte pe cel al cărui nume nu și-l mai amintea, cum se numea oare...

— Taci, spuse Elfride. Sunt atât de mulți?

— Să zicem, mai mulți, conchise Hannah. Are vreo importanță?

— Așa cred, răspunse Elfride dintr-o suflare. Da, cred că te invidiez. Să schimbi trebuie să fie...Cum să spun? Cam periculos. În același timp, nu?

— Tulburător, zise Hannah.

— Nici măcar, murmură ea. Cum numești acel impuls care pornea de la picioare, făcându-le atât de slabe?

— Dorință, răspunse Hannah.

— Iată, să schimbi trebuie să fie dezirabil.

— Dorință de sex, adăugă Hannah.

— Sex? zise Elfride ezitantă.

— Cuvântul îți este totuși cunoscut!

— Și acțiunea.

— Ciudate conversații avem, draga mea, spuse Hannah. Dacă ne-ar auzi Martin!

Cu mâna la gură, Elfride își înăbuși un ușor hohot de râs.

— Fii serioasă un pic! Haide, Hannah. Dacă Martin ar fi aici, noi n-am vorbi despre așa ceva.

— Știu, dar nu văd de ce, răspunse Hannah, aprinzându-și o țigară. Filozofii s-au ocupat deseori de dorință, uite, Spinoza, de exemplu. Martin, foarte puțin.

— Martin, să filozofeze despre dorința sexuală! exclamă Elfride. Inimaginabil.

— Îmi place inimaginabilul. A nu lăsa nimic de o parte e o regulă pentru mine.

— Sexul nu poate fi gândit, spuse pe un ton categoric Elfride. Există lucruri care nu se fac.

— Dar ele se fac deja sub nasul dumitale! În Germania, în Franța, în toată Europa! Tineretul nu se ocupă decât de sexualitate.

— Nu e foarte rău, spuse Elfride. Vorbind, misterul dispare.

— Ca rezultat, dumneata dorești acest mister. Ești curioasă, nu-i așa? S-ar zice că n-ai trăit...

— Ca dumneata, nu, reluă Elfride. Nici la Berlin, nici în America.

— Ce-ți închipui că am trăit eu în America? întrebă Hannah, intrigată.

— Libertatea, probabil, răspunse Elfride. Fructul oprit. Hannah strivi mukul țigării în scrumieră.

— Nu se trăiește atât de liber în America. Am întâlnit acolo pretutindeni oameni cu o gândire îngustă, am simțit rigidități...

— Dar ai avut amanți, sunt sigură, reluă Elfride, cu insistență.

— Eu? Nu l-am înșelat niciodată pe Blücher.

— Oh, spuse Elfride. Cu atât mai rău. Pentru că veni vorba, cum se face că tot timpul îl numeai pe soțul tău „Blücher”? N-am auzit niciodată „Heinrich” din gura dumitale.

— Din pudoare, răspunse ea scurt.

— Dar când i te adresai îi spuneai Heinrich? insistă Elfride.

„Îi spun întotdeauna așa, gândi Hannah. Când Martin o să moară, o să vadă ea...”

— Blücher este un nume extraordinar de frumos, răspunse ea. Atât de german.

— Vorbește-mi despre el. Aș vrea să-l cunosc.

— Îmi ceri imposibilul, replică Hannah fără să ezite.

— Spune-mi măcar cum v-ați cunoscut!

— Te rog, zise ea. Nu insistă.

— De ce te temi acum, Hannah? Că o să mă duc să-i repet lui Martin...

— El trăiește! strigă ea înnebunită. Blücher... Nu-și termină fraza.

*Hannah
Gurs, 1940, în Franța*

Noroiul lagărului

Femei căscând pe saltelele de paie. Deșteptarea este singurul moment normal al zilei care începe. Când ieși din somn, te afli încă în uitare până când lumea se reconstruiește. Apoi te întinzi, te freci la ochi, îi deschizi și lumea apare așa cum este. Un lagăr de concentrare în Franța, în 1940.

O femeie care dormea se ridică, dă la o parte pânza care ține loc de perdea – a plouat în noaptea asta. Noroiul probabil că nu s-a uscat. Atunci, în baracă se aud gemete. Lumea iese din noapte și devine în lumină un grup de câteva femei printre cele șase mii trei sute cincizeci și șase internate în lagărul de la Gurs, în Franța. Printre ele, mai mult de două mii de femei de la Paris, ca și Hannah, care se trezește.

Înainte de adunarea de la Vél d' Hiv, Hannah l-a putut vizita pe Blücher. Dar la Gurs, nici o veste.

Din momentul când a fost declarat războiul, Heinrich a rămas două luni în lagărul de la Villemalard, în ploaie, dormind pe maldăre de paie. A rezistat citindu-l pe Immanuel Kant sau stând de vorbă cu prietenii lui, Peter și

Erich. Erich are un fiu de care îi este dor; e neliniștit. Heinrich, care n-are copii, îi ridică moralul. A văzut el lucruri și mai grave la Berlin, când avea arma în mână... Dar în Franța, Heinrich este dezarmat. Numai spiritul lui luptă.

În sfârșit, datorită eforturilor Hannei, el a fost eliberat de la Villemalard. Cu false colici renale, cu intervenția văduvei unui comandant, a scăpat ușor. Heinrich s-a întors la Paris.

Heinrich și Hannah au profitat de acest moment pentru a se căsători. Pentru că viza americană de urgență nu este acordată cuplurilor nelegitime, iar noii căsătoriți speră să plece în America.

Era încă acel război ciudat. Germanii nu invadaseră Franța. În mai, la ordinul autorităților franceze, străinii cu naționalitatea inamicilor au fost ridicați. Hannah este germană, prin urmare inamică. Franța a trădat.

Femeile căsătorite au fost despărțite de soții lor. Trenul în care se afla Hannah a plecat la Gurs, acolo unde tovarășele ei plâng când se face ziuă. Cât despre Blücher, Heinrich, acesta a dispărut.

Spaniola, care are vechime în lagăr, nu se dă bătută. Ea va fi cea dintâi la găleata cu apă, e sigur. A făcut parte din Brigăzile internaționale; e anarhistă. Încăpățânată, superbă. De altfel, a și ieșit. Vecina Hannei se ghemuiește pe pământ și plânge în hohote.

— Nu trebuie, Kaethe, spune Hannah. În picioare!

— De ce? Ca să vărs rahatul astă seară fără să fac nimic altceva? Lasă-mă.

— Avem de pregătit masa, mormăie Hannah și de refăcut saltelele. Du-te să te speli!

Kaethe își astupă urechile și se întinde pe jos. Cele-

lalte o privesc cu lacrimi în ochi. Hannah îngenunchează lângă disperată.

— Trebuie să-ți freci pielea cu săpun și cu apă, îi spune ea. Fă-o pentru tine. Nu-i lăsa să te distrugă, asta și vor. Ridică-te!

Nimic nu ajută. Kaethe hohotește atât de tare, că nu se mai aud decât sughițuri. Disperarea pune stăpânire pe celelalte. Hannah e înnebunită.

— Trebuie să ne spălăm, strigă ea.

— Oricum, suntem aici ca să crăpăm, spune Kaethe.

Cuvintele au fost rostite. Se lasă tăcerea. Ideea își face drum prin mințile femeilor. „Da, poate că trebuie să ne punem singure capăt zilelor, gândește Hannah. Să luăm această decizie aici, imediat.”

Ideea circula în lagăr de câteva zile. O sinucidere colectivă, pentru a da alarma. O mie de femei moarte din proprie voință în noroiul de la Gurs. Toate se gândesc la asta, ascultând-o pe Kaethe care scâncește.

Pe neașteptate, revoltă.

Așa stând lucrurile, eu n-am să mă las! strigă Camilla. Mă duc să mă spăl. Vii, Lotte?

Lotte și Camilla sunt în picioare. Amândouă.

— Adevărat, spune Rachel. De ce le-am face plăcerea asta?

Murmure. Femeile se ridică. Au ieșit toate acum. Rămân Kaethe și Hannah.

— Prin urmare, mori sau trăiești? întreabă Hannah. Hotărăște-te.

Nici un răspuns.

— Te-ai descărcat, spune Hannah. Păstrează-ți infernul pentru tine. Eu plec.

Se îndreaptă către ușa care se deschide înspre mocir-

lă. Afară, celelalte se săpunesc. Era de ajuns să evoci moartea pentru a găsi curajul să trăiești.

Să te încalți fără să pui jos piciorul curat, să stai într-un picior, ca un cocostârc... Prizonierele se stropesc, Lotte are pete negricioase pe pânțele, Camilla îi șterge buricul. Râd.

E rândul Hannei acum. Apa rece pe pielea adormită, frisoane matinale. Hannah își îndreaptă șira spinării. Se spală pe ochi, care se deschid asupra norilor, iar norii se lasă alungați de vânt. Cu puțin noroc, soarele va ieși din nou.

Trebuie să-și petreacă timpul fără Blücher, care e mort, poate. Pe drumul de întoarcere spre baracă, Hannah se întâlnește cu Kaethe, mergând pe afară, cu picioarele în noroi.

Kaethe, Camilla, Rachel și spaniola... Hannah nu le mai revăzuse. Erich avusese un al doilea fiu, un roșcovan delicios, apoi emigrase în Statele Unite. Familia prietenilor se reconstituise. Fiul cel roșcovan al lui Erich luase parte la revoluția de la Paris în 1968, spre marea bucurie a Hannei, care i-a propus bani ca să-l ajute. După aceea, fusese expulzat pentru că era german. Istoria se repeta.

Viața își reluase cursul, cu Heinrich. Și apoi, fără el.

— Iartă-mă, spuse Elfride, confuză. Am uitat că soțul dumitale nu mai este.

— E atât de greu, ai să vezi, murmură Hannah. Totuși, mi se întâmplase să mă gândesc că l-am pierdut. Când a avut acea ruptură de anevrism, după care a redevenit conștient în scurtă vreme. Și când eram la Gurs, fără nici o veste de la el.

— Când l-ai revăzut? întrebă Elfride.

— Ah, n-ai să crezi. Ne-am regăsit din întâmplare, pe stradă. El mersese, ca toată lumea, până la Montauban, în sud-est. Eram și eu acolo.

— Cum asta, și dumneata? întrebă Elfride, perplexă. După eliberarea de la Gurs?

— Zi-i mai curând evadare, Elfride. După înfrângere,

în Franța domnea degringolada. În confuzia generală, am făcut rost de acte și am pornit-o pe drumuri, cu batisatele pe cap și cu o periută de dinți în buzunar. Și am făcut al naibii de bine pentru că, peste câteva zile, organizația revenea. Cele care au rămas la Gurs au fost ridicate de germani.

— Vrei să spui de Gestapo, spuse Elfride.

— Da, răspunse Hannah. Vezi, haosul nu este neproductiv. Dacă nu era acea dezordine, aș fi fost gazată. Și datorită haosului, m-am întâlnit cu Blücher la Montauban.

— Ce poveste extraordinară! se înduioșă Elfride.

— Nu-i așa?

*Hannah
Montauban, Franța, iulie 1940*

O zi luminoasă

Strâns îmbrățișați, cu ochii închiși, căutându-se cu gura, fără cuvinte, ei tremură, uitând de timp. Nici măcar mâinile nu li se ating, atât de intens este acest moment în care neliniștea dispare. E greu de spus dacă știu ce sunt, un bărbat, o femeie, un cuplu, râsul, plânsul, bucuria, clipa unică. Îmbrățișarea este eternă în mijlocul străzii. Apoi, ea trebuie în cele din urmă să înceteze, iar viața să-și reia cursul.

Care dintre ei depune un sărut pe pielea celuilalt? Care întinde degetele să pipăie mușchii, să soarbă parful pielii în adâncitura gâtului, să atingă bărbia aspră, să mângâie fesele, să simtă conturul sânilor? Heinrich nu încetează să cerceteze trupul Hannei. Ea, atât de rezervată de obicei, lasă să-i țâșnească de pe buze un scâncet animalic. În sfârșit, el îi înalță capul pentru o primă privire, rapidă, înainte de a-și relua mângâierile. N-au nevoie de cuvinte.

Ce sunet îi face să revină la realitate? Zgomotul unei marmite târâte pe asfalt, urletul unui prunc, ciorovăiala oamenilor care trag mașinile cu brațele, soneria unei bi-

ciclete, nechezatul unui cal care se cabrează? Peste umărul Hannei, Heinrich vede un copil cocoțat pe o saltea, sugându-și degetul. O mulțime de oameni circulă în toate direcțiile, se aud strigăte pretutindeni, în această debandadă. Oamenii! Au dispărut. Ei caută. „Aveți lapte pentru pruncul meu? Îi e foame.” – „Știți unde se poate găsi carne pe aici?” – „Nu mai pot, am nevoie de un pat.” – „Mamă, vreau...!” – „N-aveți din întâmplare o țigară?” – „Am văzut un camion răsturnat pe pantă, plin de sânge. Unde este spitalul?” – „Numai dacă am avea vești...” – „Ce-o să mă fac, singură, cu copiii?” – „Unde este tatăl meu? Are optzeci de ani, poartă bască, ochelari, nu știți unde ar putea...?”.

Deruta.

Nimeni nu-i deranjează pe cei doi care s-au regăsit.

— Sărmană Franță, spune Hannah. Te simți bine?

— Am o afurisită de otită, răspunde Heinrich. Și amândoi râd.

Privesc nefericirea oamenilor. Apoi, mână în mână, o iau în direcția opusă fluviului exodului.

— Par pierduți, spune Hannah. Unde se duc cu toții?

— Dar noi, întreabă el. Ce facem?

— Știu eu, răspunde ea, fără ezitare. Mergem la Lotte. Îl avem pe Erich. Nu-ți face griji pentru astăzi.

— Aici ne aflăm în zona liberă? întreabă el, încruntat.

— Ai observat lumina de pe acoperișuri? răspunde Hannah. Ce minunăție!

Cu aceste cuvinte, pe negândite, viața revine.

— **A**i observat lumina de pe acoperișuri? șopti ea, rătăcită.

Elfride îi luă mâna. Era înghețată.

— Unde ești Hannah? întrebă ea cu blândețe. Întoarce-te, nu rămâne în trecut.

— În trecut? murmură ea. Ce-am spus?

— M-ai tutuit. Nu mai erai aici.

— Oh, oftează Hannah. Înțeleg. Hotărât lucru, mă năpădesc amintirile. Retrăiam ziua când l-am regăsit pe Blücher, la Montauban. Vremea era incredibil de frumoasă.

— O fericire foarte mare, spuse Elfride.

— Foarte, răspunse ea. Dar nu fac altceva decât să mă îndepărtez de prezent, asta nu e normal. Mă întreb dacă nu sunt aproape de moarte.

Elfride fu străbătută de un fior. Hannah, să moară, înaintea ei?

— Ei așa! exclamă ea, cu o vioiciune forțată. Dacă e vorba despre o amintire plăcută, părăsește prezentul, nu e rău! Martin face deseori asta când vorbim despre călătoria noastră în Grecia. Exact ca dumneata. Eu scot fotografiile, iar el se cufundă în visele lui. La Delos, văzând coloanele prăbușite, mi-a spus: „Totul vorbește despre un mare început.”

— În cele din urmă, s-a decis să vadă Grecia lui, spuse Hannah, surâzând. Trebuie să fi avut ezitări.

— De două ori la rând! exclamă ea. Mi-a anulat două rezervări, fără motiv! În ultimul moment, domnul nu mai voia.

— Nu mă miră. Se temea să nu fie decepționat.

— Chiar asta s-a întâmplat la început, oftă Elfride. Peste tot turiști! Nu regăsea Grecia pe care o gândise.

— Totuși, Acropole, la Atena, sub clar de lună, ce minunăție!

— Chiar și în plină zi e superbă, spuse Elfride. Dar Martin n-a văzut nimic pe Acropole. Prea multă lume. Era prost dispus... Mă simțeam vinovată pentru că îmi plăcea Grecia.

— Nu era cea adevărată, spuse Hannah. Grecia lui Martin nu-i suportă pe oamenii de astăzi. Eu am întâlnit Grecia lui Martin în Sicilia. Coloanele în ruină înălțându-se pe fondul cerului și, în mijlocul albastrului, un zeu absent. Mă simțeam iluminată.

— Singură?

— Am fost acolo și cu Blücher.

— Îl iubeai cu adevărat, zise Elfride. Și simt că acum ai pentru Martin un sentiment foarte pur.

— Foarte, spuse Hannah. N-ai cumva o bucată de prăjitură pe undeva? Aș mânca ceva.

Elfride deschise dulapul cu provizii.

— Mai am niște marțipan.

— Marțipan! exclamă Hannah. Ce fericire! Dă-l încoace!

Pe îndelete, ea linse crusta dulce înainte de a ronțai migdalele pisate fin.

— Ce mult îmi plăcea marțipanul când eram mică, spuse ea cu gura plină. Nu-ți închipui ce plăcere îmi face.

— Ai firimituri pe bărbie, observă Elfride.

— Oh, dar așa e marțipanul. Înțelegi, gustul ăsta de mirodenii și de zahăr e copilăria mea. Bunica mea avea întotdeauna marțipan. Ce bun e!

— Poftim, spuse Elfride, scoțând un șervețel. Șterge-te la gură.

Hannah se prefăcu a nu fi auzit. Firimiturile șterse, șervețelul la îndemână, asta era Germania Elfridei. Curată. Nimic moale, nimic sfărâmicios. Germania Hannei mirosea a carne de vacă fiartă, a peltea de fructe roșii, a mirodenii, a marțipan. Germania ei se savura în firimituri, încă din copilărie.

— Mai ai? întrebă ea.

— Puțin, dar prea uscat, răspunse Elfride. Bun de aruncat.

— N-ai să-l arunci la gunoi! se indignă Hannah. Marțipanul e Germania întreagă... Nu!

Elfride nu înțelegea nimic. Prea târziu! Un gest și prăjitura era aruncată.

— N-ar fi trebuit să faci asta, spuse Hannah cu un aer de reproș.

— La urma urmelor, de ce? replică Elfride, surprinsă.

O străfulgerare ce nu putea trece neobservată umbri privirea Hannei.

Hannah
Paris, aprilie 1939

Lada de gunoi

Martha strânge corpul delict în mâna dreaptă.

— Nu, spune ea. Nu pot să mă despart de ea.

— Mutti, fii rezonabilă, zice Hannah. Aici, noi avem statutul de refugiați și suntem germani. Închipuie-ți că izbucnește războiul...

— Franța o să ne protejeze.

— Franței n-o să-i pese de noi. Există falși refugiați naziști camuflați din Coloana a cincea... Poliția are dreptul să facă o descindere aici. Acum, imaginează-ți că o gălesc.

— O veche medalie militară, spune Martha.

— Crucea de fier germană! Ne-ar ridica. Hai, dă-mi-o.

Cu o zi înainte, Martha Beerwald a sosit la Paris, fără soțul ei, rămas la Königsberg, în ciuda pericolului.

După fuga ei la Praga împreună cu Hannah, ea părăsește Germania pentru a doua oară dar, de această dată, pentru totdeauna.

În 1933, când Martha s-a întors la Königsberg, ea a sperat că Hannah va reveni în țara ei natală. Poate că cea de acum nu era decât o perioadă proastă, ca atâtea altele

pe care le cunoscuseră evreii, că lucrurile vor merge mai bine, Hitler se va potoli...

Până în ziua când, un tânăr polonez l-a ucis pe al treilea secretar al ambasadei Germaniei la Paris, la 9 noiembrie 1938. În timpul nopții, milițiile naziste au primit instrucțiuni : să ardă sinagogile, să distrugă magazinele evreilor, să le prade casele, să maltrateze, să aresteze cât mai mulți evrei. Conduasă de Goebbels, operațiunea a păstrat un nume de basm – Noaptea de cristal.

Îngrozită, locuitorii Königsbergului s-au revoltat împotriva sortii de care au avut parte evreii lor. Martin Beerwald n-a văzut nici un motiv de neliniște, pentru că evreii din Königsberg puteau conta pe concetățenii lor germani. Dar al doilea soț al Marthei, care îmbătrânește văzând cu ochii, nu mai are puterea să emigreze. Își face iluzii. Martha nu. Scrisorile Hannei o informează mai bine decât propaganda oficială. În sfârșit, Martha a înțeles că fiica ei nu va mai reveni în țara lui Hitler.

Sfâșiată de durere, Martha a hotărât să plece la ea. A fost nevoie de câteva luni pentru a-și aranja plecarea.

Martha a luat cu ea bunurile cele mai prețioase ale familiei Arendt, inclusiv piesele de aur pe care le-a ascuns, transformându-le în nasturi. În dimineața asta, Martha a scos din valize cununița ei de mireasă, fotografiile, jurnalul în care a notat momentele din copilăria Hannei. Și vechea Cruce de fier a unchiului Raphael, decernată în timpul războiului din 14-18.

Rămasă fără soțul ei, nevorbind franceza, Martha nu l-a întâlnit niciodată pe Heinrich Blücher, tovarășul de viață al Hannei. Într-o singură zi, ea descoperă exilul, Parisul, pe Blücher și o regăsește pe Hannah, pe care n-a văzut-o din 1933.

Așezată pe marginea scaunului, Martha nu mai are alte repere decât pe fiica ei și fleacurile împachetate cu pioșenie înainte de a-și părăsi țara. Să fie nevoie să-i smulgi acest flecușeț glorios aparținând unei Germanii moarte, această fărâmbă de trecut... Ce mizerie!

Hannah nu are de ales.

După Noaptea de cristal, evreii din Paris erau înnebuniți. Demnitarii comunității s-au grăbit să-i liniștească. Mai ales, să nu reacționăm. Cuvântul de ordine al comunității evreiești este clar: fără politică. Acest asasin nu este francez. Se spune că este homosexual, un tip dubios care se învârtea pe la ambasada Germaniei, afacere tulbure, să ne ținem gura.

Rabinii au lansat apeluri vibrante pentru o întoarcere la valorile ghetoului. Rezervă din partea tuturor.

La naiba cu rabinii! Hannah militează cu pasiune pentru întoarcerea evreilor în Palestina, singura soluție pentru poporul ei. Ea nu-și face iluzii. În Franța, ura împotriva Germaniei a atins punctul maxim și în țara afacerii Dreyfus antisemitismul este încă viu. Prin urmare, refugiații evrei germani vor fi cei dintâi care vor avea de suferit.

Iar mama ei e acolo, cramponată de obiectul la care nu vrea să renunțe.

— Ascultă, Mutti, reia Hannah. Ai să locuiești cu noi în apartamentul ăsta. Heinrich este comunist, are acte false. N-ai dreptul să ne faci să riscăm!

— Dar nu e decât decorația fratelui meu, murmură Martha.

— Și ea este simbolul armatei germane, Mutti. Și când o să înceapă războiul...

— Înțeleg, spune Martha. Am s-o ascund.

— Bine, oftează Hannah.

Martha se duce cu pași mărunți către șifonier, ridică un maldăr de cearșafuri și pune Crucea de fier dedesubt. Acela este primul loc unde o să caute poliția.

— Gata, spune Martha, linștită acum. Asta mi-ar mai lipsi să-mi ia Crucea lui Raphael. Nu uita că a primit-o...

— Postum, știu, oftează Hannah. Du-te să te culci, Mutti. Am să vin să te sărut ca să-ți spun noapte bună.

Când Martha e în pat, Hannah ridică maldărul de cearșafuri și ia crucea de metal negru cu bordură albă. Un obiect frumos, mândria ofițerilor evrei care s-au luptat glorios pentru țara lor.

Hannah găsește o cârpă în bucătărie, înfășoară crucea și iese afară, în întuneric. Unde să pună pachetul? Dede-subtul unei uși? Periculos pentru oamenii din imobil. S-o arunce în pârâu? Hannah ezită. Sena e prea departe, timpul trece. Trebuie să acționeze rapid. La colțul străzii Convention cu strada Abbé Groult, este o ladă de gunoi de fier alb.

Haide, n-are de ales. Să ridice capacul, să arunce obiectul, să închidă lada de gunoi, să plece repede de acolo. Medalia militară a unchiului Raphael este îngropată în mormântul de gunoaie. Hannah nu știe dacă sunt coji, oase de pui, ouă stricate.

— Elfride... șopti Hannah, foarte palidă. Nu mă simt bine.

— Ti-e greață?

— Am amețeli, spuse Hannah, punându-și mâna pe piept.

O apăsare în stânga. Metodică, Hannah supraveghe bătaia inimii. Gheara se focaliză pe diafragmă. Era o criză sau nu?

— Pare să fie un junghi în piept, murmură ea. În sfârșit, sper.

— Vino să te întinzi, decise Elfride.

— Da, spuse Hannah.

Camera cea mai apropiată era cea a soților.

Din prag, Hannah observă ochelarii, medicamentele, lucrurile de tot felul de pe noptiere, papucii lui Martin la picioarele patului. Se opri.

— Nu fi proastă, spuse Elfride. Culcă-te, scoate-ți ceasul. Am să-ți deschei corsajul.

Blânda Elfride, cu mâini ușoare... Hannah acceptă totul, plină de admirație. Perna era bordată cu o dantelă simplă, pilota confortabilă pe patul în care dormea Martin. Dar durerea din piept nu trecea.

— Marțipanul este indigest, l-ai mâncat prea repede, spuse Elfride cu un aer de reproș. Asta e cauza junghiului. Încearcă să închizi ochii, ca să te destinzi.

— Azi îmi amintesc prea multe, murmură Hannah. Nu știi ce se țese în mintea mea...

— Absolut nimic. Ai șaiszeci și nouă de ani, asta e tot. Ar trebui să nu mai călătorești.

Nu, Hannah nu va renunța nici la călătorii, nici la tutun. Va muri subit, fulgerată în plină activitate. Într-o zi sau într-o noapte.

— Știi ce spunea Papa Ioan al XXIII-lea? zise Hannah. „Fiecare zi este bună ca să te naști, fiecare zi este bună ca să mori.” Ei bine, are dreptate. N-am să schimb nimic din viața mea.

— Vorbărețo! glumi Elfride. Mai taci...

— Dacă tac, mor.

— Nu aici, strigă Elfride. Așteaptă, te rog.

Începură să râdă. Dincolo de fereastră, soarele, reapărut pe cer, lumina florile de gura-leului. Elfride îi luă Hannei pulsul la încheietura mâinii.

— E cam rapid, spuse ea, încruntându-se. Ca să-ți spun drept, nu sunt neliniștită. Odihnește-te puțin! Te las, așa n-ai să mai vorbești.

Hannah rămase singură în cameră.

Hannah
Königsberg, Prusia orientală, 15 ianuarie 1919

Moartea Rozei cea Roșie

Cheia se răsucește în broască, ușa se trăneste. Martha a venit acasă. Hannah citește liniștită în camera ei când maică-sa se așază pe pat, strângând în mână o batistă. Mutti are ochii roșii, a plâns. Hannah își închide cartea, i se ghemuiește în brațe, iar Martha începe să plângă.

— Hannah, trebuie să afli... începe ea.

— A murit cineva? strigă Hannah.

— Da, confirmă Martha. Îți aduci aminte de ziua când am alergat amândouă pe străzi?

— Pe stradă? întreabă Hannah. Chiar înainte de Crăciun?

— Nu, răspunde mama ei. Era în ianuarie, în momentul marilor greve, înainte de revoluție.

— Grevele sunt manifestații ale muncitorilor împotriva patronilor, zice Hannah. Mi-ai spus că aveau dreptate. Ei, au câștigat?

— Nu! Încearcă să-ți amintești ce ți-am spus în ziua manifestației.

Concentrându-se, Hannah reflectează.

Intraseră în sala din spate a unei cafenele în care o mulțime de oameni vorbeau tare, fumând. Mutti se ameste-

case în discuție și toată lumea ieșise să se alătore muncitorilor. La un moment dat, fără motiv, Mutti o luase de mână, spunându-i că trebuia să fugă repede. Poliția făcea arestări. Ele se refugiaseră sub un portic și acolo Mutti spusese ceva... Dar ce?

— Ai treisprezece ani, Hannah, spune mama ei. Te-am rugat să nu uiți acel moment.

— Un moment istoric, Mutti! exclamă ea radioasă. Vezi că știu! „Ține bine minte asta, Hannah, trăiești un moment istoric.”

— Bine, zice Martha. Atunci îți amintești și de Roza Luxemburg.

— Doamna care a făcut revoluția pentru muncitori, spune Hannah. Ca Spartacus, sclavul roman care a luptat împotriva stăpânilor săi în antichitate... Mi-ai vorbit despre ea când a ieșit din închisoare, în toamnă.

— Părul îi albise, își amintește Martha.

— Dar spuneai că de data asta va reuși.

— A murit! hohotește Martha, strângând-o pe Hannah în brațe.

Tulburată, Hannah o îmbrățișează pe Mutti din toate puterile.

— Poate că era bolnavă. Ca tata. Nu trebuie să plângi. Mutti... încetează!

Martha își șterge îndelung nasul.

— Nu era bolnavă. Corpul i-a fost găsit într-un canal, la Berlin. Ea, atât de frumoasă, atât de pură!

— Cum s-a întâmplat de a căzut în canal? se miră Hannah.

— Au ucis-o cu un glonte în cap, suspină Martha. Pe urmă, au aruncat-o în apă...

Ei, gândește Hannah. Ei sunt patronii, burghezii. Ro-

manii, stăpânii. Revoluția lui Spartacus s-a încheiat. Nu trebuie uitat. Ține bine minte asta, Hannah, trăiești un moment istoric, la o zi după ce Roza cea Roșie a fost asasinată.

Roza Luxemburg, spune Martha. Să nu-i uiți numele.

Hannah

După moartea lui Paul Arendt, Martha găsisese consolare alăturându-se curentului revoluționar german „Spartakus”. În timpul vieții, Paul îi susținea pe spartakisti. Dacă nu era un fanatic al strategiei răzcoalelor populare, tatăl Hannei agreea ideile comuniste. Să dobori puterea burghezilor, s-o încredințezi clasei muncitoare, era drept. Lui Paul Arendt nu-i plăceau câtuși de puțin armele, dar revoluția făcea necesară utilizarea lor.

Văduva lui preluă stindardul. Mama și fiica trăiau atât de aproape una de alta, încât Hannah se asocia la cea mai mică mișcare a Marthei. După moartea Rozei, Hannah plânse, ca și mama ei.

După aceea, Martha Arendt se schimbase.

Contrarevoluția lichidase mișcarea muncitorilor, ai căror conducători fuseseră asasinați. Nu mai aveau loc adunări în cafenele, nu se mai țineau manifestații, nu se mai alerga pe stradă, dispăruse agitația. Reacționarii desființau libertățile. Lupta armată a roșilor nu mai era la modă.

Revoluția spartakistă se încheiase o dată cu sfârșitul doliului pentru Paul Arendt. Martha se închisese în sine. Peste un an, în 1920, acceptase să-l ia în căsătorie pe Martin Beerwald, a cărui soție murise de diabet cu cinci ani în urmă.

Nu era rău, cu atât mai mult cu cât Martin Beerwald avea deja doi copii, Eva și Clara. Încă două surori pentru Hannah... Evident, între cele trei fete din casă izbucniseră certuri. Nu pentru multă vreme.

Clara cânta minunat la pian, dar era extraordinar de tristă și, la treizeci de ani, s-a sinucis. Eva cânta la violoncel și avea o fire mai degrabă veselă. Eva emigrase în Anglia după moartea logodnicului ei, ucis în timpul Noptii de cristal. Cât despre Martin Beerwald, el a avut norocul să se stingă înainte de 1942, anul inaugurării camerelor de gazare.

În acea perioadă, Martha părăsise deja Parisul, luase drumul emigrației, trecând prin Spania, la fel ca Hannah și Heinrich. Se instalase în apartamentul soților Blücher și murise acolo peste câțiva ani.

Din familia de altă dată, rămâneau în viață Hannah la New York, Eva la Londra. Günther Anders îmbătrânea liniștit în Austria. În Germania nu mai era nimeni.

Hannah n-o uitase pe Roza Luxemburg. Treptat, ea învățase s-o cunoască pe această firavă infirmă atât de dotată pentru studiu, atât de rebelă, încât i-a fost refuzată medalia de aur la liceu. Puterea voinței supunea trupul suferind al Rozei.

Roza cea șchioapă a condus „Steagul roșu”, ziarul spartakiștilor. Roza a știut să denunțe imperialismul primului război mondial, ale cărui credite fuseseră votate de social-democrații germani. Roza prevăzuse despotismul lui Lenin, și chiar erorile lui Marx. Încăpățânată, tenace, făcând închisoare.

Hannah urmărise itinerariul Rozei, pasiunea ei pentru științele naturii, pentru plante și păsări, intrarea ei în Internaționala socialistă, discursurile ei, articolele ei,

închisorile ei. Mila ei pentru tovarășii de luptă, flacăra din privirea ei. Roza devenise pentru Hannah sora ideală, cea care nu era nici Clara, nici Eva, ci fiica spiritului revoluționar și a Marthei Arendt.

La sfârșitul primului curs al Hannei în Statele Unite ale Americii, un student strigase în fundul sălii: „Roza Luxemburg a revenit!” Hannah roșise de emoție.

Hannah și Roza făceau parte dintre acele evreice pentru care numai spiritul contează.

Roza Luxemburg avea o poreclă: „cea crudă”. Hannah avea și ea una, „evreica neiubitoare de evrei”.

Roza cea crudă lua parte la jocul copiilor conducătorilor spartakiști, împodobeau un pom de Crăciun și gătea, lucru pe care-l detesta. Roza cea crudă cânta la miezul nopții o arie de Mozart și Internaționala. Roza artista își dusesese viața conform idealului său: „trebuie să fii o lumânare arzând la ambele capete”. Roza nu avusese copii.

Hannah cânta fals. Dar nici ea nu avusese copii, detesta gătitul și se pricepea să scrie. Lumânările lor arseseră la ambele capete. Rămânea moartea.

Moartea prin asasinat era cea mai bună idee. Dar cine putea să tragă în Hannah? Un evreu nebun? Un gangster? Ar fi un miracol! Până și revoluțiile din mai 68 se terminaseră... Nici urmă de asasin în preajmă. Moartea eroică a Rozei Luxemburg nu era disponibilă.

Sau, să moară acolo, de îndată, în patul lui Martin?

Martin s-ar ridica din fotoliul său, ar intra în camera lui, ar vedea-o pe Hannah neînsuflețită, s-ar apleca asupra ei ca s-o recheme la viață. Ar striga de mai multe ori „Hannah!”, ar implora-o. În cele din urmă, ar înțelege. Mâna lui Martin s-ar așeza pe fruntea ei umedă și i-ar închide ochii.

Nu. Elfride ar reveni în cameră și ar scoate un urlet de groază. Ar cere ajutor prin telefon. Iar Martin ar înțelege după plecarea ambulanței spre morgă. Ar rămâne în fotoliul lui și, poate, ar plânge.

Martin
Delphi, Grecia, mai 1960

Capra

Tot mai mulți măslini. Cei din depărtare se învăluie în ceață, sanctuarul lui Apollo se apropie. Cu o seară înainte, Martin a recitat imnurile lui Calimach și pe cele ale lui Pindar. S-a pătruns de forța zeului care a ucis șarpele Python cu o săgeată, la Delphi. Acolo, în apropierea lui Apollo, va găsi el Grecia care refuzase să i se arate la Atena.

Mașina se oprește. De departe, Martin observă autocarele și, în fața treptelor, turiștii sosiți cu ele, cu aparatele de fotografiat în bandulieră.

— Nu merg acolo, murmură el. E prea multă lume.

— Martin, te rog, spune Elfride.

— Nevoia de concentrare își cere din nou drepturile. Prefer să reflectez aici.

— Turiștii nu sosesc, pleacă. Privește.

Neîncrezător, Martin așteaptă să demareze autocarele. Când praful pe care acestea îl lasă în urmă se așază, împrejurimile sanctuarului sunt aproape pustii. Este ora patru după-amiaza. Rarii vizitatori coboară în grabă treptele care duc spre ruine. În curând, Delphi va fi pustiu la apusul soarelui.

— Fie, zice el. Să încercăm.

Umbra platanilor nu ține decât o clipă. La dreapta, ceva mai jos, un templu rotund nu poate fi vizitat. Pe urmă, soare puternic. Trebuie să urci pe pietrele tocite, să auzi cum se rostogolesc fărâmițele de stâncă, să te cațări. Martin găfâie, se oprește. O voce din depărtare gângurește în italiană, cuvinte fără sens purtate de vânt. „Vieni, è tardi, Benito!” Nu e liniște; trăncăneală de tavernă. Zeul va lipsi de la întâlnire. Întâlnirea de la Delphi este dinainte ratată.

Așezat pe un bloc de marmură, Martin contemplă amfiteatrul enorm dominat de faleză. Pare să fie frumos; în sfârșit, așa „se” spune. Dar trunchiurile coloanelor n-au măreția celor din Olimpia. În pofida treptelor antice, ruinele de la Delphi nu lasă să transpară nimic din spiritul divin. În ce loc și-a încordat Apollo formidabilul său arc? Unde se vedea cu preoteasa lui? O femeie voalată urcată pe un trepied, locuită de zeu, cu sânii goi, în tranșă, dezlănțuită... E un vis neterminat! Unde e Pythia care făcea profeții cu dublu sens?

Nicăieri. E încă foarte cald, Martin își face vânt cu pălăria.

Colo, o capră coboară stâncile. Câtă agilitate! Copitele ei nu ating pietrele, le mângâie. Cu grație, stând pe picioarele din spate, animalul se înalță înspre un copăcel și, cu botul întins, ronțăie cu delicatețe frunzele. Barba îi tremură ușor. Picioarul stâng, curbat, e în aer. Apoi, capra revine în echilibru, fără efort. Se oprește, își ia avânt și, pe neașteptate, e acolo, în fața lui Martin.

Cu capul puțin înclinat, ea îl fixează cu ochii ei înguști. E perfect imobilă. Martin se cufundă în verdele privirii ei, examinează rețeaua fină de vase a globilor oculari,

linia ciudată care îi desparte. Ochii caprei pun întrebări fără glas și, ca și cum ar fi putut vorbi, botul umed freamătă. Emoționat, Martin o apucă de barbă și o ține strâns.

— Și dacă tu ai fi întruchiparea Zeului? murmură el.

— Nu-ți închipui cât adevăr spui, răspunde capra care își înclină coarnele și atacă.

Năucit, Martin se rostogolește pe jos, iar coarnele își continuă atacul. Străpung o mână, se înfig într-o coapsă. Lovindu-l tare cu capul, animalul face trupul lui Martin să cadă pe spatele lui imens și fuge. Vântul îi șuieră pe la urechi.

— Iată prețul pe care-l plătesc muritorii care rezistă, urlă vocea caprei. Voi ai să cunoști divinul dispărut, ei bine, fii mulțumit. Te iau cu mine. Și pentru că vrei să vezi norii limpezindu-se, fii o stea printre celelalte. Strălucește! Nu vei mai revedea pământul. Acolo sus, toate nu sunt altceva decât lucire moartă.

Pe ape, Martin vede minuscule pete albe, pânzele corăbiilor care se îndepărtează. Orizontul se topește în mare, capra merge direct înspre soarele orbitor. Cuprins de panică, Martin scoate un urlat care sfâșie timpul.

— Muritorii sunt fricoși, murmură vocea. Am știut-o din totdeauna. Ei ne provoacă și apoi renunță. Muritorii sunt incapabili să acceadă la divin, când acesta ucide. Tu ești ca și ceilalți, lipsit de curaj...

— Cine ești? strigă el, disperat.

— Eu sunt altul tău, spune vocea încăpățânată. Sunt forța care deviază drumul, oblicul. Sunt săgeata divinității, cea care ajunge la inimă și o despică. Sunt cea pe care ai alungat-o întotdeauna. Sunt cea care dispare și revine de fiecare dată, Cea Străină de lumea ta. Eu sunt unicitatea și moartea ta.

— Ajutor! strigă Martin.

— Sărmane Martin, suspină vocea familiară. Nicio-dată n-ai știut să alegi. În momentul semnului îndelung așteptat, ți se face frică. Vrei să cobori? Bine. Du-te.

Cu un salt, capra își aruncă povara. Martin cade într-un deșert cenușiu de o mare austeritate. Trupul lui dezmembrat este prins într-un vârtej. Se intersectează cu pietre care se rotesc etern, cu lănci pierdute, cu puști rătăcite, cu schije de obuz, cu roți de tren, cu cenușă. Pământul nu mai există ca să cadă pe el. Căderea este fără sfârșit.

Martin se trezește din somn cu o durere la tâmplă. Soția lui este aplecată asupra lui. Elfride îl sărută pe frunte.

— Continuă-ți somnul, spune ea în șoaptă. Și iese.

Dar Martin nu mai adoarme.

„Gata cu somnul! Ele împreună; albine fără trântor. Cuvinte, venin. Însumi-Eu. Nu, Însumi-Eu. Ea-și-Cealaltă.

Cealaltă. Optsprezece ani, sălbăticiune mică cu privire calmă, moliciune de blană pe buze, incisivă, speriată, țipăt stăpânit, vizuină... Dar cu el, deschisă, brațele ei, puf, zbor, plăcere, o ciocârlie mare. Pe urmă, nici un cuvânt. Taci... «Te iubesc?» Ce? Două cuvinte? Eu-Tu, legați? Cât mai curând, să plece! Voi reveni. Sigur? Da, da... Când, spune?

Ea. Cea dintâi, întotdeauna, legitimă. Lumină albastră, lac vast. Tăcere, violență. Alunecoasă, rochia, pielea ei, fluide. Uneori, supărată. Mânie. Și apoi așternutul, patul, «Sunt aici». Eu sunt, ea este, aici, tot timpul. Niciodată departe.

Între cele două, să aleagă? Nu! Să plece, să vină, să intre, să iasă. Să suradă, haide! Cer senin, lanuri verzi, vântul, culmile, să urce... Nu?

Ba da! Aer! Să meargă, să urce, mai sus, și mai sus, să respire. Fără un cuvânt... Suflet liniștit, haide, haide... Calm...

Să facă, să atingă, să simtă, să mângâie, să intre, mai departe, în profunzime, acolo... Ființa-în-deschis.

Și să moară într-o bună zi. Deja, acum? Nu, nu! Să verifice... Urechile, surde. Mâinile, tremură. Dar inima? Ea rezistă. Un surâs, ca să vedem? Să încercăm... Da!

Surâd, prin urmare trăiesc. Retras. Nu locuiesc aici. Unde locuiesc, eu nu... Eu?

Da, sigur. L-am regăsit pe «Eu». Eu sunt aici! Eu chem..."

— Veniți! strigă Martin.

Ele n-au auzit. Să se ridice singur, să meargă.

— Eu vreau să merg, spune Martin cu voce tare. Aer!

Hannah auzi pașii măsurati ai Elfridei, văzu ușa deschizându-se.

— Ei, zise Elfride. Cum te simți?

— Aveai dreptate, răspunse Hannah. N-a fost răul de care mă temeam. Mi-a trecut, mă scol.

— Ușurel! strigă Elfride. O să te ajut.

Hannah se ridicase, dar își simțea picioarele amorțite. Cu mișcări lente, se apropie de oglindă și-și refăcu pieptănătura.

— Arăt îngrozitor, gemu ea.

— Hai să te așezi iarăși în bucătărie, spuse Elfride. Puțin alcool de mentă o să-ți facă bine. Pe o bucățică de zahăr.

Ieșiră alături, una mergând cu pași mici, cealaltă mișcându-se cu efort. Drumul care ducea la bucătărie părea interminabil. La colțul coridorului, Elfride se sprijini de brațul Hannei.

— Mă tem de cotul ăsta, spuse ea, oprindu-se. Mă lovesc adeseori de el.

— Oh, vânătăile, spuse Hannah. Și eu le fac.

— Dar dumneata, dumneata ești tânără, mormăi Elfride.

— Asta e acum! Întotdeauna o să am mai puțini ani decât dumneata...

— Nu asta voiam să spun, murmură Elfride. Știi bine. Privirea dumitale, Hannah, nu s-a schimbat.

— Nici asta nu e vina mea, spuse ea. Hai să mergem.

Bucătăria era la doi pași. Hannah se așază. Ceainicul cânta încă pe plită. Elfride se apleca asupra unei cutii colorate de metal, scotea un flacon dintr-un sertar. Hannah ronțâi cu încântare zahărul muiat.

— Ai deseori asemenea stări proaste? întrebă Elfride.

— Numai de când am căzut.

— Ai căzut? Când?

— De curând. Era o groapă pe stradă, mi-am prins piciorul, oamenii s-au îngrămădit. Voiau să mă ducă la spital, mulțumesc frumos! M-am ridicat, m-am dus acasă. Nu-mi place să fac pe interesanta.

— Ai consultat un doctor, cel puțin?

— Nu, îngăimă Hannah.

— Orgolioasă, zise Elfride. Nu vrei să accepți soarta muritorilor.

— Poate, surâse Hannah. De altfel, am să fumez.

Furată de gânduri, Elfridei îi încolți în minte ideea că Hannah era pe drumul spre apropiata ei moarte.

— E destinul dumitale, la urma urmelor, murmură ea. Ce planuri ai după Freiburg?

— S-o revăd pe vechea mea prietenă, Anne, la Tegna, în Elveția. Am de terminat și o lucrare despre Kant. Pe urmă, trebuie să mă întorc la New York, ceea ce nu mă încântă.

— Singurătatea, trase concluzia Elfride.

— Dar nu sunt singură. Un telefon doar și prietenii sosesc, mâncăm împreună, discutăm... Nu, e altceva. În cartierul meu se înmulțesc agresiunile, nu mă mai simt în siguranță.

Din camera în care dormea Martin se auzea un scârțait. Ai fi zis că e o ușă trântită de vânt.

— Ascultă, spuse ea cu neliniște. Se aude un zgomot acolo.

— Nici pomeneală, zise Elfride. De acolo vin. Era tot adormit.

— Te asigur că aud ceva. Și dacă a căzut din fotoliu?

— Mă duc din nou, doar ca să-ți fac plăcere, spuse Elfride.

Ea ieși. De departe, Hannah o auzi cum exclamă: „Dar ce faci? Trebuia să mă chemi, Martin!”

Picioarele îi prinseră aripi. Hannah nu merse, ci alergă.

Martin tremura puțin, dar se ridicase. În picioare, între Elfride și Hannah, tăcea. Cu încetineală, ochii i se plimbară de la una la cealaltă, trecând peste fețele lor fără să se oprească.

— Așază-te, ordonă Elfride. Ai să cazi.

El își ridică sprâncenele stufoase și făcu un pas.

— Ar trebui s-o asculți pe Elfride, interveni Hannah.

Cu capul în jos, el făcu încă un pas.

— Ce încăpățânat, oftă Elfride. Nu trebuie să mergi, în starea în care ești.

— Fii rezonabilă, exclamă Hannah.

„Ea și cealaltă, împreună. Amândouă, înverșunate. Dumneata încoace, dumneata încolo, tu trebuie, tu nu trebuie, Însumi-Eu. Cuvânt interzis... Să mă lase în pace. Să merg, da! Al treilea pas. Al patrulea. Să merg înainte. Să ies!”

Cele două femei scoaseră același strigăt. Mai rapidă decât Elfride, Hannah apucă brațul bătrânului și-l înlănțui.

— Te țin, spuse ea. N-am să te las.

Încremenită, Elfride îi văzu pe Martin și pe Hannah îndreptându-se încet spre ușa de intrare.

— Vrei să ne deschizi, Elfride, strigă Hannah.

Și Elfride deschise, întinzându-i Hannei bastonul lui Martin, fără să spună o vorbă. Apoi, pentru că cei doi treceau îmbrățișați prin fața ei, dispăru.

Afară, frunzele trandafirilor luceau, scăldate de ploaie, iar cele câteva roze rămase își deschideau lăuntrul către soare. Sprijinindu-se de Hannah, Martin coborî treptele și acolo, pe teren ferm, luă în mână bastonul. Hannah simți trupul lui Martin punându-se în mișcare. Timpul se opri în loc.

***Hannah
Königsberg, Prusia orientală, 1911***

Căderea tatălui

Hannah are șapte ani, ea își sprijină tatăl care se clatină, ținându-l de braț.

Martha a rugat-o, ca de obicei, pe fiica ei să-l plimbe pe Paul Arendt la Tiergarten, în grădini. El nu mai poate să meargă aproape deloc. Își pierde echilibrul, riscă să cadă în fiecare moment. Obosite de mișcările sacadate, picioarele nu-i mai funcționează. Lăsat singur, cade.

Hannah îi va vorbi încetitor, ca să-l calmeze. Sunt instrucțiunile lui Mutti: să-i murmure, să-l țină de braț, fără să-i dea deloc drumul, de data asta.

În ziua precedentă, micuța a avut un moment de neatenție în timpul plimbării. Ea a slăbit apăsarea asupra brațului tatălui ei, articulația unui picior a glisat, tatăl s-a agățat de copilă, dar era prea târziu. A căzut cu toată greutatea. Ea n-a mai putut să-l ridice. A trebuit să cheme trecătorii în ajutor. Din cauza brațelor care i se mișcau în toate direcțiile, cu greu l-au repus pe picioare.

Unul dintre trecători, un tânăr elegant, a vrut să cheme o mașină ca să-l conducă acasă, dar în privirea lui Paul Arendt scânteia o asemenea furie, încât fiica lui a spus

„nu, mulțumesc din suflet, domnule”. O doamnă s-a îndepărtat bombănind: „Nu se poate spune că nu e nenorocit...” Tânărul i-a aruncat fetei o privire plină de milă, pe care tatăl a interceptat-o.

Umilit, Paul Arendt tremura din toate măduarele. În timp ce fetea îi scutura praful de pe haine, el a strigat cuvinte fără șir, cu saliva șiroind. Apoi s-a pus în mișcare, la brațul fiicei sale, aruncându-și picioarele aiurea la fiecare pas. O marionetă.

De când a ieșit din spital, e incoerent în vorbire. Martha a prevenit-o pe Hannah: tatăl ei e foarte bolnav și situația e gravă. Mutti n-a spus că Paul avea să moară curând, dar Hannah bănuiește acest lucru. Din ce cauză moare? Când Hannah pune întrebarea, Mutti nu răspunde. Pentru moment, el trăiește. Martha ține cu orice preț să fie tratat ca și cum totul ar fi normal.

Paul Arendt poate încă să joace cărți cu Hannah, dar își pierde controlul și se enervează atunci când îi scapă cărțile din mâini. Micuța îi vorbește încet, cu blândețe, ca și cum el chiar urma să moară. Calm, tăticule, ușurel, hai, hai... Cu tatăl ei, Hannah are o răbdare inepuizabilă.

La fiecare pas pe care-l face pe pietrișul de la Tiergarten, Hannah tremură. Dacă tatăl ei cade, o să fie vina ei. El nu are nici o vină.

Martin și Hannah

Hannah strânse mai tare brațul lui Martin. Cu o mână tremurătoare, el o respinse.

— Singur, mormăi el.

Hannah se îndepărtă.

Martin mergea cu pași mici.

Elfride o întâlnește pe Hannah în fața scării. Din când în când, Martin se oprea în fața florilor de gura-leului strivite. Apoi, își relua mersul.

— O să alunece, dalele sunt ude, spuse Elfride.

— Să-l lăsăm! fu de părere Hannah.

Sunetul vocii ei o șocă. În timpul plimbării, trebuia să murmure. Martin își continua mersul metodic, cu nasul plecat asupra ierbii, plantelor, frunzelor smulse din arbori.

— O să răcească, spuse Elfride.

— Asta n-are importanță, zise în șoaptă Hannah.

Ea înaintă pe alee, în plină lumină. Martin era întors cu spatele. Se apropie de el, fără să-l atingă.

— Martin, spuse Hannah.

El se întoarse cu fața spre ea. Razele soarelui îl orbiră. Sprijinit în baston, puse o mână streășină la ochi ca s-o privească pe Hannah care stătea în picioare, la Apusul lumii. În zare, se schița un început de curcubeu.

— Cu voia lui Dumnezeu, am să te iubesc și mai mult după moartea mea, spuse Hannah.

În umbra degetelor lui, Martin nu-i vedea decât ochii strălucind de lacrimi. Se clătină.

— N-ai să cazi, Martin, spuse Hannah, imobilă. Sunt aici.

Capra lui încăpățânată, Grecia lui, altul lui unic. Îi surâse.

— Ce spune? ți-pă Elfride de departe.

— Nimic, răspunse Hannah strigând. Merge singur!

Bătrânul îi făcu malițios cu ochiul și se îndreptă spre fotoliul de trestie de sub cireș.

— Ajută-l să se așeze! strigă Elfride.

Hannah dădu din cap, fără să se miște. Martin se așezase, cu un suspin de satisfacție. Pentru ultima dată, Hannah mângâie cu privirea fruntea pe care se puteau vedea vasele de sânge, buclele albe scurte sub bascul negru, ochii plini de o încântare fără margini. El făcu un semn din cap, poate un „da”.

— La revedere, Martin, spuse ea și porni îndărăt.

Un surâs, o clipire din ochi, un semn cu capul, era enorm. Un ultim sărut nu va fi niciodată. Doar soarele între ei, o privire, un ultim cuvânt, „Singur”.

— Uite, spuse Hannah, apropiindu-se de Elfride. A reușit.

— Nu mai riscă nimic, oftă Elfride cu ușurare. Am să-i pun o pătură pe picioare.

— Ce bună idee, zise Hannah.

În timp ce urca treptele, Hannah o văzu pe Elfride forfotind în jurul lui Martin, acoperindu-i genunchii cu pătura. Își privi ceasul. Elfride se întorcea spre casă. Cât era oare ceasul? Atât de târziu, deja.

Geanta îi rămăsese în bucătărie. Mantoul la intrare, cu umbrela și pantofii. Hannah se așează, ca să se încălze.

— Ce faci? întrebă Elfride, împingând ușa. Pleci deja?

— Ai putea să-mi chemi un taxi? N-aș vrea să pierd trenul următor.

— Poți rămâne la masă. Sunt sigură că Martin ar fi încântat.

— Nu, spuse ea, continuând să-și lege șireturile. Acum, că se simte mai bine, pot să plec.

— N-a spus nimic, nu-i așa? întrebă Elfride.

— Nici un cuvânt, răspunse Hannah. Dar a mers.

Încercă să se ridice, dar genunchii n-o ascultară. Elfride se aplecă, s-o ajute.

— A mers chiar mai bine decât mine, adăugă Hannah, morocănoasă. Mă dor îngrozitor picioarele. Ei, ce se aude cu taxiul?

— Ești hotărâtă să ne părăsești, spuse Elfride, melancolică.

— Sunt hotărâtă, răspunse ea cu un surâs.

Elfride formă numărul. „Fillibachstrasse, 25, Heidegger. Pentru doamna Arendt. A de la Augsburg, da. Fără H. Un sfert de oră? Bine.

— Cincisprezece minute, spuse ea, închizând telefonul. Până atunci, vino să stai jos.

Lângă fereastră, fotoliul lui Martin era gol. Hannah și Elfride se așezară alături, pe canapea.

— La noi, spuse Hannah, când cineva pleacă pentru mult timp, aruncă cu sare în spate, peste umăr. Ca să fie sigur că revine.

— Nu e nevoie de sare, zise Elfride. Anul viitor ai să vii iar.

— Anul viitor, repetă Hannah, gânditoare.

— Chiar dacă Martin n-o să mai fie, continuă Elfride. Avem atâtea să ne spunem.

— Și dacă mor eu înaintea lui?

Elfride izbucni într-un râs forțat și-și puse mâna pe genunchiul Hannei.

— Unul din noi trei trebuie să dispară primul! zise Hannah. Nu văd nimic nostim în asta...

— Nu! Caraghioșenia e că dumneata ești cea mai tânără dintre noi trei. De ce ai fi dumneata aceea, Dumnezeule?

De ce? La această întrebare trebuia răspuns prin tăcere. Hannah avusese partea ei de viață, asta era totul. O să fie înmormântată alături de Blücher, va fi rostit *Kadiş*-ul.

— Dacă asta s-ar întâmpla, totuși, murmură ea, aş vrea să te rog ceva, Elfride. Martin să aprindă o lumânare în amintirea mea.

Tulburată, Elfride o privi în față. Hannah nu glumea.

— O lumânare? întrebă ea. Una singură?

— Da, răspunse Hannah. Mulțumesc.

— O să fac asta, mai spuse Elfride.

Hannah tuși ușor. Prin fereastră se vedea un curcubeu perfect, o boltă de culori după furtună. Lumina nu va întârzia să lase loc întunericului. Măine va fi o nouă zi, o zi bună ca să mori.

— Ce face taxiul ăla? întrebă ea. Întârzie!

— Nu fi așa de grăbită, spuse Elfride. Uite... Aud un zgomot de motor. Sosește.

— A venit repede, zise Hannah. Ei bine, la revedere, Elfride.

— La revedere, Hannah, spuse Elfride.

Nu se hotărau să se despartă. Așezată în penumbră, Hannah luă mâna Elfridei, care i-o strânse.

— Ar trebui să te duci să-l iei pe Martin, murmură Hannah. Soarele apune și se lasă umezeala. O să răcească sigur.

Elfride strânse mai tare degetele Hannei și schiță un „nu” cu capul.

— Trebuie, spuse Hannah. Hai! Ridică-te. Te urmăresc cu privirea...

Elfride dădu drumul mâinii Hannei și se supuse.

Încă o clipă în fața fotoliului gol. Taxiul aștepta afară, Elfride era în drum spre grădină. Timpul expirase. Hannah se îndreptă spre intrare, își puse mantoul, își luă geanta, umbrela și coborî cu prudență scările.

În picioare, în spatele fotoliului lui Martin, Elfride făcea cu mâna. Hannah salută din cap, își deschise umbrela și împinse poarta către stradă.

— De ce îți deschide umbrela? îi spuse Elfride lui Martin. Și-a pierdut mințile. Nu mai plouă...

Hannah închise obiectul inutil și se urcă în mașină. În timp ce motorul demara, ea lăsă în jos geamul și făcu un ultim semn. Elfride avea mâinile pe umerii lui Martin.

— La gară, spuse Hannah.

Hannah
Paris, 23 mai 1940

Vél d'Hiv

Ele se află acolo de o săptămână.

La 5 mai, comunicatul a apărut în presă: străinii de origine germană, între șaptesprezece și cincizeci și cinci de ani, din Saarlaand și Dantzig, erau obligați să se adune, bărbații la stadionul Buffalo, iar femeile la Vél d'Hiv, la data de 14 din luna cărbușilor. Martha Arendt depășește vârsta cerută. Ea a rămas în strada Convention.

Femeile au avut dreptul să aducă de mâncare pentru două zile, furculițe, linguri și cuțite proprii și treizeci kilograme de bagaje. La Vél d'Hiv, au fost aliniate în grupuri de patru în lojele stadionului, cu saltele de paie pentru dormit. Hannah s-a trezit alături de o femeie pe nume Franze și de două necunoscute, străine inamice, ca și ea.

După două zile, li s-a dat hrană. Vara lui 1940 vibrea-ză de arșița soarelui. Sub acoperișul de sticlă de la Vél d'Hiv, le este foarte cald. Au stat așa, ridicându-se în picioare ca să și le dezmoștească, fără să poată umbla, pentru că e interzis. Într-o noapte, un avion, poate un bombardier, a făcut să zornăie geamurile de pe acoperișul

lor. Le-a fost teribil de frică. De atunci, ele așteaptă să-și afle soarta. Destinație necunoscută.

Sunt păzite de polițiști francezi. Nu li se face nici un rău, nu. Sunt ținute închise. Ca să meargă unde? Nici un răspuns. Astăzi, mâine, peste trei zile? A trecut deja o săptămână.

Un comandant de poliție intră pe stadion. Adunarea! În rând câte două! Astăzi este 23 mai.

Ele ies din Vél d'Hiv, plecarea în autobuze pentru toate străinele inamice.

La drum... Traversând Parisul, Hannah vede defilând orașul în care își va fi trăit șapte ani din viață.

Șapte ani de întrajutorare și de asistență, de lupte și de prietenii. Șapte ani de oboseală și de rezistență sub imperiul lui scapă cine poate. Șapte ani de muncă precară, de secretariat, de cercetare, șapte ani în care a fost doamnă de companie a baroanei Rothschild, care se îmbrăca în mătase roșie, ca să înveselească inimile copiilor evrei nevoiași.

Șapte ani de întâlniri și patru ani cu Blücher, care îi face curte. Patru ani cu Heinrich, cred că te iubesc. Patru ani de ezitări, patru ani de eforturi de adaptare, mohorâți și tandri. Patru ani de refrene franțuzești: Colo, pe o străduță, puicuța e tristă, acordeonistul ei pe front a plecat, / Ce bine merg toate, doamnă marchiză. Patru ani de nostalgie: Voi treceți fără să mă băgați în seamă, fără să mă salutați măcar, / Iar noi ne vom duce să ascultăm cântecul grânelor aurii.

Patru ani de plimbări pe bulevardele străjuite de castani înfloriți, pe cheiuri, prin fața catedralei Notre-Dame, la Jardin des Plantes și pe lângă absurdul turn cu ceas de la Gare de Lyon, care e acolo, în fața ei.

Ușurare. De la Gare de Lyon se pleacă spre sud, nu spre est. În autobuzul Hannei, femeile își exprimă entuziasmul, nu ne ducem la moarte!

Iată peroanele.

Trenurile sunt trase și, printre ele, cel al Hannei.

Când urcă pe scară, Hannah se simte eliberată. Oriunde ar merge, locul acela se află în Franța, în sud. Nu se poate întâmpla nimic.

Trenul se pune în mișcare, aleargă, geamurile vibrează, casele își derulează ferestrele oarbe, rufele întinse, ghivecele cu mușcate. Parisul se îndepărtează. Trenul trece pe lângă căsuțe de piatră, acoperișuri cu olane roșii, trandafiri agățători, grădinițe, barăci. Periferia începe să rămână în urmă și, iată câmpia cu plop. Când își fac apariția lanurile de grâu, Hannah se întristează. Se apropie secerișul. Și grânele vor fi aurii, grânele al căror cântec Hannah nu se va duce să-l asculte.

Poate că nu va revedea niciodată Parisul. Nici pe mama ei, rămasă pe strada Convention.

Nici pe Heinrich, plecat pe drumul lui. În orice caz, trenul părăsește Parisul, purtându-le pe femeile încărcate în el spre nicăieri, fără Blücher.

Destinații separate.

- **I**ar, murmură ea. Nu se mai termină!
- Nu, spuse șoferul. În seara asta, furtuna s-a terminat. La apusul soarelui, vântul se potolește prin părțile noastre. Știu asta, sunt născut aici.
- Ia te uită. În ce perioadă?
- O perioadă oribilă, doamnă. Am venit pe lume în 1946. Mama era cât pe ce să moară la nașterea mea, pentru că erau condiții mizerabile sub ocupație.
- După război, rectifică Hannah.
- Apropo, l-ați văzut pe bătrânul Heidegger? Întrebă șoferul. Se spune că e tare obosit.
- Da, răspunse Hannah. Dar merge și aude bine.
- Cu atât mai bine. Ce onoare înseamnă pentru noi omul ăsta. Gândiți-vă, cel mai mare filozof al secolului douăzeci! Vine atâta lume să-l vadă.
- Hannah închise ochii.
- Și îl cunoașteți de multă vreme? Întrebă șoferul, după un moment de tăcere.
- De foarte multă vreme, răspunse Hannah. Din 1924.
- Ei drăcie, șuieră printre dinți șoferul. O veche cunoștință, prin urmare. Erați foarte tânără, nu-i așa?
- Cam așa, surăse ea. Aveam optsprezece ani.
- Pun prinsoare că v-a agățat, spuse șoferul.
- Ce îndrăzneală!
- Așa? Eu voiam să vă fac un compliment.
- Hannah lăsă să i se lege capul pe spătarul banchetei.

Hannah
Marburg, Baden-Württemberg, 1924

Începutul

Intimidată, ea a intrat în vârful picioarelor. El a ținut ușa și s-a dat la o parte ca s-o lase să treacă. O privește atât de atent, încât ea își pleacă ochii, fără să facă vreo mișcare.

— Ei bine, ia loc, domnișoară Arendt, spune profesorul. Ai dorit această întrevedere. Te ascult.

— Hannah ridică privirea și îi vede strălucirea implacabilă a ochilor. Bronz. Ea tace.

— Ascult, domnișoară Arendt, oftează profesorul. Haide, nu-ți fie teamă. Nu sunt un căpcăun.

Brusc, ea se zăpăcește și își pune mâinile pe genunchi. E incapabilă să scoată un singur sunet.

— Ridică-te, îi spune el cu o voce blândă. Aș vrea să te văd în lumină.

Hannah se supune. Soarele îi bate în ochi, se apără cu o mână.

— Bine, spune el, mulțumit. În felul acesta, razele te învăluie din toate părțile. Nu mai ești aceeași în soare, domnișoară Arendt.

Dintr-o dată, ei îi vine să alerge și să râdă, picioarele o lasă, dar rezistă, stând drept în fața lui.

— Dumneata nu mă vezi, dar eu te observ, spune profesorul amuzat. Chipul dumitale nu e banal sub borurile pălăriei.

Cu o mișcare impulsivă, ea își scoate pălăria și părul ei buclat se împrăștie. Rușinată, își lasă capul în jos. Ce-a făcut!

— Nu-ți văd ochii, murmură Heidegger. Nu mai ține capul în jos. De ce tremuri?

Hannah nu se mai teme. Ea îndrăznește să privească flacăra neagră direct în față.

— Ce parte a Orientului e în ochii dumitale? o întreabă el. De unde vii spre mine? De ce dumneata?

Ca să răspundă că nu știe, Hannah întredeschide buzele și nu spune nimic. Dintr-o dată, ea știe răspunsul. E începutul.

— **D**umnezeule mare, murmură ea. În ultimul moment...

— Ce spuneți? întrebă șoferul taxiului.

— Nimic, răspunse ea, scotocind în geantă. Îmi caut țigările. Cred că le-am uitat în bucătărie.

— O să găsiți țigări la gară, spune el.

La gară, acolo unde sunt trenurile. Destinație separată.

O zi bună ca să părăsească Freiburgul.

Hannah Arendt a murit peste patru luni, la 4 decembrie 1975, la New York, în urma unei crize cardiace fulgerătoare care a răpit-o într-o seară, cu prietenii ei de față. Avea şaizeci şi nouă de ani. A fost incinerată la Ferncliff, în apropiere de Hartsdale, în statul New York.

Martin Heidegger a murit la Freiburg, în patul lui, în plină zi, la vârsta de optzeci şi şapte de ani, la 26 mai 1976.

Elfride Heidegger, născută Pétri, s-a stins la 21 martie 1992, într-o dimineaţă. Avea nouăzeci şi opt de ani. Ea odihneşte alături de soţul ei, la Messkirch.

Precizări

„În ciuda faptului că vizita ei la Martin Heidegger în 1974 fusese un fiasco, Arendt se decise să meargă la Freiburg înainte de a se duce la Tegna. El era bolnav și, dintr-o dată, Elfride Heidegger, foarte preocupată de starea soțului ei, o primi cordial pe Hannah Arendt și între cele două femei interveni un armistițiu, o reconciliere.”

În acest fel rezumă Élisabeth Young-Bruehl, biografa Hannei Arendt, ultima ei întâlnire cu Martin Heidegger în 1975. Aceste câteva rânduri mi-au inspirat romanul de față.

Fără pretenția de a oferi o bibliografie exhaustivă, am dorit să menționez aici principalele lucrări care mi-au fost de folos atât în ceea ce privește ideile cât și faptele precise care jalonează pasiunea a două vieți zbuciumate în egală măsură, pe planul ideilor și al faptelor.

Este important să se ia în considerare faptul că istoria evreilor de la începutul secolului până în zilele noastre nu fusese deloc studiată în perioada în care se situează acțiunea acestui roman, adică 1975. Nenumăratele fapte de rezistență a evreilor în timpul exterminării nu erau cunoscute, așa cum arată cartea lui Simon Epstein, *Histoire du peuple juif au XXe siècle* (vezi mai jos), care îi reproșează Hannei Arendt superficialitatea sub aspectul documentației. 1975 însemna o altă lume: aceea în care au trăit eroii acestei cărți.

Despre Hannah Arendt

- Young-Bruehl, Élisabeth, *Hannah Arendt*, Anthropos, 1986.
- Even-Granboulan, Geneviève, *Hannah Arendt, une femme de pensée*, préface de Paul Ricoeur, Anthropos, 1990.
- Courtine-Denamy, Sylvie, *Hannah Arendt*, Belfond, 1994.

Despre Martin Heidegger

- Heidegger, *Cahiers de l'Herne*, 1983.
- Farias, Victor, *Heidegger et le nazisme*, Verdier, 1987.
- Towarnicki, Frédéric de, *À la rencontre de Heidegger, souvenirs d'un messager de la Forêt-Noire*, Gallimard, 1993.
- Safranski, Rüdiger, *Heidegger et son temps*, Grasset, 1996.
- *Martin Heidegger*, mit Selbstzeugnissen und Bilddokumentum, dargestellt von Walter Biemel, Rohwolt, 1996.

Despre Arendt și Heidegger

- Taminiaux, Jacques, *La fille de Thrace et le penseur professionnel: Arendt et Heidegger*, Payot, 1992.
- Ettinger, Elzbieta, *Hannah Arendt et Martin Heidegger*, Seuil, 1995.
- Villa, Dana R., *Arendt and Heidegger, the Fate of the Political*, Princeton University Press, 1996.

Arendt, Hannah

- Eichmann à Jérusalem, Gallimard, 1966
- *La crise de la culture*, Gallimard, 1972.
- *Sur l'antisémitisme*, Calmann-Lévy, 1973.

- *Condition de l'homme moderne* (Vita Activa), préface de Paul Ricoeur, Calmann-Lévy, 1983.
- *Vies politiques*, Gallimard, 1986.
- *Correspondance avec Karl Jaspers*, Payot, 1995.
- *Qu'est-ce que la politique?* Seuil, 1995.
- *Correspondance avec Mary Mac Carthy*, Stock, 1996.

Heidegger, Martin

- *Introduction à la métaphysique*, première édition, PUF, 1958, repris par Gallimard.
- *Lettre sur l'humanisme*, Aubier, 1984.
- *Être et Temps*, Gallimard, 1986.
- *Chemins qui ne mènent nulle part*, Gallimard, 1986.
- *Correspondance avec Karl Jaspers; avec Elisabeth Blochmann*, Gallimard, 1996.

Elemente de istorie

- *La Vie héroïque de Rosa Luxembourg*, Cahiers Spartacus, mai 1948.
- Hillberg, Raul, *La destruction des Juifs d'Europe*, Fayard, 1988.
- Löwith, Karl, *Ma vie en Allemagne avant et après 1933*, Hachette, 1988.
- Reichel, Peter; Jacob, Odile, *La fascination du nazisme*, 1993.
- Rovin, Joseph, *Histoire de l'Allemagne*, Seuil, 1994.
- Friedländer, Saul, *L'Allemagne nazie et les Juifs*, t. I, „Les années de persécution, 1933-1939“, Seuil, 1997.
- Courtine-Denamy, Sylvie, *Trois femmes dans de sombres temps*, Edith Stein, Hannah Arendt, Simone Weil, Albin Michel, 1997.
- Epstein, Simon, *Histoire du peuple juif au XXe siècle*, Hachette Littératures, 1998.

Mulțumiri

Adresez mulțumiri următoarelor persoane: Diana Arendt, Cécile Backès, Jean-Marie Clément, Jean-Étienne Cohen-Séat, Eglal Errera, François Fédier, Irène Frain, Sandra Gaugger, Julia Kristeva, Nathalie Loiseau, Sylvain Sankalé, Daniel Schlosser, Philippe Sollers și, firește, lui A. L.

Amprenta celei mai mari tragedii a secolului pentru că Martin este Heidegger, iar Hannah, Arendt

Martin Heidegger, genialul filozof german al secolului XX și Hannah Arendt, eleva lui evreică, legați pe viață de o pasiune mai presus de opțiuni politice, de distanță și de timp sunt eroii acestei cărți.

Pe canavaua discuțiilor de cele mai multe ori dureroase între cele două rivale, soția filozofului, Elfride, și Hannah, iubita acestuia, alternate cu amintirile fiecăreia dintre ele, se țin câteva dintre marile probleme ale perioadei pre- și postnaziste: înregimentarea unei părți a intelectualității germane sub stindardul nazist, consecințele, mai ales morale ale acestei opțiuni, destinele unor mari personalități din domeniul filozofiei precum Karl Jaspers și Edmund Husserl sub nazism, nașterea Statului Israel, procesul criminalului nazist Eichmann.

Filozofie, dragoste, politică, suferință, privite retrospectiv în amurgul vieții acestor ilustre personaje.

ISBN 973-9473-29-6

MARTIN HANNAH